

Balázs Nóra (Marosvásárhely, 1988) – dramaturg, Kolozsvár
 Bene Zoltán (Kecskemét, 1973) – író, Szeged
 Czegő Zoltán (Bukarest, 1938) – költő, író, újságíró, Sepsiszentgyörgy
 Czilli Aranka (Kovászna, 1982) – költő, tanár, Kovászna
 Döme Barbara (Debrecen, 1973) – író, újságíró, Budapest
 Gáll Erwin (Gyergyószentmiklós, 1977) – régész, Bukarest
 Győrfi Kata (Bukarest, 1992) – költő, Sepsiszentgyörgy
 Izsó Zita (Budapest, 1986) – költő, író, drámaíró, Budapest
 Madaras Péter (Medgyes, 1981) – szobrászművész, Zalán
 Márton Evelin (Kolozsvár, 1980) – író, Kolozsvár
 Murányi Sándor Olivér (Székelyudvarhely, 1974) – író, Budapest
 Muszka Sándor (Kézdivásárhely, 1980) – költő, Szépvíz
 Nagy Koppány Zsolt (Marosvásárhely, 1978) – író, Budapest
 Nagy Lajos (Nagyernye, 1933) – orvos, helytörténész, Réty
 Oláh András (Hajdúnánás, 1959) – költő, író, Mátészalka
 Oláh-Gál Elvira (Csíkpálfalva, 1954) – újságíró, Csíkszereda
 Podolszky Zsolt (Budapest, 1963) – író, Budapest
 Szabó Etelka (Gyimesközéplak, 1945) – nyugdíjazott magyar-tanár, Kovászna
 Térey János (Debrecen, 1970) – költő, író, drámaíró, Budapest
 Varga Klára (Kecskemét, 1963) – író, újságíró, Nagymaros
 Vass Tibor (Miskolc, 1968) – költő, képzőművész, Budapest
 Vécsei Rita Andrea (Nagykörös, 1968) – író, Budapest
 Vermesser Levente (Csíkszereda, 1969) – költő, tanár, Balánbánya
 Zsidó Ferenc (Székelyudvarhely, 1976) – író, kritikus, Székelykeresztúr

SZÉKELYFÖLD

KULTURÁLIS FOLYÓIRAT

„Béke volt bennem és csend
 körülöttem
 Ilyen még soha nem történt velem
 Halottam Istent hozzám beszélni
 Galambok búgtak s nyíltak a
 börtönök...”
 (Muszka Sándor)

A SZÉKELYFÖLD TÁMOGATÓI:

HARGITA MEGYE TANÁCSA

RMDSZ ÉS A COMMUNITAS ALAPÍTVÁNY

SZÉKELYFÖLD ALAPÍTVÁNY

NEMZETI KULTURÁLIS ALAP

BETHLEN GÁBOR ALAP

KOVÁSZNA MEGYE TANÁCSA

ROMÁN KULTURÁLIS MINISZTERIUM

SZABADELADÁSI ÁR: 5,00 LEJ · 490 FT
 ELŐFIZETŐI ÁR: 4,00 LEJ

9 771453 387000 1 700 2

SZÉKELYFÖLD XXI. ÉVFOLYAM 2. SZÁM 2017. FEBRUÁR

MUSZKA SÁNDOR, TÉREY JÁNOS, VASS TIBOR,
 VERMESSER LEVENTE VERSEI
 BENE ZOLTÁN, MÁRTON EVELIN,
 ALEXANDRU MUȘINA PRÓZÁJA
 MI(T) NEKEM ERDÉLY?
 (BUCS ANNA, MARKÓ BALÁZS,
 MIHÁLYDEÁK ANNAMÁRIA, PÉTERFI ORSÓLYA,
 RÓZSA REBEKA, SZALLÓS KIS CSABA ÍRÁSA)
 FORGÓSZÍNPAD: VIOLA GÁBOR
 NOBILE OFFICIUM: FODOR PÁL
 MŰTEREMTÉS: MADARAS PÉTER
 SZÉKELY KÖNYVTÁR: NAGY KOPPÁNY ZSOLT

XXI. ÉVFOLYAM 2. SZÁM 2017. FEBRUÁR

„Ha egy színház kijelenti, ő tudja, ho-
 gyan kell csinálni, és erről meg van
 győződve, akkor az a színház nincs jó
 helyzetben. Pont abban van a tudás,
 amikor azt mondd, nem tudod. (...) Sokkal
 nagyobb a felelősség a jelen-
 ben, ezért másként is bánj vele,
 mint ott, ahol előre megszavaznak
 egy keretet, amit te nyugodtan hasz-
 nálgatsz, tudod, hogy van támoga-
 tottságod a következőkre is, el is
 lustulhatsz...”
 (Viola Gábor)

„Voltaképpen az, hogy ketten vol-
 tunk, ikrek, segített át a nehézsé-
 geken. Ha valamelyikünk belekese-
 redett a nehézségekbe, a másik már
 csak azért is összeszedte magát, hogy
 segítsen az elkeseredetten, és erős
 maradt. Egy dologban sohasem volt
 kérdéses a véleményünk – abban,
 hogy itt kell maradnunk Erdélyben.”
 (Fodor Pál)

„Székely János mondatai és meg-
 figyelései egyfelől pontosak, mint egy
 lézerszike (...), másfelől soha nem
 rettennek meg attól, hogy minden
 egyszerű történetből erőlködés nélkül
 eljussanak a teljes mértékben és
 következetesen végigvitt filozófiai
 végkövetkeztetésekig. Okos könyv A
 nyugati hadtest...”
 (Nagy Koppány Zsolt)

Szépirodalom

Térey János: Férfiak békülnek	7
Alexandru Muşina rövidprózái (Szonda Szabolcs fordításai)	8
Muszka Sándor versei	14
Czegő Zoltán versei	19
Döme Barbara: Játék	21
Izsó Zita versei	27
Podolszky Zsolt: Az ember, aki eljárt a Holdra	31
Gyórfi Kata: A szél miatt	37
Bene Zoltán: Szégyen	38
Vécsei Rita Andrea versei	47
Varga Klára: A Merkúr	52
Oláh András versei	56
Márton Evelin: Sport és hitélet	58
Vermesser Levente versei	63
Murányi Sándor Olivér: Anicét páter	65
Vass Tibor versei	69
Czilli Aranka versei	72

DIÁKPÁLYÁZAT 2016

Fekete Vince: Mi(t) nekem Erdély?!, avagy a „szupermost generáció” és az irodalom – 2.	74
Mihálydeák Annamária: Szebb a naplemente a házak falán	76
Péterfi Orsolya: A 11. legszebb magyar szóról	77
Szallós Kis Csaba: Mi(t) nekem Erdély?	80
Bucs Anna: Én, Székelyföld	83
Markó Balázs: Szabad-e sírni a Kárpátok alatt?	85
Rózsa Rebeka: Mi(t) nekem Erdély? (vázlat)	87

<i>Forgószínpad</i>	
A veszély keresésében élek (Balázs Nóra beszélgetése Viola Gábor színművésszel)	89
<i>Nobile Officium</i>	
A sírba is magammal viszem a reményt (Oláh-Gál Elvira beszélgetése Fodor Pál villamosmérnökkel	104
<i>Aranyág</i>	
Szabó Etelka: Helyneveink tanúsága	124
<i>Ujjlenyomat</i>	
Kovács László: Emlékeim az I. világháborúból (Közzéteszi: dr. Nagy Lajos)	135
<i>Szemle</i>	
Zsidó Ferenc: A fordító magánya (Rainer Maria Rilke: <i>Levelek I–IV.</i>)	154
Fekete J. József: „...Ne szülessél szeptemberben”	158
Gáll Erwin: Gyergyószentmiklós (is) a régészeti térképeken (Demjén Andrea szerk.: <i>Gyergyószentmiklós a régészeti kutatások tükreben</i>)	161
Olvasólámpa (Győrffy Ákos, Krúdy Gyula, Temesi Ferenc és Andrzej Stasiuk könyvéről)	170
Előfizetők listája	181
<i>Székely Könyvtár</i>	
Nagy Koppány Zsolt ajánlja Székely János <i>A nyugati hadtest</i> című kötetét	194

E lapszámunkat
Madaras Péter munkáival illusztráltuk.

Én, 2013 (kerámia, 19x11x14 cm)

SZERKESZTŐSÉG:

FŐSZERKESZTŐ: Lövétei Lázár László (llovetei@yahoo.com)
FŐSZERKESZTŐ-HELYETTES: Fekete Vince (feketevince@gmail.com)
SZERKESZTŐK: György Attila (gyorgyattila@hr.astral.ro)
Mirk Szidónia-Kata (mirksz@yahoo.com)
Molnár Vilmos (urbsic@yahoo.com)
SZERKESZTŐSÉGI TITKÁR: Bodor Zsolt (bodorazsolt@gmail.com)
KORREKTOR: Ferencz S. Csilla (csillapor@freemail.hu)
GRAFIKAI SZERKESZTŐ: Léstyán Csaba (lestyancsaba@yahoo.com)
ÜGYVEZETŐ: Antal Margit (margitantal57@yahoo.com)
TITKÁRNÓ: Simon Ildikó (ildiko.simon@ymail.com)

KÜLSŐ MUNKATÁRSÁK: Bogdán László, Farkas Árpád, Lakatos Mihály,
Lőrincz György, Nagy Koppány Zsolt,
Tánczos Vilmos, Zsigmond Andrea

TÖRDELŐ: Botár Emőke – Pro-Print

ALAPÍTÓ-FŐSZERKESZTŐ: Ferenczes István (1997–2010)

KIADÓ: Hargita Megye Tanácsa
Hargita Kiadóhivatal
Székelyföld Alapítvány

FELELŐS KIADÓ: Borboly Csaba,
Hargita Megye Tanácsának elnöke

NYOMTA: Alutus Nyomda, Csíkszereda
FELELŐS VEZETŐ: Hajdú Áron igazgató

ISSN 1453-3871

ELÉRHETŐSÉGEINK:

Postacím: 530170 Csíkszereda, Tudor Vladimirescu u. 5. sz. P. O. Box: 149.

Telefonszámok: 0266-311 775, 0266-311 026 (fax), 0746-195 413

E-mail cím: szekelyfold@hargitamegye.ro

Honlap: www.hargitakiado.ro

ELŐFIZETÉSI DÍJ:

Belföldieknek: negyed évre 12,00 lej, fél évre 24,00 lej, egy évre 48,00 lej.

Külföldieknek: negyed évre 22,50 lej (1500 Ft, 7 EUR), fél évre 45,00 lej (3000 Ft,
14 EUR), egy évre 90,00 lej (6000 Ft, 28 EUR).

Belföldi előfizetőinktől a díjat kérjük postai utalványon, a következő címre küldeni:

Simon Ildikó la Editura Harghita, P.O. Box: 149.

Külföldi előfizetőinknek a folyóirat árához hozzászámítjuk a postaköltséget is.

Folyószámláink: RO10 RNCB 0152 0423 6585 0001/RON

RO53 RNCB 0152 0423 6585 0003/EUR

RO26 RNCB 0152 0423 6585 0004/HUF

Fundația Székelyföld, Banca Comercială Română M-Ciuc, Sucursala Harghita

SWIFTCOD: RNCBROBU

Térey János
FÉRFIAK BÉKÜLNEK

Finom vagy rusztikus alkudozások,
Zászló- és fogolycserék
Elképesztő izgalma:
Olyan jó tisztázni... mit is?
A lelkiélet a fő: békülni katartikusan.

Föld, vagyon és nő, szinte mindegy.
Felőklelik, apróra darálják, letarolják,
Sóval hintik föl egymást,
És aztán békülnek.
Minek és mire föl?

Az ember nemritkán gyámoltalan,
Mint a viharbeli lepke;
Ám lélekben, halálkomolyan,
Új galaxisokba tör.
Lazulásképpen békül.

Persze, szívem, a nők is vívnak ilyen
Horderejű háborúkat. Még szép!
De nem gondolod, hogy csatájuk nem veszi
Ennyire igénybe a kívülállót? És a teret.

Heléna, a casus belli? Kifakulva, de átvészelte.

Ugyanis mindig a ház, a mező szenved el,
Mindig az anyák és feleségek sínylik meg
Azt, ami két ilyen
Csatabárdlerakós nullapont között
Történik a férfiakkal.

Alexandru Muşina
AZ ÓVÓNŐK BÁLVÁNYA
– *Idolul educatoarelor* –

Minden évben, szeptember elején, feltűnik Dino úr, az óvónők bálványa. Közel négy méter magas, bőre metalizált zöld, bőhöm, aransyárga pocakkal nyomul, két vörös szem társul mindehhez, akkorák, mint egy-egy autólámpa. Hetykén vonul végig a tömbházak közti sétányokon, így dudorászva: „Az élet jó páász-toor / Vállán góolyafééé-szek / Nem méész ki a hááázból / S a piacoot lekééé-sed.” Szertartásosan köszön mindenkinek: „Kezét csokolom, nemes hölgy!”, „Mély tiszteletem, jó uram!”, „Üdv, burzsujkám!”, „Ciao, bellissima!”... Olykor megáll, az élősövényről fehér bogycskás ágacskákat szakít, és átnyújtja azokat a bevásárlásból visszafelé tartó nagyságáknak, epekedő suttogással: „Szerény hódolatom az el nem múlt szépségnek!” Azok teljesen elnedvesülnek, épp hogy ki nem ejtik kezükből a szatyrokat, hiszen évszázadok óta rájuk se bagózott senki.

A gyengesége azonban az óvodások. Amikor szép idő van, elheveredik hanyatt a park fűvén, és elszunnyad. Ahogy meglátják, a kicsik rikkolozva rohanják meg. Felmásznak rá, szökdécselnek puha pocakján, s mintha csúszda lenne, úgy ereszkednek alá faroknyúlványán. A kislányok virágkoszorúcskákat fonnak, felaggatják azokat fülei köré és a homlokán díszelgő két narancssárga szarvacskára, leveleket és fűszálakat szórnak lehuny szemhéjára, aztán tapsikolva ezt éneklük: „Hat óra eljött / Dino úr még nem jött. / Nino, Dino, / Bambolino, / Ugyan mit zabáltál, / Hogy így eldagadtál? / Mint egy ház a termete, / Kopp-kopp-kopp, hehehe, / Menj gyorsan a helyedre!” Csattog a bokája, úgy megrugdossák, beleboksolnak a bordáiba, amíg ki nem vörösödik arcuk az erőlködéstől és el nem kezdenek veritékezni. A legmegszállottabbak lendületből, fejjel előre nekirohannak, belecsapódva, mint valami rugalmas vattafalba. Dino úr azonban alszik tovább nyugodtan.

Az óvónők pedig a boldogság tetőfokán: végre kifújhatják magukat egy kicsit, leülhetnek egy padra, az árnyékba, pletykálhatnak egy sort,

kötögethetnek, élvezettel elszívhatják azt a cigit, és végre kedvükre cseveghetnek telefonon.

MINDEN KUTYA ATYJA

– *Tatăl Tuturor Câinilor* –

A lakónegyed peremén, a mezőben, dáktör Niku szobrot emelt: óriási bronzkutya, három-négy méter magas, néz az ég felé. Szeméből könny csorog. „Minden Kutya Atyja”, így nevezte el. Teliholdas éjszakákon a negyedből az összes kóbor korcs odagyúll köréje, és ugatni kezd. Száz meg száz, egymásba torlódva, mintha kutyaszőnyeg lenne mindenféle színből, amely egyhangúlag, elnyújtottan vonít a Holdra: „Va-úúú! Va-úúú!”

Aztán megjelennek a sintérek, és komótosan begyűjtik őket. Egyikük sem vergődik vagy harap, szabadulni se próbál. Csak rámerednek a Holdra, és ugatnak veszettül. Mindaddig, amíg feltelik a sintérek fekete furgonja, és csikorgó kerekekkel elhajt.

Ott marad mögöttük Minden Kutya Atyja. Magányosan. Sírva.

MIMI

Mimi arabusokkal és törököcskéekkel kefél a sztrádán. Állatian dögös, nyakig érő virgácsokkal, testén az Unirea Shopping Centerből a cucc, milliós parfümök illatoznak a bőrén. Csak a kenceficéi annyik rajta, mint apám fizuja egy évre, s a harisnyákról, láncokról, gyűrűkről még nem szóltam. Csak azzal, amit magán visel, úriasan lehetne élni a Bahamákon. Ismerjük őt kiskorától, naná, hányszor mondtuk neki, mutassa meg a bugyiját...! Ingyen, még szép. Most egy halom pénzünkbe kerülne csak az is, hogy annyit szóljon hozzánk: „Pá”. Ilyenek a nők, fejlődnek.

Hamarosan elhúz innen egy randa német vagy amcsi ipsével, őszes nyomorékkal, aki egy kilométerről bűzlik a dollártól. Tengerpartra nyíló villában fog lakni, medencével és mexikói szolgálkkal. Néha dug

a kertésszel, csak úgy, hogy felidézze ifjúkorát és szülőföldje kedves tájait.

A SZUPERNAGYIK

– *Superbunicii* –

Nagyon szeretjük és tiszteljük a nagyszüleinket. A lomtárban tartjuk őket, két spéci dobozban: egy fehérben, amelyen kék filccel ez áll, „Nagyapa”, illetve egy rózsaszínűben, amelyen pirossal írja, „Nagyanya”.

Mit is tehetnénk, ha kicsi a lakás?! Végtére így örököltük meg tőlük. Annak idején ők még eléggé kezdetlegesek voltak: eszükbe nem jutott volna, hogy hely kell majd számítógépnek, szobabiciklinek, dolby sztereoó felszerelésnek, 100-as átmérőjű LCD tévének... Na de megoldjuk, ahogy tudjuk.

Ünnepekkor, névnapokon, vagy ha külföldi vendégeink jönnek, elővesszük őket a dobozból, kékszeszbe mártott gézzel letörölgetjük róluk a port és a baktériumokat, beléjük fecskendezünk egy-egy liter vért, hogy legyen némi színe az arcuknak. Bevezetjük őket az ebédlőbe, leültetjük az asztalfőre, és nagy türelemmel hallgatjuk, amint mindenféle fura dolgokról mesélnek, fiatalkorukból: bálokról és parki térzenéről, fiákerről és patefonról, lovassági parádékról és virágháborúkról a strasszén...

A végén koccintunk mindannyian, fényképezkedünk és videózunk velük, megcsókoljuk kezüket és arcukat, mindkétfelől. Ők mosolyognak, enyhén reszkető állal, elfutja szemüket a könny... Aztán elszundítanak. Amikor már mély álomba merülnek, vigyázva felemeljük őket, székestől, bevisszük a hálószobába, gondosan becsomagoljuk, és visszarakjuk helyükre, a lomtárba.

Még szép, hogy szeretjük őket! Hiszen kinek van még ilyen Szupernagyi-párosa, hófehér, ondolált hajjal, aranykeretes szemüveggel, mint a folyóiratokban vagy a reklámokban, ráadásul mindig kézügyben?!

EGY ÚJ KÓR

– *O nouă boală* –

A negyedben a nőcik – a nyanyák és a nagyságák, a feleségek és a szinglik, a végzet asszonyai és a köztörvényes kokottok, a kölyöklányok és az ovis fruskák – mind új kórban szenvednek: kulturális depresszióban.

Nem segít ezen semmiféle gyógyír: sem a kötés, sem a főzés, sem a civakodás a férjjel, sem a szappanopera és a talk-show, sem a pletykázkodás a lépcsőfordulóban, a szórtelenítés vagy az izzó szex, sem az álmodozás dáktör Nikuról, sem a kártyavetés és a kávézaccból jóslás... sem a cigi, a vodka, a fecskendő az érbe, sem a pizsamaparti és a rajzfilm, sem a héják és a galambok, sem az ugrókötelezés a tömbház előtt... Semmi. Tapasz tapaszt hátán.

Legyen szó a kór könnyű vagy súlyos, heveny vagy idült, jó- vagy rosszindulatú formájáról, egyetlen kezelési módja: a shopping-terápia.

150% TERMÉSZETES

– *Natural 150%* –

Bármilyen boltba lépünk, a zöldeskék márkát keressük: a kék a remény színe, a zöld a Természeté. Dáktör Niku & his Skyzoid Band termékeit.

Csupa egyedi darab, vetsz egy hátast tőlük, nem egyéb, garantáltan környezetbarát, 150%-ban természetes dolgok. Az amerikaiaknak sincs hasonlójuk: kupec- és musinix-magvak, fónix-ikra, kicsibarátom-kivonat, pterodaktilus-filé, yggdrasil-pép, bypass-gyökér, kappa-oldalas, pörgettyű- és lampeduza-gyümölcs, lapis lazuli-befőtt, duplex-sörbet, logomach-sonka, sztrogir-lé, quetzalcoatl-krém, pinacs- és limbostratus-konzerv, lampadephoros-bogyók és még mennyi-mennyi minden!

Nem látott ilyent a nagyvilág! Csúcs cucc. Dáktör Niku & his Skyzoid Band nem másolják a Természetet, ők feltalálják a Természetet. Nem

csupán kiszolgálják azzal, amit óhajtasz, hanem azzal is, amiről felmenőid felmenői se mertek álmodozni.

Ahogy a reklám is mondja: „50% lényeg, 100% remények.”

AZ IGAZI TESTVÉRISÉG

– *Frātia umană* –

Egykor az emberek vidámabbak, nyugodtabbak, jobbak voltak. Mert az anyjuk (és ilyesmit ma már csak filmekben és könyvekben találni) dé-dél-get-te őket, vagyis megtörölte a feneküket kakilás után, kiskorukban. Manapság, a pempörszökkel, odatapad a hátsójukhoz, s úgy járnak-kelnek vele négy-öt éves korukig. Ezek után tiszta ügy, hogy magányosak, hisztisek, majdhogynem dilinyók. Ahogy Jancsi bá mondogatja, az F lépcsőházból: „Az ember jó, természetétől fogva, de elrontja ez a szar társadalom.”

Lényegében ez a spíl az egészben: a szar. A titkos testvériség, amely úgy kapcsolja egymáshoz az embereket, hogy nem is tudnak róla. Lássuk csak: a mi tömbházunkból a szarok nap mint nap összeölelkeznek a lefolyóban. Aztán testvéri szövetséget kötnek a szomszéd tömbházakból, az egész lakónegyedből érkezőkkel... Amíg el nem jutnak a teljes Egybekapcsolódáshoz, az egyetlen és igaz Egyenlőséghez: az ülepítő medencékben létrejövőhöz.

Ez a legkeményebb összeesküvés, a legultramegább szerveződés! Hozzá képest a szabadkőművesség és a Ku-Klux-Klan, a maffia és a camorra, a jakuza, a triádok vagy az al-Kaida egyszerű gyermekjáték (a tömbház mögötti homokozóban, lapátkával és vödörkével). De erről senki nem beszél: sem a rádió, sem a tévé, sem az újság, az iskolában nincs szó róla, de még daktör Niku vagy a neten hemzsező csodabogarak sem említik. Senki az égvilágon.

Tény és való, a téma búúúzlik! S ha nagyon belegendolsz, elmész hülyébe: ami egy év alatt kijön belőled, sokkal több, mint amennyi bent marad; ki tudná megkülönböztetni a barátja vagy a szeretője szarát a halálos ellenségétől, az emberállatét az ártatlan áldozatétól? És így tovább...

Nem számít! Valahol a mélyben, műanyag és acél ereken át, áramlik az igazi testvériség vastag, vörösesbarna vére, amely mindnyájunkat együvé rendel és életben tart.

HA NYERNÉK...

- *Dacă aş câştiga...* -

Ha nyernék a lottón egy bazinagy összeget, mondjuk, tízmillió dolcsit, tömbházat vennék magamnak. Valami kisebbet, négyemeletest, három lépcsőházzal. Kiüresíteném, ellátnám fehér termopán ablakokkal, és átfesténém narancssárgára.

Felszerelném vadiúj villanyberendezéssel, távirányított kapcsolású lenne az összes égő benne. Egyetlen gombnyomásra mindegyik egyszerre: este 8-kor fel, pontosan fél 11-kor le... Hajnali fél 6-kor fel, 7-kor le.

Beköltöznék szemközt egy garzonlakásba, a harmadikra. Nyomnám a gombokat, és nézném, hogyan gyúl fel és oltódik le a villany. Nap mint nap változatlanul: 8-kor és 10:30-kor este, 5:30-kor és 7-kor reggel. Száz évig nyomkodnám így.

Szonda Szabolcs fordításai

ALEXANDRU MUŞINA (1954–2013) a román irodalom ún. nyolcvanas nemzedékének szerzőként és teoretikusként, szervezőként is meghatározó jelentőségű képviselője. Költő, próza- és esszéíró, a brassói Transilvania Egyetem Bölcsészkarának tanára volt, ahol, folklór és összehasonlító irodalom mellett, kreatív írást is tanított. Több fontos szerzőt indított útjára, illetve gondozta műveiket, a brassói Aula Könyvkiadó működtetőjeként, tulajdonosaként is. Mérvadó versantológia összeállítója, főként a nyolcvanas nemzedék költészetéből, amelynek értő elemzője is elméleti munkáiban. *Budila-Express* című nagylélegzetű poémáját sokan a nyolcvanas nemzedék emblematisztikus alkotásának tartják.

A szövegek a szerző *dactăr nicu & his skyzoid band* (Tracus Arte Kiadó, Bukarest, 2013) című kötetéből származnak.

A magyar változatok elkészítése során a fordító a Román Kulturális Intézet (Institutul Cultural Român) ösztöndíjában részesült.

Muszka Sándor

LEVEGŐ

Emlékszem akkor a munkásszálló előtt
Álltam hajnalban kezemben üveg
Annyira csendes békés volt minden
Nem reszkettem nem zavart semmi

Béke volt bennem és csend körülöttem
Ilyen még soha nem történt velem
Hallottam Istent hozzám beszélni
Galambok búgtak s nyíltak a börtönök

Barátaim mind megöleltek
Kik meghaltak egykor feltámadtak mind
Édesanyámat láttam és nevetett
Nyakamon csüngött húgom nővérem

Nem voltam többé a tékozló fiú
Akkor hajnalban a munkásszálló előtt
Üvegszilánkok erdején át
Édesanyám jött elém és nevetett.

KÓRTEREM

Mint akik hosszú útról tértek meg
Ülünk nincs szavunk egymáshoz
Csonkok fekélyek szagló pelenkák
Bomlásnak indult viruló tetemek

Már elmondtuk százszor mi elmondható volt
Csak magunkban hívjuk a késlekedő halált

Perc múlik percre vér cseppen húgy csöpög
Úgy szeretnénk már mindent feledni

Az éjszakák sem enyhítik kínjaink
Emlékeztetnek arra kik voltunk
Átkozottak kiket nem fogad be a föld
Bár nincs helyük sehol rajta kívül más.

A HELY

Az arctalan hóhér birtoka ez tán
Ki hogyha alszunk megnyalja csonkjaink
Mérget lehel a gennyes sebekbe
Fülünkbe súgja érezz

A vérszívóé ki reggel felráz nevet
Ürülékét keni arcunkra
Tükkel fogókkal piszkálja fel sebünk
Merevedése van

A Pokolkirályé ki láncokba verve tart
Míg életünket újra nem éljük
Aztán nevetve istápján elbiceg
A halott halálé.

HALLGATÁS

Egyszer aztán egy hangot hall az ember
Mikor legkínzóbb legmélyebb a csend
Egyszer aztán egy hangot hall s megérti
Innen ki nem mész

Egyszer aztán egy hangot hall s belátja
Lélegzése mint felborult szekér

Kereke ugyan még sokáig elforog
De útját nem éri

Egyszer aztán egy hangot hall az ember
Egy másik terembe ahogy áttaszítják
Bár nem tudja kiét megéri éri
Emelik kezek de vissza nem hull már

ÚT ALATT

Szerda reggel volt
Ő volt velem csak
Elfogytak mind a gyógyszerek
Cigit szerzett pálinkát is hozott

Szerettük egymást délig

Egy melevizes cső volt a nászágyunk
Felhorzsolta bőrünk a kátrány

Kenyeret loptam az volt ebédünk

Kifulladásig

Szerettünk volna együtt maradni
Látott-e Isten az aszfalt mögött ott?

Nem ígérhettem nem ígért semmit
Ma sem tudom még eldönteni.

VISSZAVISZNEK

Most értem meg csak hová kerültem
Az éji könyvtárban hogy magam maradtam
Nézem a könyvek gyűrött gerincét
Elfog a száanalom

Legtöbbjüket olvasatlanul
Leselejtezték úgy került ide
Másokban mocskos kezek lapoztak
Szakadt lapokkal hevernek testtelen

Alszik a szálló zavaros álmait
Tisztítószerek szaga öblíti
Most értem meg csak hová kerültem
Menekülnék mert megfulladok

Hó ropog szél jár
Nincs hová bújni
Vonszoló magam mint szélütött
Szeretnék nagyon most bármiben hinni
Menekülnék mert megfulladok.

02

Mikor a tolószékből a földre estem
Rúgtak s mankókkal vertek a többiek
Azt hiszem önmaguk láthatták bennem
Négy ápoló sem bírt akkor velük

Később az egyikük kést is rántott rám
Így mondta tudd meg itt senki nem vagy
Ha meglátogatnál a piát jól dugd el
Újabban mindenkit megmotoznak.

03

Az új lány kit hoztak keveset beszél
Ki tudja hányszor megerőszakolták
Két blúz két nadrág van mindig rajta
Virágot rajzol és kiscicát

Nem sír s csak néha tépi ruháit
Ha cigije elfogy bárkit szájába vesz
Soha és senki nem érhet hozzá
Úgy szereti ha magától adhat.

Cím nélkül, 2015 (fa, kő, moha, 100x130x114 cm)

Czegő Zoltán
A LÁZADÓ ALÁZAT

Már minden dédelgő hibám megbocsátom
ha túlviszel végre ama másvilágon
Mégképzelt csodákon véled átremennék
Egymásra maradnánk mint a lét s a nemlét

Szerelem mindig a halál ágyvetése
Riassz rám tagadást – Nem igaz Azért se
Ha minden élőlény egy másik étrendjén –
fogyasztva fogyunk el egymást ízlelgetvén

Egymaga az ember aki itt föllázad
holott csak őt védi a gőg s az alázat
Immár csak lecsupált csont és csók maradtam
Jó reménység foka alattunk alattam

ÍTÉLETBEN

Öngyilkos korban amelyben élek
melyen a villám irtózva áthatol
megadatott nekem hogy a jövődöt
három dimenzióban láthatom

Rémülten s irtózva menekül előlünk
az apokalipszis négy szelíd lova
Lerontva minden itt már a hűlt szénig
Nincs ki vándorolna És az sincs hova

A bűnhődés korát akik megéltük
pernyét látunk az égi ablakon

Odafenn kátrány hazug imák ellen
S e védtelen földrészt magam meglakom

Zarathustra Biblia Korán nem ad választ
miért is vagyok s miféle világon
A Nincs van mindenütt Az Értelem sehol
Mit mennyit és mért kell még kívárnom

Életritmus, 2013 (fa, ágak, 250x150x143 cm)

Döme Barbara

JÁTÉK

Pálinkásüvegen keresztül nézem, ahogy folyik a nyála. A feje kicsi, a hasa nagy. A konyhakövön ül, színes kockákat rak egymásra, mozog a szája. Az arcára keresztet rajzol az ablakkeret árnyéka. Ő Lacika.

Töltök magamnak még egy pohár pálinkát. Ez a negyedik ma este. Almapálinka, Szabolcsból hoztam pár hete, amikor Lacikát kitették az intézetből. Agresszív volt. Ezt mondták. Haladékot kértem, időt, hogy beszokjon. Adtak, de belevágta a ceruzát az ápolónő kezébe. Ezt már írásban közölték és a feljegyzést csatolták a szerződés felbontásához. Se előtte, se ez után nem kellett senkinek. Az anyja vagyok, hazahoztam.

A pálinkától lelassultak a mozdulataim, ásítózom. Lehajtom a fejemet az asztalra. Hallom, Lacika ütemesen dobol. Veri a fejét a konyhaszekrénybe. Mindig ezt csinálja, ha leborul a kockatorony, vagy veszít a társasjátékban. Nem akarom látni, nem emelem fel a fejemet. Erősödik a dübörgés, nyöszörög, aztán csend. Imádkozom, amikor felnézek, ne legyen ott. De ott van, ül a földön és a plafont bámulja. Folyik a nyála, kis tócsa születik a kövön. Aztán a nyálfoltot érdekesebbnek találja a mennyezetnél, beletenyerel, mázolja, jobbra, balra. A szája fülig szalad, kacag, vagy inkább hörög.

Hat évvel ezelőtt, amikor végre teherbe estem, fiút vártunk, Lacikát kaptuk. Teltek a hónapok, nem akart ránk nézni, nem akart felállni, nem akart beszélni, hamar kiderült, beteg. Halmozottan fogyatékos, mondták az orvosok, sokat nem fog fejlődni. Igazuk lett. Semmi nem érdekli, csak a kocka, a társasjáték és a csokigolyó. A játékban mindig veszít, a csokigolyóktól meghízott.

Vér szivárog az orrából. Észre sem veszi, lefoglalja a nyáltócsa. Magam elé teszem a pálinkásüveget, ismét azon keresztül nézem. Így könnyebb elviselni a valóságot, mintha csak mások életét lesném meg. Mintha én nem tartoznék hozzá és ő hozzám. A vérét maszatolja az öklével, aztán lenyalja a kezéről. Nem avatkozom közbe, pedig az anyja vagyok. Bámulom, mint a múlt héten azt a kis papagájt a kalitkában,

akit véresre vert az anyja. Ott feküdt a földön, a sarokban, fehér tollára rászáradt a vér. Figyeltem, ahogy alig észrevehetően emelkedett és süllyedt a mellkasa. Nézttem, amíg lélegzett. Selyempapírba csavartam, betettem egy cipős dobozba, eltemettem. Tűnődöm, vajon Lacika beleférne egy cipős dobozba? Ha elég messziről nézem, talán...

Megint hörög. Befogom a fületem, nem bírom hallani. Reggel vinnyogott. Nem érte el a polcon a csokigolyókat. Szándékosan tettem oda, túl sok édességet eszik, magas a cukra. Az apjái is az volt. Talán most is az, nem tudom, öt éve nem találkoztunk.

Agyonnyom a látvány, ha sokáig nézem ezt a gyereket, belepusztulok, mondogatta.

Egyik nap, miután a sörösdobozt a szemetesbe dobta, a képeembe vágta, Lacika nem az övé. Tüntessem el a házból, ordított, különben elmegy. Egy hét múlva már csak a mosógépbe dobott szennyes zokni emlékeztetett rá. Mire a zokni megszáradt, összeszedtem magam. Ismerősök mesélték, megnősült és Ausztráliába költözött, egy nagyáruházban raktáros. Onnan nézve, még egy gyufás dobozba is belefér Lacika. Nem keresi, nem keressük. Azóta minden nap elmondom, jól vagyunk, mi ketten is boldogulunk. Ha rosszabb napunk van, társasozunk és csokigolyót eszünk. Lacika ettől boldog és ilyenkor én is az vagyok.

Hánynom kell, ez a szemét kemó teljesen kikészít. Letiltottak a piáról, de hát miért ne igyak? Ez maradt, a pálinka, meg a fogyatékos fiam. Öklendezem. Lacika utánoz. Szája elé emeli a kezét, nyöszörög, előredől. Ismét hörög, viccesnek találja, amit csinálok. Egy korty pálinkával nyomom el a bűzt, ami a gyomromból minduntalan feltör. Becsukom a szemem, kis fehér foltokat látok, egyre fogynak. Mint az egészséges sejtjeim. A hajam is bűdös, nem merem megmosni, pánikolok, ha látom a kádban úszkáló hajcsomókat. A múltkor megpróbáltam csukott szemmel csinálni, hátha így kevésbé sokkol. Aztán vettem egy széles karimájú, fekete kalapot, itthon is hordtam, de a gyerek megijedt tőle, ezért a kalapot betettem a szekrénybe. Azóta nem mosok haját, nem fésülködöm, és nem nézek tükörbe. Tegnap az jutott eszembe, hogy pálinkát kellene masszírozni a fejbőrömbé, hátha akkor nem viskethetne ennyire a kosztól. Az alkohol fertőtleníti. A héten először támad kedvem nevetni, kitör belőlem a kacagás, csapkodom a ragacsos asztalterítőt. Lacika keze megáll a nyáltócsa közepén, meredten bámul.

Aztán hörög, felém dob egy sárga, majd egy piros kockát. Nem talál el, ettől még jobban kell kacagnom. Béna vagy, mondom neki, aztán felállok, leguggolok mellé, két kezem közé fogom a fejét, megcsókolom. Tiltakozik, utálja, ha hozzáérek. Meglök, imbolygok. Nagy nehezen feltápászkodom a körül, becsíptem, tompa vagyok, bizonytalanul mozgok.

Az orvos szerint még egy évig is élhetek. Apámat három hónap alatt vitte el a betegség. Neki is tüdőrákja volt. Azzal hitegetnek, gyógyítható, de én tudom, mi vár rám, tudom, mi vár Lacikára, ha meghalok. A gondolattól, hogy állami intézetbe dugják, rettegek. Jobban, mint a haláltól. Két hónappal ezelőtt mailben megírtam az apjának, rákos vagyok, vigye el a fiát. Egy sor jött válaszként: nem érdeklí sem a rákom, se a gyerek. Egyedül maradtunk, végleg.

Töltök a reggeli jéghideg kávéból. A mosogatónak támaszkodom. Nézem, ahogy épül a színes kockatorony. Mindjárt leborul, gondolom, aztán jönnek a tompa puffanások. Nem avatkozom közbe, iszom a hideg feketét, számolom, hányszor veri Lacika a fejét a konyhaszekrénybe. Azért fohászkodom, üsse meg annyira magát, hogy belehaljon. Nem akarom egyedül hagyni, ha engem elvisz a kurva rák.

Tegnap este, miután a fiamat bepelenkáztam és nagy nehezen elaltattam, megittam egy üveg bort. Egyedül. Ültem a kádban, a forró víztől és az alkoholtól bódultan. Egyre feketébb gondolataim támadtak. Megölöm Lacikát, aztán magammal is végzek. Így jó lesz, gondoltam, ő nem kerül az elfekvőbe, nekem sem kell megvárnom, amíg a rák csontig lerágja rólam a húst. Mire kihűlt a fürdővíz, azt is tudtam, hogyan csinálom.

Az intézetben, ahonnan kítették Lacikát, azt állították, megtanították dámázni. Kétkedem. Lacikát csak néhány egyszerűbb dologra tudtam eddig megtanítani. A társasjátékban mindig összevissza lépked. Eszembe jut, ahogy az igazgatónő búcsúzásakor kezembe adja a dámatáblát. Kartonpapírból készített, kézzel festett, fél méterszer fél méteres tábla. Bedobtam a kocsi csomagtartójába, megfeledkeztem róla. Lacika sem emlegeti. Aztán most, hogy kiterveltem, megölöm, eszembe jutott a kartontábla. Megtaláltam a megoldást. Dámázni fogunk, ő meg én.

A mosogatótól két lépés a hűtőszekrény. Kinyitom, kiveszem a műanyagdobozt, amit tegnap este tettem be. Felpattintom a tetejét. Sötétbarna és fekete csokigolyók, tökéletesek. Akár a gyáriak. Gusztusosak, formásak, csillognak. Lacika imádni fogja őket. Bekapok egyet.

Édes, krémes, olvad a szájban. Jól dolgoztam, állapítom meg, leülök az asztalhoz és újabb pohár pálinkát töltök magamnak. Bár az előbb még spicces voltam, mostanra egyre józanabbnak érzem magamat. Hiába próbálok tompulni, nem megy, ideges vagyok. Lacika ismét a kockákat rakosgatja egymásra. A sárgákat az asztal alá dobálja, az egyikkel eltalálja a lábamat. Káromkodom, belerúgok a játékba, az csúszik a konyhakövön, a nyáltócsában áll meg. A gyerek feje eltorzul. Kézbe veszi a mellette fekvő papírzsebkendőt, apró fecnikre tépkedi és eldobálja. Ez sem nyugtatja meg, a kockákat hajigálja felém, hörög, nyáladzik, rugdossa a szék lábát. Arra gondolok, jobb lesz neki pár óra múlva, ha végzünk a dámázással. Holnap már senkinek nem leszünk terhére.

Miután apám tüdőrákban meghalt, anyám depressziós lett. Két év múlva ő is elment, agyvérzés vitte el. Egyke vagyok, akár csak anyám és apám volt, vérszerinti rokonom nem maradt. A temetés után derült ki, hogy terhes vagyok. Hittem, a Jóisten így kárpótol a veszteségért. Miután kiderült, hogy Lacika beteg, csak ő töltötte ki az életemet. A barátaim mind eltűntek, a férjem elhagyott. Lacika senkinek sem kellett, agresszív lett, kezelhetetlen, dührohamai egyre gyakrabban jelentkeztek. Nem hagyhattam egyedül, elveszítettem a munkámat, eladtam a házunkat, albérletben húztuk meg magunkat.

Előveszem a telefonomat, megnyitom az utolsó üzenetet, ami a banktól érkezett. Százezer forint van a számlámon, ennyi az összes vagyónunk. Ebből egy hónapig sem húzzuk ki. Temetésre is kevés. Felőlem a föld tetején is hagyhatnak, csak Lacikával együtt hagyjanak. Tegnap csokigolyót gyártottam és végrendelkeztem. Egyiket a hűtőszekrénybe raktam, a másikat mágnessel a frizsider ajtajára ragasztottam. A hűtő szemben van a bejárattal, feltűnőbb helyre nem tehettem volna az A4-es papírra, piros vastag filccel nagy, nyomtatott betűvel írt végakaratot. **NE ÉLESSZENEK BENNÜNKET ÚJRA, A FIAM MELLÉ TEMESSENEK!**

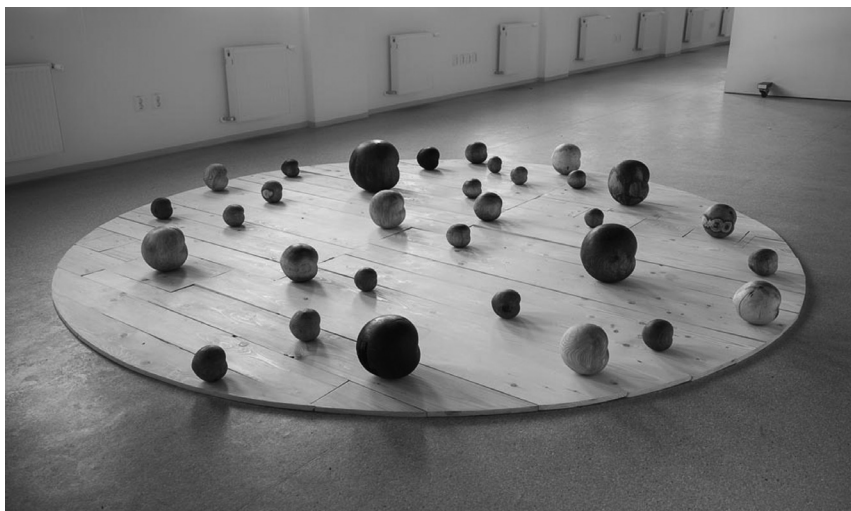
A telefont felteszem a polcra, a bolti csokigolyós dobozra, a dáma-táblát a földre rakom, Lacika mellé. A fiamra pillantok. Mint egy szándékosan eltorzított rajzfilmfigura. Kifejezetten csúnya: kövér, a feje túl kerek, tokás, szemei kicsik, fülei nagyok, haja vörös, gyér. Korához képest alacsony.

Leülök a padlóra, játszunk, mondom Lacikának. A dámatáblára teszem a sötét és világos csokikat, mintha valódi bábuk lennének. A fiam szóltanul bámulja a társasjátékot, aztán tapsol, kéek, kéek, hörgi, elvesz egy golyót és bekapja. Csillog a szeme, megszerezte, amit akart. Megsimogatnám az arcát, de ellöki a kezemet, morog, még egy csokit venne a tábláról, de megfogom a csuklóját. Nem, szólok rá szigorúan, játszunk, akkor ehetsz! Érti, amit mondok, az utasításokat mindig felfogja, most is visszahúzza a kezét, újra a táblát bámulja. Megmutatom, hogy kell, mosolygok rá, és egy fehér golyóval átlósan előre lépek egy mezőt, majd a mellettem lévő dobozból bekapok egy sötét csokit. Ezekbe is belekevertem az altatót, meg a táblán lévőbbe is. Tegnap este porrá zúztam két doboz extra erős szert, azt tettem bele a csokikba. Nem érezni az ízét. A tájékoztatóban azt írták, egy órán belül hat. Abban reménykedem, velünk gyorsabban végez. Mondom Lacikának, aki előrelép egyet a táblán, az vehet csokit a mellettünk lévő dobozból. Még egyszer megmutatom, hogyan csinálja. Az első lépésnél fogom a kezét, másodjára már egyedül is megy neki. Barna nyál csöpög a konyhakőre, ahogy az édességet eszi. Negyed órája játszunk, egyre bódultabb vagyok. A pálinka és az altató hatékony kombinációnak bizonyul. Lacika két-három csokigolyót ehetett meg eddig, semmit nem látni rajta. Hirtelen a plafonra szegezi a tekintetét, az ablak melletti sarkot nézi, eltorzul az arca, visít, mutogat, ott van, ordítja fejhagyon. Senkit nem látok. Nincs ott senki, próbálom nyugtatni, egyél még csokit. Szeretnék odahajolni hozzá, hogy megöleljem, de már nem bírok, a testem nem engedelmeskedik. Aztán a fiam olyat tesz, amit eddig soha. Négykézláb odamászik hozzám és az ölembe kucorodik. Átkarolja a nyakamat, fél, hörgi, közben folyamatosan a sarkot lesi. A teste forró, remeg, sír, úgy szorít, alig kapok levegőt. Életemben először érzem igazán, hogy a fiannak szüksége van rám, nekem pedig rá.

Nem ölhetem meg, csak egy gyerek, az én gyerekem! Fél, gondoskodnom kell róla! Alig bírok beszélni. Magam is csodálkozom, hogy az agyam még működik, miközben már mozdulni nem tudok. Ha hívom a mentőket, még ki tudják mosni a gyomrunkat, legalábbis ebben reménykedem. Dühöngök és rettegek. Milyen bolond vagyok, ostoba és önző. Lacikám, sóhajtom, hozd ide a telefonomat, ott van a polcon a csokigolyók mellett! Abban reménykedem, hallja és érti, amit

suttogok. Nem akar elereszteni. Ehetsz abból is, biztatom, csak hozd ide a telefont. Legalább két percig nógatom, mire feláll, és a polchoz megy. Rutinszerűen lép oda, megtanulta, hogy ott az édesség. Ágaskodik, de nem éri el sem a dobozt, sem a mobilt. Hát persze, tegnap én tettem magasabbra, hogy ne tudjon venni a csokiból. Újra hörög, meg-megbillen, talán az altatótól bizonytalan a mozgása, sír. Bénán figyelem, tehetetlenül bámulom. Nekem már sírni sincs erőm.

Kábultan nézem, ahogy leül a padlóra, a dámatábla mellé, folyik a nyála, fejét ütemesen veri a konyhaszekrénybe. Próbálok mozdulni, eldőlk, arcom a kőnek csapódik. Foltokban látom, ahogy Lacika lépkedni kezd a csokigolyókkal. Szabályosan teszi, minden lépés után bekap egy édességet, úgy, ahogy mutattam neki.

..., 2016 (fa, deszka, 40x370x370 cm)

Izsó Zita
AMNÉZIA

Fűszereket tartok az üres gyógyszeres dobozokban,
amiket a szobádban találtunk,
ne menjen kárba az úr, ami utánad maradt.
Most edzeni járok
abban az időben, amíg ápoltalak,
a falakat átfestettem,
ne emlékeztessen a óra, amit hiába vártál,
miközben a kórteremben minden arra utalt, hogy ez a tél száraz lesz
és gyors lefolyású, mint a betegség,
amiről akkor még egyikünk sem tudott túl sokat.

Azóta elajándékoztuk a sminkkészleted,
és már senki se sír, ha meghallja a neved,
de én azért mindennap bemegyek a szobádba,
és megszámolom a kedvenc tollaid,
mint születésedkor az ujjaid.

Közben a hosszú hallgatások emléke úgy süllyed bennem,
mint üresen elásott időkapszulák,
vagy a testben növekedő, kioperálhatatlan csomók,

és már sosem egyben jutsz eszembe, csak felismerem
néha más embereken
a hajad vagy a szemed színét,
így raklak össze, magamban megszámozom a részeid,
mint a kutatók a tengerbe zuhant repülőgép megtalált roncsait.

A BECSAPÓDÁS PONTOS HELYE

Próbálok úgy tenni, mintha valaki
elárulta volna nekem a titkaid.

Mintha aprólékos munkával, hétről hétre a ház elé kitolt kukáidból
sikerült volna kiszednem mindent,
amit neked évekbe telt elefelejtened.

És mintha azért jöttem volna, hogy mindezt visszahozzam,
az elrontott játékokat,
sok kihízott ruhát,

és a csikket, amit egy alkalommal nem vittél el a legközelebbi kukáig,
hanem a földre dobtál,
mert tudtad, hogyha megszakítod a beszélgetést, akkor nem mered
kimondani,
amit azóta is szégyellsz,
hogy jobb lenne, ha már nem élne, akkor haljon inkább meg.

Azóta sok idő telt el. A sír mindig szép és rendezett.
A többi családtag csináltatni akar rá egy szobrot,
te mondasz valamit a formák feleslegességéről,
én pedig elfelejttem az udvariaskodást,
és közlöm, nem a te hibád,
akkor már orvosi számítások szerint rég nem kellett volna élnie,
te azt mondod, a szobrásztanulók jó időben az egyetem kertjében
gyakorolnak,
szerinted mindig párosával lenne érdemes kimenniük,
mert utólag nehéz bevinni a szobrot, amit csináltak,
utólag nem könnyű magunknak megbocsátani

Aztán előveszed az ismeretlen város térképét,
és kijelented,
ha nem történik aznap semmi,
akkor idén is oda mentek,
és megmutatod nekem

a szobor helyét, ahol mindig találkoztok,
miután ő elment a régészeti múzeumba, te pedig
ettél egy fagyaltkelyhet a kedvenc helyeden.
Nézzük egy darabig az ujjad hegyét,
azt a pontot, ahova idén is meg kellett volna érkeznie.

Az a térkép talán már el is veszett,
de én még most is meg tudom mutatni,
hova esett az asztallapon az a pont,
és hogyha merőlegest állítottunk volna bele,
az egyenes hol fürta volna át a húsz milliméter vastag laminált
padlózatot,

és a négy emelettel lejjebb található beton alapzatba
pontosan hol hatolt volna bele –
sokáig megmarad majd bennem,
mint karon az oltás nyoma,
vagy a becsapódás pontos helye.

FELSZÍNKÖZEL

Mostanában szívesen sétálok a partnak ezen a szakaszán,
mert itt sosem jártunk együtt,
és ez a táj elhitelem velem, hogy van valamim,
amit nem adtam oda neked.

Pedig ez csak egy olyan partszakasz,
ahol éjjelente sötétített ablakú autók állnak meg,
kidobják a család egy hét alatt termelt szemetét,
az ellopott tárcákból kiszedett személyi igazolványokat,
házasságon kívül született gyerekeket,
és olyan szürke az ég, mint egy lepedékes szájpadrás,
vagy a váróterem plafonja,
ahol az emberek megtudják a legrosszabb híreket.

Néhány napig magányos kutya-futtatóknak, eltévedt utazóknak,
céltalanul kóborló járókelőknek néztem őket,

aztán rájöttem, hogy ide jön mindenki, aki valaha szeretett téged,
itt dobálják el az oda nem adott ajándékokat, használt terhe ségi
tesz teket.

Ismerősek vagyunk egymásnak.

Néha hallgatom őket, csak úgy kopognak a szavaik,
mint a betonra hulló dió, egy másfajta,
letagadhatatlan érés fejlődés gyümölcsei,
hogy végül is itt vannak, nem kell bánniuk a rád pazarolt időt,
hisz mindenük megvan, tulajdonképpen semmit sem vesz tettek el.
Már csak néha kutakodnak
az ellopott pénztárcákból kiszedett személyi igazolványok között,
hátha megtalálják azokat, akik lehetek volna nélküled.

Földszem, 2009 (fa, föld, 100x100x100 cm)

Podolszky Zsolt

AZ EMBER, AKI ELJÁRT A HOLDRA

Volt egy ember, aki eljárt a holdra.
Nem egyszer, hanem sokszor. Rendszeresen.
Nem, nem bolondok házában élt.

Hanem eljárt a holdra. Kavicsokat, köveket gyűjtögetett ott, és nem gondolt bele.

Általában nem gondolt bele.

Úgy meg egyszerre nehéz és könnyű – de ebbe pedig mi nem gondolunk bele. Hogyan is gondolhatnánk...

Éjjelente, amikor elaludt a város, a bűnösök egészséges, mély álmával, az ember felment a tetőre, felmászott a kéményre, és úgy, homorítva...

– Alvajáró!

Nem, nem járt alva. Valójában nem járt sehogy. Pedig dolgozni például járt. És mégis...

Amikor ment dolgozni, olyan furcsaság történt, hogy lépéseivel egyre összébb tolta az időt. Valahogy úgy, ahogy a tangóharmonikát szokás összenyomni. Tolta maga előtt az időt munkába menet, ami így igazából nem telt, hanem zsugorodott, és elveszítette jelentőségét, és ellopta jelentését a térnek is.

Ez volt az ember korának nagy vívmánya. Csak ő nem gondolt bele. Ő a holdra járt, és ott kavicsokat, köveket gyűjtögetett.

Munkába menet viszont, mint tangóharmonikát tolta össze maga előtt az időt. Mire beért a munkahelyére, a pozdorjalemezzel leválasztott kis klocnijába, addigra az idő ponttá zsugorodott körülötte. Akkor leült a székére, az idő pedig, ami rugalmas volt valójában, kirúgta magát, és észrevétlen gyorsasággal visszalökődött azon az úton, amelyen az emberünk járt. És ahogy visszalökődött, úgy kifeszült ismét a díszlet. A sűrke házsorok, meg a többi ember, akik mind-mind tolták össze maguk előtt a maguk idejét.

Az ember székének vaslába volt, az ülőkéjéből meg a támlájából pedig kellemetlen szálkák álltak ki, amelyek kihúzták a szálakat a ruhájából.

De ez annyira lényegtelen volt, hogy igazából nem is látszott ebből az emberből semmi más, csak a kihúzott szálak.

A munkahelyén nem ismert senkit, mert nem látott senkit maga körül.

El volt választva pozdorjafallal.

Amúgy pedig azt csinálta, hogy jöttek hozzá idegenek, nyolc órán keresztül, és beadtak neki egy papírt. Ő ennek a papírnak az alapján kikereste az idegennek küldött, de át nem vett hivatalos levelet, és odaadta neki.

Mielőtt odaadta, valamit le kellett pecsételnie.

Ezt szerette.

Ahogy lesújtott a pecséttel, nagyon hirtelen, nagyon gyorsan és nagyon határozottan tolt össze tangóharmonikává egy kicsike, pecsétnyi átmérőjű időcsíkot, ami aztán visszaugrott, mint az órarugó, és ez keltette az örökkévalóság illúzióját.

Abban a korban, amiben emberünk élt, persze.

Ezért mi sem menekülhetünk.

És szerette a hangot is, a lesújtó pecsét hangját.

Csak nem gondolt bele.

Mert a holdra járt, ahol kavicsokat, köveket gyűjtögetett. És ebbe sem gondolt bele.

Éjjelente, amikor elaludt a város, felment a tetőre, felmászott a kéményre, és úgy, homorítva nekiindult.

Homorított, két kezét és két lábát széttárta, ahogy az ejtőernyősöknek tanítják, de ő nem hason feküdt a légellenállásban, hanem állva maradt, de mégis felgyorsult, valami ismeretlen erő miatt, ami toltja őt előre, ő pedig a maga idejét toltta maga előtt, ami rugalmasan összezugsorodott, mint a tangóharmonika, miközben furcsa, földöntúli hangot is hallatott, ami logikusnak tűnt, hiszen addigra már elhagyták a földet, és közeledett a hold.

Így repült az ember a holdra.

- Öngyilkosság!

Nem. Nem lett öngyilkos. Még nem. Hanem elrepült a holdra. Csak nem gondolt bele, és mi sem gondolunk bele, mert soha, senki sem gondol bele.

Ha öngyilkos lett volna életének ebben a szakaszában, akkor előbb rovarrá változott volna, és belegondolt volna, és ismerte volna a prágai

zsidót, aki zseni is volt meg biztosítási ügynök is volt, és egyszer, egyetlen egyszer belegondolt.

Az ember nem tett ilyet, egyetlen egyszer sem.

Azóta járt a holdra, hogy vett egy mobiltelefont.

Használt, régi mobiltelefon volt, nem okos, viseltes, kicsi, és a kijelzőjén végig futott egy hosszú repedés. Az volt ráírva, hogy MOTOROLA, és ezt többen kinevették, de az emberünk nem vette észre.

Bekapcsolta a telefonját egyszer, otthon, és nézte a repedés mögött a törött fényt.

Megadta a pin kódját.

Örült kicsit, hogy neki van olyan, adott ez valami önbizalmat, hiszen akinek van pin kódja, az egészen biztosan létezik.

De önámítás lenne, ha azt gondolnánk, hogy ebbe belegondolt.

Nem gondolt bele.

Csak nézte a fényt, megadta a pin kódját, aztán hallgatta a csöndet.

Állandóan a csöndet hallgatta, de a csönd még soha nem volt olyan nagyon süket, mint akkor, abban a pillanatban.

És akkor mégis belegondolt.

Abba, hogy nincs, akit felhívjon.

Banális gondolat ám az ilyen, de mégsem annyira.

Ült, nézte a fényt, és nem volt senki, akit beleírhatott volna a telefonkönyvébe. És rádöbbsent, hogy nincsen a világon egyetlen egy olyan mobiltelefon sem, se öreg, használt és repedt, se csillogó vadonatúj, se buta, sem okos, amelyben az ő neve szerepelne.

És ebben a pillanatban megkérdőjeleződött az értelme és létjogosultsága a pin kódjának is.

Akkor ment fel életében először a tetőre, felmászott a kéményre, és onnan, humorítva...

- Mondom, hogy öngyilkosság!

Nem. Elrepült a holdra. Hogyan tudnám ezt pontosabban elmagyarázni? Sehogyan sem. Az ember a kéményről nekiindulva elrepült a holdra, akkor először, amikor rádöbbsent, hogy még a pin kódjának sincs igazi létjogosultsága.

Nagy dolog ám az ilyesmi, az ilyesféle rádöbbsenés, ha egyszerre és mindenki rádöbbsenne, érdekesebb lenne a világ. Vagy nem. Vagy mégis, de nélkülünk. Ez tűnik a legjobbnak. De ez nem fog megtörténni,

mert az illúzió nagyobb, meg vannak telve a mobiltelefonok telefonkönyvei nevekkal, csörrennek a hívások, zümmögnek az üzenetek, zajlik az élet, ezért sokkal-sokkal nehezebb pusztulásunk lesz.

De a mi emberünk elrepült a holdra.

Tolta maga előtt a saját idejét, ami összezsugorodott, mint a tangóharmonika, és összezsugorította magával együtt a teret is. Ezt kell megértenünk, hogy megérthessük, nem lett öngyilkos ő. Még nem. Hanem kavicsokat, köveket gyűjtögetett a holdon.

Ott is csönd volt, a holdon, de nem olyan süket, mint odahaza, a szobájában, ahol egyszer belegondolt, hogy nincs a világon egyetlen egy mobiltelefon sem, amiben szerepelne az ő neve. És kavics- meg kőgyűjtögetés közben megszilárdult benne a boldogság, hogy azért ő mégis van. És ő az egyetlen, aki el tud repülni a holdra, bármikor, bármelyik éjszaka, amikor a város elalszik, a bűnösök egészséges, mély álmával.

Hideg volt a holdon, de nem annyira, mint hinnénk.

Az ember, aki odajárt, csak egy vastag, durva gyapjúpulóvert húzott magára odafent, meg egy füles sapkát, és még kesztyűt se.

A kesztyű zavarta volna a gyűjtögetésben.

A nadrája pizsamanadrág volt, de meleg flanel, kockás. Annak a térdén voltak kihúzva a szálak, de nem a széktől, hanem a hold apró kőveitől. Mert térden állva gyűjtögette a köveket és kavicsokat az ember a holdon, és így, térden állva volt boldog is, elégedett is, és így érezte úrnak magát, mindenek felett.

És akkor egyszer – már nagyon régóta járt a holdra, és rengeteg köve volt onnan, már alig fért tőlük, még a veséjébe is jutott –, gyűjtögetés közben, éjszaka, a megszokott, nem süket csöndben, egy nőt pillantott meg a holdon.

Furcsának, különösnek, megdöbbenőnek gondolnánk az ilyesmit, és mi tagadás, furcsa volt, különös és megdöbbenő. A pillanat. Az az egyetlen pillanat, ahogyan megpillantották egymást. És az az egyetlen pillanat egy összezsugorodott pillanat volt, amelyet egyszerre toltak maguk előtt, és amely így eltüntette közöttük a teret. S ahogy eltűnt közülük a tér, a pillanat rugalmasan visszaugrott a maga helyére, a maga természetes idejébe, ők pedig ott álltak, egymással szemben, és nem volt közöttük tér, és az orruk összeért, és a különösség és furcsaság és megdöbbenés átadta helyét valami egészen másnak.

- Szerelem!

Nem. Vagy igen, de nem ilyen egyszerűen. Több volt ez, és kevesebb, és ez volt a minden.

Ha a holdon, nem süket csöndben, durva gyapjúpulóverben, kiszáradott térdű, kockás flanel pizsamában, kőgyűjtögetés közben összetalálkozol egy nővel, az nagy valószínűséggel jelenteni fog valamit. A mindent fogja jelenteni – bármit is jelentsen ez.

Boldog napok jöttek.

Ültek a szobában, mindjárt azután, hogy visszajöttek a holdról, együtt, és beleírták egymás nevét a mobiltelefonjukba.

Másnap a pecsételés örömét felváltotta valami más öröm. Odabent, a hivatalban. És adódott egy pillanat, amikor éppen senki sem jött a papírjával, és senki sem nézett oda, és akkor az ember, ki tudja, miért, egyszer csak fogta a pecsétjét, és odapecsételt hirtelen a pozdorja falra, ami elválasztotta mindentől. Hosszú-hosszú időn keresztül.

Mámoros pillanat volt.

A pecsétnyi átmérőjű időcsík egyszer csak elhagyta megszokott helyét, és oldalvást kerülve a pozdorja falon zsugorodott ponttá, s e szokatlan helyről visszapattanva egészen kitágította a teret. Szinte fájdalmasan.

Ekkor már nem volt messze a végkifejlet.

Mondhatni, közeledett.

A nő azt mondta, délután hazamegy, összecsomagol, elbúcsúzik – bár nem tudni, kitől –, és másnap beköltözik az emberünkhöz.

Az ember pedig hazament, bekapcsolta a mobiltelefonját, és nézte a repedés mögött a fényt. De nem úgy, ahogy addig, hanem boldogan. És akkor, abban a pillanatban eldöntötte, hogy még egyszer, életében utoljára elrepül a holdra, és elbúcsúzik ő is.

Felment a tetőre. A város már aludt. Úgy. Felmászott a kéményre, és homorítva elrepült.

- Meghalt?

- Persze. A tizedikről. Vagy a tetőről. Nem is tudni...

- Nézd csak, ezt találtam nála. A markában szorongatta.

- Egy kő?

- Igen. De amennyire értek hozzá, és értek hozzá, ilyen kő nincs a földön. Ez valami más...

- Hm... Érdekes. Na, vigyük.

A város aludt.

Az ember nyomát nagy nyomású vízsugárral mosták le az aszfaltról, alig ébredt fel rá valaki.

A Teremtő Jóságos Atyaúristen leült ágya szélére.

- Banális... - gondolta. De mégsem lehet ennyivel elintézni, mert ez ő volt. Ő, az egyetlen és megismételhetetlen. Furcsa...

Eloltotta az éjjeli szekrényén lévő kis olvasólámpát, és lefeküdt.

Az volt az utolsó gondolata, hogy a „furcsa” fejezi legjobban a dolog lényegét. Talán.

Aztán a bűnösök egészséges, mély álmával elaludt.

Igazságmag, 2015 (kő, 19x26x15 cm)

Győrfi Kata
A SZÉL MIATT

madarak lépkednek a párkányon.
szakadozott lépései egy-két,
egy pár madárnak.
ha már nem férnek el,
és egyik sem esik le,
hangosabbak a kopogások,
mintha egyszerre lépne az egy-két,
egy pár madár.

a madarak elfáradnak a párkányon.
a leheletük kicsapódik az ablakra,
és ha már nem férnek el,
és egyik sem esik le,
leáll a mozgás.
egy-két, egy pár kopogás a szél miatt.

zsibbad az egész szám,
már megint magamban beszélek,
a leheletem kicsapódik az ablakra,
és kopogtatom a fogaim,
mintha eső előtt madarak
lépkednének a párkányon.

Bene Zoltán

SZÉGYEN

Azért utálok buszon utazni nyáron, mert penetráns bűz van, jelentette ki Zsolt fennhangon, a helyközi járat népes utazóközöntségében azonban egyetlen lélek (kiváltképp test) nem akadt, aki magára vette volna az epés megjegyzést, holott a többségnek lett volna rá oka bőven. Legalább nem agyalnak meg, gondolta Zsolt, de valahogy nem érezte magát boldogabbnak ettől. Lezöttyent az egyik ülésre, előhalászta a könyvét a táskájából, olvasni kezdett. Hosszú évek óta alig találkozott sorstárssal. Ha olvastak is a népek utazás közben, újságba, magazinba, okostelefonba merültek, a könyvek eltűntek a buszokról, vonatokról, állapította meg magában Zsolt, akár két és fél évtizede a vörös csillag az állami címerről. Nem hitte ugyan, hogy a kettő közt összefüggés lenne, csak tetszett neki a (valljuk be, nem túl elmés) hasonlat. Beletemetkezett a regénybe (Orhan Pamuk: *Furcsaságok a fejemben*), még a bűdösről is megfeledkezett. A joghurt- és bozaárus története Isztambul utcáira vezette, ahol maga is járt évekkorábban. Később azon tűnődött, ez előnyt, avagy hátrányt jelent a könyv élvezetében, de hiába töprengett, nem jutott semmire. Kétségkívül többet tud Isztambulról Pamuk könyveiből (csaknem valamennyit olvasta, némelyiket többször is), mint saját tapasztalatai révén. De hogy a saját tapasztalat hozzátesz vagy elvesz a privát, kizárólagos használatú Pamuk-olvasataihoz, arra nézvést bizonytalan volt. Már percekkel korábban leszállt a hőségtől ragacsos járműről, mikor ezek a gondolatok foglalkoztatták, egy alig ismert kisváros utcaköveit koptatta épp, egy sosem látott vendéglátóipari egység felé baktatott, ahol egy réges-régi ismerőssel, név szerint Zsófiával tervezett találkozni.

A vártnál könnyebben megtalálta az úticélját, helyet foglalt a teraszon, rendelt egy kávé és egy pohár hideg szódát.

- Én csak kettőtől félek: Istentől, és azoktól, akik őt nem félik, mondogatta állítólag Bakócz Tamás érsek, akiből kevés híján pápa lett. És ezek nem félik az Istent - mutatott az utca túloldalára a szomszéd asztalnál ülő két tisztes férfiú egyike.

- Azt meg Salman Rushdie írta, hogy ha elég hosszú ideig alázunk meg embereket, kitör belőlük valami vadság - jegyezte meg a másik.

- Szerintem valami ilyesmi történik odaát.

- Salman Rushdie sem féli az Istent - szögezte le az egyik, s ezzel nem lehetett vitatkozni.

- És akár szimpla rablás is lehet - tette még hozzá.

Az utca túloldalán három fiatal fiú csépelte egy negyediket. Zsolt meg a szomszéd asztal kétfőnyi társasága érdeklődve figyelte az eseményeket. A rendőrséget állítólag már hívták.

- Talán kiérnek, mielőtt nagyobb baj lesz - jegyezte meg a pincér, újabb korsó gyöngyöző söröket koppantva Zsolt szomszédai elé.

A három fickó javában rugdalta a földön heverő áldozatot, mikor belehasított a nyári délutánba a sziréna hangja. A tettesek elszeleltek, a pincér és a sörissza kettő hosszasan ecsetelte a külsejüket a járőröknek. A megvert fiatalember, miután fölveték az adatait, elsántikált, nem kért orvosi ellátást. Följelentést sem tett.

- Maguk tesznek hivatalból, nem? - érdeklődött Bakócz Tamás tisztelője.

A rendőr komoran bólintott.

- Megnézhetne volna azt a gyereket, nem esett-e valami baja. Ha már egyszer orvos - jegyezte meg élesen.

- Állatorvos - helyesbített amaz. - Állatorvos vagyok.

- Írhatok az esetről? - kérdezte a társa. Vadul kotorászott a zsebeiben. Amint megtalálta, amit keresett, a közeg orra alá dörgölte. Egy sajtóigazolványt tartott a kezében.

- És ugyan mit írna? - vont a föl a szemöldökét a rendőr. - Semmit se tud az egészsről.

- Tudhatnék? - kapott az alkalmon az újdondász.

- Éppen tudhatna, ha átmegy a túloldalra és megkísérli szétválasztani őket - dörögte a pincér a háttérben. A rend őre eleresztette a füle mellett úgy a kérdést, mint a megjegyzést.

- No, viszontlátásra - köszönt el mogorva arccal.

- Minden jót! - vigyorgott a lódoktor meg a hírlapíró.

Zsoltnak valamiért eszébe jutott egy ősrégi dal, a Rolls Frakció száma, s legott dúdolni kezdte magában: állva pisilek és ülve kakálok, mégis úgy érzem, hogy tisztesség dolgában elég szarul állok. Perverz elégtétellel töltötte el a dúdolás.

Az állatorvos és a zsrnaliszta kisvártatva szedelőzködni kezdtek. Fölhörpintették maradék sőreiket, véget vetettek a dialógusnak és elköszöntek. Úgy általában, mindenkitől. Azaz senkitől. Zsolt nem is vette magára. Megitta a szódáját, rendelt egy újabbat. A terasz bejáratánál akkor jelent meg Zsófia, amikor a pincér kihozta a szikvizet. Az arca nem sokat változott, konstátálta Zsolt, a dereka ellenben megvastagodott. No, nem kövér, azt senki nem állíthatja, inkább afféle kellemes kis töltött galamb. Egészen tűzbe jött tőle. Lelkesen intett a nőnek, az mosolyogva lépett hozzá, jobbról és balról megpuszilták egymás arcát.

- Nyomban fölismertelek - közölte Zsófia.

- Pedig, szemben veled, sokat változtam - göcögött Zsolt udvariaskodva. Próbálta földézni magában Zsófia testének rejtettebb tájait, de csak általánosságban tudta maga elé képzelni a női test hajlatait és domborulatait. Gyorsan feledésbe merülnek az egyedi jellegzetességek, vonta le a tanulságot. Ami maradandó, az az általános.

- Mit kérsz? - kérdezte.

Zsófia kávéért és üdítőt, Zsolt ennek megfelelően rendelt. Magának is. Hosszas beszélgetésre készültek mind a ketten, mégsem vágott bele egyikük sem.

- Hogy telnek a napjaid? - érdeklődött Zsófia, érdeklődő tekintete a férfi arcán kalandozott.

Zsolt lebiggyesztette volna az ajkát, ha nem kap időben észbe. Nem számított ilyen sablonos nyitányra. Igaz, ő sem tudott kibökní semmi érdekeset.

- Lassan - nyögte végül. Eszébe jutott a tegnap reggel. Miközben megkötötte a nyakkendőjét, azon tűnődött, az élete olyan lassú, akár a tölgyfa növekedése. Kései gyerek volt, ismeretlen apától származott és három éves koráig éppen háromszor halt meg kevés híján. Megigazította a csomót, végigsimította a gallérján. Feketén fehérén. Fehéren feketén. Fehér ing, fekete nyakkendő, fekete öltöny. Arra gondolt, a mama elégedett lenne, mert szerette, ha egy férfi rendesen öltözködik. Az öltöny-nyakkendőt vélte rendes öltözéknek.

- Kínzóan lassan - sóhajtott sötéten. Tegnap reggel, nyakkendőcsomózás közben azon is elmerengett, milyen cefetül kínlódott a laktanyában, katona korában. Egyszer egy barátja születésnapjára bulijára sikerült eltávozást szereznie, civilbe öltözni viszont már nem jutott ideje. Az

ünneplés (szokás szerint) italozást jelentett; embertelenül berúgtak, Zsolt kiment háyni, aztán elkeveredett, egy másik kocsmába tért vissza. Tél volt és hideg, mégsem vette észre, hogy hiányzik a zubbonya. A másik kocsmában egy, a baráti köréhez megszólalásig hasonló társasággal ivott tovább, s csak hajnalban döbrent rá, hogy csúnyán eltévedt, elveszítette a cimboráit és kabát nélkül ögyeleg az álmos és fagyos éjszakában. Nagy nehézségek árán visszatalált abba az ivóba, ahol kezdetét vette az este, ám a kincstári ruhadarabnak – a barátaival együtt – nyoma veszett. Kereste az ünnepeltet a lakásán. A lépcsőházba szerencsésen bejutott, a komáját azonban nem lelte otthon. Leheveredett a lépcső alatti lyukba, aludt egyet, bár majd megvette az Isten hidege. Reggel a házmester ajtaja elé vizelt, utána újra kopogott a megfelelő ajtón, megint eredménytelenül. A kétségbeesés határára sodródott, mégsem merészelt hazamenni. Nem akarta megsérteni az anyját. Márpedig ha kiderül, hogy az első útja nem hozzá vezetett, nagyon megbántódik. Elkeseredésében ivott egész nap, oldotta a fölhalmozott feszültséget. Délután ismét próbálkozott a barátjánál, megint hiába. Ráfeküdt a kaputelefon összes gombjára, valaki végül megunta, beengedte. Éppen bevackolódni készült a lépcső alatti lyukba, amikor rátámadt egy öregasszony, rikácsolva szidalmazta, amiért reggel összepiszkolta a lépcsőházat. Elmenekült a sivalkodás elől, keresett egy közeli – fűtött – alagsort, ahová be tudott jutni. Harmadnap végre otthon találta a cimboráját; részegen fölszedett egy nőt, annál múlatta addig az idejét, jobbára magán kívül, a kincstári kabátot mégis gondosan megőrizte tulajdonosának. Zsolt haladéktalanul telefonált a laktanyába, közölte, hogy akadályoztatva van ugyan, de nem szökésben, s hogy másnap reggelre ott lesz. Ezek után három hónapig nem jöhetett ki. Olyan hosszú ideig azelőtt sosem kellett nélkülözniük egymást a mamával. Ez mindkettőjüket megviselte. Zsolt keserű szívvel állapította meg, hogy az az intervallum, ami nemrégiben kezdődött, összehasonlíthatatlanul hosszabb szünet lesz. Addig tart majd, ameddig él – vagy talán még annál is tovább. Lehunyta a szemét, s mintegy külső szemlélőként figyelte, ahogy még egyszer végigméri magát a tükörben, sarkon fordul, kemény léptekkel elindul.

- Lassan, cudar lassan telik. Múlni alig múlik – dűnnyögte. Napokig azon tipródott, miért nem sírt a temetésen. Rajta kívül mindösszesen ketten jöttek el: a mama szomszédasszonya és egy rozszant öregúr, aki

a szertartás alatt előbb elszenderedett, utóbb lebecskázott a székről. A pap szünetet tartott a beszédben, Zsolt fölállt, a vénember hóna alá nyúlt, visszazöttyentette a helyére. Az öreg horkantott egyet, aludt tovább. Később nagy nehezen kivánszorgott a sírhoz, göröngyöt vetni a koporsóra – csaknem beleszédült a gödörbe, az egyik sírásó kapta el. Kínos jelenet volt. Aki másnak vermet ás, az a sírásó, motyogta az orra alá Zsolt, hogy elterelje a gondolatait a kellemetlen közjátékról. Továbbra sem sírt. Pedig máris hiányzott az anyja. A temetés után moziba ment, egy japán filmet vetítettek, amelyben fiatal lányokat kötözték meg és kínoztak halálra, egy férfinak levágták a nemi szervét, többen a kisujjukat metélték le és egy szumó birkózó szeretkezett egy amerikai drogdílerrel. Hátulról. Mindketten férfiak voltak. Zsolt a mozi előtt lehányta a nadrágszárát. Még megivott egy sört azon a helyen, amit évek óta került, aztán hazasomfordált lefeküdni. Elvégre másnap dolgozni kell. Tizenhét éve dolgozott a hivatalban. Tizenhét éve ugyanazt a munkát végezte, ugyanaz a napi rutin irányította az életét. Reggel fölkel, megmosta az arcát és a fogát – egyik nap kávézás előtt, másik nap utána –, megborotválkozott, arcszesszel bedörzsölte az ábrázatát, fölöltözött, diszkrétén dezodort fújt magára, a konyhában megkent egy zsömlét vajjal (a vajat szerette, a margarintól idegenkedett, ahogyan a mama), beletett két szelet parizert, megette. Bevillamosozott az irodába. Nyolctól délig ült a számítógép előtt, lógott a telefonon, élcelődött a titkárnőkkel. Délben ebédelt az irodaház büféjében, délután fél ötig ismét a számítógép előtt ült, a telefont szorongatta, viccelődött. Ötkor fölhajtott két-három sört egy bárnak nevezett becsületsüllyesztőben. Hatra hazaért, vacsorázott. A mama főztjét. Minden második este átment a mamához, beszélgetni és elhozni műanyag ételesben a házias kosztot. Közel laktak egymáshoz, alig három háztömbnyire. Az anyja beszélt, ő hallgatta. Minden első este későig olvasott, néha az interneten barangolt. Társkereső rovatokat böngészett, ellenben soha nem írt senkinek. Szórakoztatta, ahogy a magányosok bemutatkoznak a virtuális mindenségben rejtőzködő potenciális társaknak. Rózsaszínűben látta a világot miattuk. Tíz-tizenegy óra tájban teleengedte a kádat, hogy kiáztassa tagjaiból a felhalmozódott salakanyagokat. Miután lemosakodott, belevizelt a fürdővízbe. Többször bele is szellentett. Élvezte a gejzirként föltörő buborékokat és a nyomukban támadó kénes bűzt. Megszáritkozott, pizsamába bújt

és tévézett még egy kicsit, vagy DVD-filmet nézett a házimozirendszerén. A filmet minden esetben hazafelé jövet kölcsönözte az útba eső tékából. Nagyritkán a pornócsatornára kapcsolt. Ilyenkor vagy leizzadt, vagy kevés híján sírógörcsöt kapott. Előbbi esetben reggel kínzó merevedése támadt, utóbbi esetben undok, makacs hányingere. Mostantól sosem lesznek második napok. Mostantól nem beszél hozzá a mama. Neki kell beszélnie a sírjához vagy a szelleméhez, ha kommunikálni akar. Jobb híján. A filmekben legalábbis így szokták. Ha jobban belegondol, arra jut mégis, hogy nem fog beszélni sem ehhez, sem ahhoz. Amennyiben megtenné, szégyenkezne önmaga előtt. Amúgy is érthetetlen módon szégyent érzett az anyja halála miatt. Vagy inkább a vigasztalanság miatt, amit ez a halál támasztott a lelkében. Esetleg az elveszettség érzése miatt, nem is tudja hirtelen...

- Leginkább azért telik lassan, mert meghalt az anyám - rukkolt elő a lényeggel.

- Jaj, nagyon sajnálom - rendezte át a vonásait Zsófia várakozóról részvétellel telire. - Kedves asszony volt, jól emlékszem rá.

Zsoltanak úgy rémlett, az anyja ki nem állhatta Zsófiát. Erről ezúttal bölcsen hallgatott. Húsz éve is van már, hogy néhány hónapig együtt jártak, Zsolt meg Zsófia. Kár bolygatni a régi történeteket, üdvösebb újat kezdeni. Amikor fölismerte a társkeresőn, azonnal körvonalázódott benne egy terv. A fenébe a múlttal, cikkant át az agyán, a jelen és a jövő számát csupán!

- A jelen és a jövő számát - mondta ki fennhangon.

- Talán igazad van - hagyta rá a nő.

- Az én szüleim is elmentek - tette hozzá. -A hétvégi házukban, hajnalban, míg anyám aludt, apám kinyitotta a gázt és pár perc múlva meggyújtotta az öngyújtóját.

- Most komolyan beszélsz?

- Ilyesmivel nem viccelnék...

- Igaz, ne haragudj... Biztosan nem baleset volt?

- Három nappal később levelet hozott a postás, az eset napján adták föl. Apám leírta, mi történt. Hónapokon keresztül tervezte, őrlődött, tépelődött, végül ide jutott.

- És miért döntött úgy, hogy megteszi?

- Azt nem taglalta - hajtotta le a fejét Zsófia. - Senki sem tudja, mi volt az ok. Boldognak tűntek.

Sokan tűnnek boldognak első ránézésre, gondolta Zsolt. Néha őt is annak nézik a hivatalban. Biztosan azért, mert gyakorta viccel.

- Kutya nehéz lehet neked.

Zsófia tett egy bizonytalan mozdulatot. Mintha Zsolt asztalon nyugvó keze felé indult volna a keze, ám útközben valami láthatatlan akadályba ütközött, így végül a kávéscsésze fülén állapotodott meg.

- Elfogadtam már - sóhajtott. - És azt hiszem, igazad van, a jelen és a jövő számít csupán. Negyven múltunk, még akár ugyanannyi lehet előttünk, amennyi mögöttünk van.

- Akár - vontta meg a vállát Zsolt. Nem tudta volna megmagyarázni, miért, de a tűz, ami Zsófia érkezésekor gyulladt benne, mostanra lelohadt. A nő meg mintha földagadt volna. Zsolt úgy látta, tévedett. Ez az asszony nem töltött galamb. Több annál. Ennek nem örvendezett. Csalódottnak érezte magát. És restelkedett.

- Egy séta? - kérdezte. Zsófia bólintott, Zsolt fizetett.

A folyópart felé indultak. A kisvárost pontosan középen szelte ketté a folyó, inkább folyócska, a fölötte átívelő hídon húsz lépéssel átjutottak. A vízparti sétányon sétálgattak, meséltek egymásnak magukról, holott voltaképpen alig akadt mesélnivalójuk. Zsolt, mint oly sokszor már, megdöbbsent, mennyire nem történt vele semmi az elmúlt két évtizedben, és Zsófia sem maradt el mögötte, ami az érdektelenséget és az unalmas mindennapokat illeti. Volt egy rövid házassága; a férjéről egy éven belül kiderült, hogy meddő, s mivel Zsófia gyermekre vágyott, az örökbefogadástól azonban ózdkodott, elvált tőle. A sors fintora, hogy pár esztendő múlva az elvált férje apa lett. Az orvosok tévedtek.

- Akkor *borzasztóan* mélyre kerültem - emlékezett. - A válás után nagyon sok férfival próbálkoztam, de egyikben sem láttam a gyermekem apját. Végül úgy döntöttem, mesterséges megtermékenyítés révén lesz kisbabám. Csakhogy az előkészítő vizsgálatok során megállapították, hogy terméketlen vagyok.

Zsolt sajnálkozását fejezte ki. Valójában nem Zsófia gyermektelenségét fájlalta, sokkal inkább a sok férfi zavarta, akivel a nő próbálkozott. Nem is tudott figyelni a folytatásra, annyira e körül a tény körül forogtak a gondolatai. Döbbsenten vette tudomásul, hogy egy hangyányit újra vonzónak találja Zsófiát. Talán mert megtudta, milyen sokan látták annak a múltban, s ennek a masszív múltbéli vonzalomtömegnek

a hatása alól képtelen volt kivonni magát. Melázásából nyegle hang riasztotta föl:

- Van cigitek?

Három fiatal fiú állt előttük. A parti sétány eldugott zugában, bokros, fűzfás, nehezen belátható sarokban andalogtak épp.

- Nem dohányzunk - rázta a fejét Zsolt.

- Akkor adjatok már egy ezrest, hogy venni tudjunk magunknak cigit - javasolta valamelyik siheder.

- Hogy képzelitek? Nem szégyellitek magatokat?! - támadt rájuk Zsófia.

Zsolt fölismerte, kikkel kerültek szembe: ez a trió páholta azt a srácot a kávézó teraszával szemben, alig több mint egy órával korábban. Összeszorult a gyomra. Érezte, ennek nem lesz jó vége.

- Adtok vagy nem? - türelmetlenkedtek *azok*.

Zsófia Zsoltra pillantott, s bár a férfi szíve szerint adott volna némi pénzt, hátha azzal véget ér az egész, a nő tekintete egészen másra készítette.

- Menjetek, szórakozzatok mással! - sziszegte.

Abban a pillanatban gyomorszájon vágták. Nagy szakértelemmel ütötték meg, a szusz belészorult, ettől önkéntelenül összegörnyedt, két karját a gyomrára szoritotta és kétségbeesetten kapkodott levegő után. Talán fél perc telhetett el, mire ki tudott egyenesedni. A három támadónak és Zsófia táskájának addigra híre-hamva nem volt. Magát a táskát csakhamar megtalálták egy bokor aljában, de a nő telefonja és a pénztárcája végképp eltűnt. Az iratai a folyó színén lebegtek. Szerencsére a folyócskának, mintha tó vagy holtág lett volna, alig volt sodrása. Zsolt szemlesütve nézte a kis kártyákat, enyhén reszkető kézzel a rendőrség számát tárcsázta. Zsófia nyugodt maradt. Mikor Zsolt befejezte a beszélgetést, színtelen hangon megjegyezte:

- Nem sok pénz volt benne, az irataim jobban hiányoznak.

Zsolt elérte a célzást, a partra óvakodott, letört gallyakkal próbálta kihalászni Zsófia iratait. A személyi igazolványt sikerült, a többi elmerült.

- Köszönöm - vette át a nő a csöpögő okmányt. Szemhunyásnyi szünet után hozzátette:

- Nem tehetél ennél többet.

Zsolt tökéletesen tisztában volt azzal, hogy valóban nem, s ettől olyan mardosó szégyen öntötte el, amit minden erejét összeszedve tudott csak féken tartani. Moccanatlan, hangtalan álltak, míg a rendőrök meg nem érkeztek. Zsófiát ismerték, mégis Zsolt beszélt. Elmondta, hogy az a három fiú támadt rájuk, akik nemrégiben megverték egy embert a belvárosban, ő szemtanúja volt annak az esetnek; ennek meg elszenvedője. Leírta az eseményeket, az elkövetőket.

- Sejtjük, kik ezek - fordult az egyik rendőr fontoskodva Zsófiához, s miközben a másik fölvette Zsolt adatait, váltott néhány szót a nővel.

- A szomszéd faluból járnak be - avatta be Zsófia Zsoltot, miután az egyenruhások elmentek. - Kibuktak minden iskolából, előbb-utóbb börtönbe kerülnek ők is, ahogy családjuk legtöbb tagja. A gyűlölet csak úgy süt belőlük.

Az incidens alatt Zsolt nem érezte a támadóiból sütő gyűlöletet. Számára inkább higgadtnak tündek. És vélhetően igaza van a lódoktor-nak, hogy nem nagyon félik az Istent, legalábbis nem úgy, ahogyan szokás.

- Salman Rushdie írta, hogy ha elég hosszú ideig alázunk meg embereket, kitör belőlük valami vadság - idézte föl félhangosan az újságíró szavait.

- Ez nem föltétlenül igaz - csóválta a fejét Zsófia. - Ebben az esetben különösen nem. Amúgy sem ismered ezeket a kölyköket. Én igen. Amikor még tanítottam, nem egy hasonlóval akadt dolgom. Nem véletlenül hagytam ott az iskolát.

Zsolt ezzel nem vitakozott. Azon törte a fejét, miként szabadulhatna a helyzetből. Már megint - és immár véglegesen - kimondottan kövérnek látta Zsófiát.

Vécsei Rita Andrea

AZ ÖTÓRÁSI

Kitettek.

Tébláboltam, álltam az ajtóban.

Úgy tettem, mintha nem csináltam volna még ilyet.

Mintha egyedül nem tudnám megvenni.

Segíthetnének, milyen kell, ők milyen szoktak.

Milyen kell Pestig, hátha a kasszáig kísérnek.

Magamra hagytak, lőni siettek.

Körablaknál a kisasszony előtt elbizonytalanodtam.

Elég a gyorsvonat pótjegy.

Helyjeggyel biztosra mennék.

Térkövekkel van kirakva a peron minálunk.

Nem illenek az állomásépülettel egymáshoz.

Pláne háttérben a templom.

Sétálok előre, az egész egyben látsszon.

Muszáj lefényképezni.

Szabályosan rezeg a nyárfa.

Nincs rajtam kívül senki.

Süket, vidéki állomás, melegben.

A padon a festékszag felerősödik.

Könyv és kardigán melletttem.

Pirex nejlonszatyor.

Nem fogom a fülét.

Óvatosan bujkál benne a szél, akár a macskám.

Messzebb a Bárány lakótelep.

A templomom sárga.

Néhány éve már fehér.

Monokrómban nézem, körülötte a fákat befeketítem.

Értelmetlen volt átkenni, olyan idegen fehérén.

Öt lesz öt perc múlva.

Izgulok, mint egy ötéves.

Végállomáson bármikor boldogan felszállok.
Várni vágány közelében azt jelenti, félek.
Összeszorult gyomor, hányinger.
Izzadt tenyér.
Később azt, hogy könnyen meg lehetne szünni.
Mindig ott van, hogy csak pár lépés.
Maximum öt elég nagy.
Dankó Pista IC.

Felszállok.
Elmenni innen nehéz.
Nem akaródzik.
Van kilós péki kenyérem.
Otthon majd zsírral megkenem.
Otthoníze lesz.
Előveszem a könyvet.
Hector, avagy a boldogság nyomában.
Derékszögben ülök moccsanatlan.
A százkettes magányos szék.
Nincs hova feltenni a lábat.
És a szatyor is csak lifeg magában.

INSTANT ERDŐ

Most, hogy esik, úgy gondolom, meg is hülhetek,
mégis az egyetlen vágyott közeg,
fölötte mindennek,
az erdő.

Aki élt ott valaha, magam köré gyűjtöm,
legyen bár igazi, vagy akár főhőse egy könyvnek.
Aki tudja azt mondani, „nem kívánok emberekkel találkozni.
Taszítanak.” És távol marad.

Bálványom lesz, fekszik a szakadék szélén,
és jávorszarvasra les. Előtte biciklizett.
Bringás volt, talán főleg és elsősorban bringás,
évente négyezer kilométerig eljutott,
és habozás nélkül törte le az autósok ablaktörlőjét,
ha nem tudtak viselkedni.

Egy bukás a fák közt, és rájössz a csendre, hogy mennyit ér.
Az áldott csendre.
Az erdőre, hanga és fiatal nyír.

Kiköltözni végleg nem megy egy lépésben.
Először csak húzódnál közelebb, átszállás nélkül elérjed.
Hétvégenként. Biciklivel, aztán már gyalog.
Minden nap kell, hogy érezd.
Kell, hogy csak a szél legyen más szívverése helyett.

Társam egy délután elmeséli nekem az öregkorát.
Vadőr a Mecsekben, látja magát,
amint hátát kalyibája falának veti,
krumplit szór a kályhába, és szarvashúst süt platnin.

Én egy másik erdőben gombát szedek,
de nem, azt a kort nem várom ki.
Amíg tudok hajnalonta poros nyomban futni,
ágak közé várat ácsolni, aludni könnyedén az ég alatt,
addig kell megszereznem ezt a közelséget.

Megyek tovább előre, érte, eltűnik a kutyám a rekettyésben.
Ahová kijárnak az őzek, ott végre jó helyen leszek,
és felváltom a bennem zúgó instant erdőt egy valódira.

PLÜSSMAJOM

A szaga se volt jó.
Más a szaga egy szőke szukának.
Tigrismintában a barna nyilván ezért zavart.
Meg hogy nem láttam a szemét.
Sötét szőr fogta körül, egészen fekete.
Nem tudott kölykösen nézni,
pedig arra lett volna szüksége,
ha már a szaga kiállhatatlan.

Hiába agár.
Vastag volt a hús a talpán,
mint egy medve, filigrán nyúllábbal szemben.
Hogy is jött volna ki ebből elegancia.
Zúzott, amikor rám ugrott.
Főleg vesén, néha állon vágott.
Aztán megint állon és vesén.

Gyötört rendületlen.
Ahogy evett, az alig is számított.
Nekihasalt, nem rágott, hörpölt,
mint egy állat.
Hanem ahogy rám nézett utána.
Nem hiányzott hála,
elég lett volna, ha nincs benne ördögi.

Ha nem hátrál előlem,
nem oldalog arrébb lesunyt fejjel.
Muszáj szégyellni magam.
Egy darabig szégyelltem.
Aztán kimondtam, nem kell.
Nem kell tíz-tizenöt év, nem bírom vele.
A férjemmel se bírtam.

Lelőni nem lett volna szép.
Visszaadni kínos.
Élni úgy nem lehet,
hogy nem érünk egymáshoz.

Nem hagy békén, hiába van máshol.
Plüssmajmot tartok azóta.
Üldögél rendben a polcon.
A porszaggal nincs baj.
Néz a majom.
Megborzongat tőle a jóérzés,
hogy nem szed szanaszét.
Plusz az emlék, amikor kaptam,
salátát ettem rántott sajt mellé.
Üde, édes, fokhagymás uborkát télen.

Gyöngysor, 2013 (fa, 20x74x19 cm)

Varga Klára

A MERKÚR

Májusi eső szemer kélt, a szél ide-oda hordta a virágzó fákról az illatokat meg a fű, a nedves föld illatát. Két ismerős nő azt tárgyalta a piac bejáratánál, hogy miért van manapság annyi érettebb nő fiatal férfival, meg idősebb férfi fiatal nővel.

Nahát, erre C. is tudott volna mondani egyet-mást, de nem azért jött, hogy észet osszon, hanem sajtért, tejfölért meg mentáért. A menta az egér ellen kellett volna. Egyszer már telehordta a házat friss menta-ágakkal, és utána sokáig nem is volt egere.

Ottwald, az egyik árus, akitől zöldségkrémekeket lehetett venni a piacon, hosszan magyarázta, hogy a gazdaboltban kell venni egy csomagot, amiben sok kis tasak van, és azokkal a tasakokkal kell etetni az egeret. Szép lassan megbetegszik, de nem fog rá emlékezni, hogy mitől lett rosszul, és ezért mindennap meg fogja enni a mérgezett piros búzát a tasakból. És amikor megmarad a csomag érintetlenül, az azt jelenti, hogy az egér elpusztult.

C. végighallgatta, és nem mondott rá semmit. Azt gondolta magában, miért ne élhetne az az egér máshol. Egy elhagyott házban vagy istállóban. Ahol nem zavar senkit.

Eleredt az eső, dobolt a sátrak tetején. Kiürült a piac.

Tavaly nyáron a facebookon valaki azt kérdezte az egyik csoportban egy asztrológustól, hogy mit jelenthet, ha egér van a házban. Az asztrológus azt írta, hogy az egér Merkúr állata, és hogy a Merkúr az ember életében a fogantatástól a tizenharmadik évig tartó időt jelenti. Vagyis a gyermeket.

C. beírta azért csak hozzászólásnak, hogy ha egered van, vegyél mentát, s akkor nem lesz. Mert elmegy a háztól. Azt hitte, neki legalábbis nem lesz soha többé. De nem telt el két hét, és éjjel hangos rágicsálást hallott a hálószoba szélső sarkából. Abban a sarokban volt a feng shui szerint a szerelem-házasság területe. Tíz évvel ezelőtt egy keleti lakberendezőkönyv alapján készített ott egy kis szerelmi oltárt. Fölszögelt egy szép bíborvörös rongyszőnyeget falvédőnek. Az asztalára ráterített egy piros-fehér-rózsaszín indiai kendőt, arra pedig

mécseket, virágokat, kerek kagylókat tett. Mindent párosan, mindent egymás felé fordítva, ahogy a könyv előírta. Nem egészen három hónap múlva hozzáköltözött egy férfi, és hét évig éltek együtt keserves boldogságban, mígnem a férfi meghalt a keze között. Ott, a franciágyon, három méterre a szerelmi oltártól.

C. a temetés után is meghagyta az asztalkát, a kendőt és a szőnyeget, csak éppen egy év múlva kavicsokat meg újabb kagylókat tett rá, meg egy képet egy fiatal férfiról, akit hirtelen megszeretett. Nézte a képet, és azt mondta a fiatal férfinak:

– Bárcsak lenne egy olyan gyerekem, mint te.

Életében először tudta elképzelni, hogy mégiscsak születik gyereke. És pont olyan, mint ez a férfi.

Eszébe jutott valami régről. Amikor az egyik szeretőjével volt a legelső pesti albérletében. A férfi hanyatt feküdt, C. volt fölül, ügyesen mozgott rajta, és ahogy közben a férfi szőrös mellkasára hajolt ívben, egy kis lelkecske odalebegett az arca mellé. Egy kisfiú. És akkor ő kérte azt a kicsikét, hogy menjen el inkább, ne szülessen meg, mert ő még nem lenne jó anya, és ez a férfi sem gondoskodna róluk.

Lehet, hogy azt a fiút szerette meg, aki a gyermeke lett volna, ha nem küldi el huszonhárom évvel azelőtt?

Többször elaludt, és felébredt a rágicsálásra, de ahhoz túl fáradt volt, hogy felkeljen. Reggelre az egér csúful körberágta az egész kendőt, és a szőnyeget is több helyen kilyuggatta.

C. rögtön tudta, mit jelent ez. Az egér vemhes, és itt akar megelleni a házban. Ahhoz kell a sok rongy. És még jelent valamit: azt, hogy ideje lecserélni a kendőt, és minden mást, azon a szerelmi asztalkán. A fiatal férfi képet is beleértve.

A szőnyeget a kutyájának adta, vagyis az ösztönöknek. A piros-fehérrózsaszín kendőt a tűznek adta. A fiatal férfi képét és egy mézeskalács szívet eltemetett a földbe a bodzabokor alá. A kavicsokat és a kagylókat levitte a folyóra, és bedobálta a vízbe. A színes szalagokat pedig fönt a dombon bokrok ágaira kötözte, hogy a levegőbe is temessen valamit a régi szerelemből.

Az asztalkát lemosta, bútorápolóval áttörölte, a falat leradírozta, és hagyta, hadd levegőzzön a sarok, ahol a szerelem oltára állt tíz éven át.

Elmúlt egy hét. Amikor hazaért a piacról, vetett egy pillantást a kopár sarokra. Az asztalkán egy zöld vadászdzsekit látott. Női dzseki, háromnegyedes, opálos bogárzöld.

A szomszédasszony hozta, akinek bejárása volt a házba. Magának túrta, de mégsem kellett neki. Azt mondta, nem az övé, és majd elviszi C.-nek, ha arra jár.

C. nézte, nézte a dzsekit, és annyit mondott hangosan:

- Artemisz.

Artemisz, a vadászat istennője, a szerelmi házasság és a terhes asszonyok védelmezője jött el hozzá. Ő küldött jelet. Jönni fog tehát egy férfi, egy erdei ember? Vadász? Természetőr? Erdőmérnök? És vele házasság? Vagy még gyerek is?

Néhány napig hagyta a dzsekit az asztalkán, aztán rendrakás közben talált a szekrényben egy zöld terítőt, azt tette a régi abrosz helyére.

Az idegen férfi hamarosan bejelölte a facebookon. Barlangász volt. Nem erdész. Nem hagyta magát lerázni. Jött az autójával az éjszakai úton, és előreküldte a lelkét, mondja meg a nőnek, hogy szeretkezni fognak, és ne tiltakozzon ez ellen.

A nő vacsorát főzött. Krumplifőzeléket húsgombócokkal és citromkarikákkal. Maga sem tudta, miért nem valami normális ételt talált ki. A férfi felemelte a fazék fedelét, C. azt gondolta, most megfordul, és elmegy. De nem. Ez lett az egyik kedvenc ételük.

Levitték a kuttyát a folyópartra, csókolóztak.

A nőnek nem volt sem fütése, sem meleg vize már évek óta. A férfi a lerobbant mosógép fűtőszálából vízmelegítőt készített, és a kádnyi forró vízbe betessékelte a nőt.

Három nap múlva a vízparton C. megkérdezte a férfit, mi lesz, ha terhes. A férfi azt mondta, boldog lesz. C. azt, hogy ő is.

Álmában az erdő szélén egy nagy tanács előtt meg kellett mondania a kislánya nevét. A tanácsban fura alakok ültek, nagyszakállú férfiak, erdei manók, és egy testes, nagyhangú bojárasszony, aki inkább boszorkánynak látszott. C. megmondta a kislány nevét. Azt felelték, jól van, de csak az apának mondhatod el, senki másnak.

A férfi hazament a munkája miatt. A nő boldog volt a hasában a babával. De aztán hirtelen kiszáradt, enni sem bírt. És fölkelni sem az ágyból. Napokon át masíroztak a szeme előtt a halottak, több ezer halott, és hívták, hogy jöjjön velük. Voltak közöttük olyanok is, akik

kávéházi teraszról integettek neki, hogy menjen velük koktélozni a túlvilágra. Azt mondták, a halottak sokkal többen vannak, mint az élők, és sokkal nagyobb a hatalmuk.

Három nap után azt mondta nekik, nem megy. Azt mondták, jó, de akkor mondja meg, hogy kicsoda, és miért akar az élők közt maradni.

Egy kártyalapot mutatott nekik. A lenormand kártya tizenharmadik lapját. Azt mondták, akkor már értik, és eltűntek végre.

Utána sem volt jól, szédült, támolygott, és esténként mintha égő cérnaszálakkal foltozták volna össze az agyi idegpályáit valami lények. Csodálatos zenét hallott a fejében, de félt, hogy a betegsége miatt a kisbaba nem lesz egészséges, és kérte a kicsi lelkecskét, hogy inkább menjen el. És majd később szülessen meg.

Reggelre lucskos volt alatta a lepedő a vértől.

Az egerek közben megszülettek, megnőttek, elszemtelenedtek. Befészkelték magukat a konyhakredenc aljába és az egyik fiókba, amelynek az alját kirágták. Az egyik egér még a konyhaasztalra is fölugrott, ahová a nő az ételeket menekítette előlük. Úgy gondolta, van az egerekkel egy hallgatólagos megállapodás, hogy a kredenc az övék, de az asztalra nem jönnek föl. Amikor meglátta a kihízott, szemtelen kis nyavalyást az asztal közepén, ahogy a szalámit rágja, fogott egy könnyű lábast és egyetlen ütéssel agyoncsapta. Egy másik egér még aznap belefulladt egy kád ott felejtett fürdővízbe, a harmadik a padlón egy nagy uborkás üvegbe esett, és nem tudott kijönni belőle. Sokáig ugrált, aztán hirtelen föladta. C. az üveg mellett is talált egy egérhullát. Az utolsót a konyhaszekrény aljában a római cseréptáliból borította ki. Úgy nézett ki, vége az egérinvázióknak. C. nagytakarítást csinált.

A facebookon az asztrológus pár hét múlva azt írta, hogy a Merkúr most hátrafelé indul, és most három hétig ő a főszereplő az emberek életében.

Aznap hirtelen vége lett a májusi kánikulának, estére megjött az eső, lehűlt a levegő. A nő benyitott a fürdőszobába, és a kagyló alól előrohant egy kicsi egér. Találkozott a tekintetük. De C. nem akarta tudni, mit akar mondani neki az az egér. Nem akart több egeret, és kész.

De mégis vele álmodott, és álmában a kiséger azt mondta:

- Édesanyám, ne ölj meg, ne üldözz el többet, engedd meg már végre, hogy megszülessek én is. Ahogy neked is meg volt engedve.

Oláh András
IDEGEN EMLÉK

volt a kertvégben az a kukoricagóré
ott bújtunk először össze
akkor még féltem szeretni
és fogalmam sem volt
hogyan számolok majd el veled
tenyeremmel hűtöttelek
épp csak érintve a szoknyád alatt
azt a forró remegést
valami titokzatos mélységbe cipeltél
aztán nevetve beletúrtál a hajamba
visszaigazgattad a lehullott szirmokat
és átosontál rajtam eltéríthetetlenül
szétáztam mint kint felejtett süteményes
doboz a könnyű esőben
ma már idegenül bámul rám a régi kert
egybenőtt körötte a múlt és a jelen
bennünk pedig észrevétlenül este lett
többé nem emeltél fel
mert nem hittél el
egyszerűen ott felejtettél
– így lettél fölkéklő hiány:
egyszeri és megismételhetetlen

HOL VOLT HOL NEM VOLT

ott remegtél ölelésemben egy sátorlap alatt
és meg sem álmodtad hogy egyszer majd
nekem idegennek mesélsz egy régi történetről
az ifjúság bohó ábrándos idejéből
amikor csak egy szakadt farmer

és egy kopott hátizsák volt a világ
autóstoppal jártuk az országot meg gyalog
Velencén a tóparton botlottunk egymásba
s én bekérezkedtem a sátradba
másnap mentünk tovább
ki erre ki arra címet sem cseréltünk
csak a keresztnedre emlékszem
és most nézlek hallgatlak
már az unokádról mesélsz
nem sejtve hogy titkunk közös
bennem a hallgatás most is ösztönös
a busz megáll s a leszállók közül még
visszanézel talán felszisszenő emléket keresve
de már indulunk tovább s a nyár
befurakodó langya lassan feloldódik
a zötykölődés klimatizált egyhangúságában

Félhegy, 2012 (fa, 53x56x34 cm)

Márton Evelin

SPORT ÉS HITÉLET

Segédeszközök nélkül nehéz repülni
(Filemon)

...néha még egy helyben állni is nehéz. Elengedni valamit még nehezebb. Mintha bezárulna az ész, a lélek, mintha távolabb kerülnénk magunktól. Mintha nem én lennék már – gondolt Alois a pszichedelikus szerekre, és kétségbeesett, hogy akkor most már valódi függő-e. Ha az, akkor az baj, mert a beszerzés soha sem volt az erőssége. Illetve soha nem tudta magát a kellő távolságban tartani. Konzerválni, vagy menteni. Mindig fejest kell ugranom. Bármibe! – dühöngött Alois, és átkozta magában Mladin úszóedzőt, aki annak idején megtanította neki, hogyan kell ezt tenni.

Mladin állandóan verekedett, és a világegyetem viszkető pontjának nevezte Aloist, aki hamarabb átúszta a medencét, mint a többiek, és pompás csukafejesekkel rémisztgette a társait. Alois tetvekkel a hajában és a gumipapucs okozta hurkákkal a fenekén egy szép napon otthagya a medencét, mert Mladin nem méltányolta azt, hogy egyéni úszótechnikát fejlesztett ki. Azt mondta, úgy fog kinézni, mint egy selejt, hogyha mindig csak egy karral húz, a másikon meg heverészik, a lábaival meg kalimpál, mint egy törött rugó. Alois dühösen váltogatta a karjait, hol egyiket, hol másikat heverésztett, és több szeretője is tanúsíthatja, hogy arányos a teste. Mladin egy vén pojáca, mormogja Alois, miközben a medencét elvlasztó kötélén piheg és irigykedve nézi a közel kilencvenéves edzőt, aki konokul szeli a vizet. Kint a parton sántikál és húzza a lábát és kíváncsian bámulja Aloist, aki végre elindul, nyilván egyéni úszóstílusában. Az öreg a parton áll, és dühösen fújtat, mert lámpás gyúlt fejében éppen az egyetemi medence szélén. Göcsörtös ujjával megfenyegeti Aloist és valamit kiabál, szerencsére nem halljuk, hogy mit. Biztos megint arról rízsál, hogy milyen lesz a testem, gondolja Alois és tempósan úszik tovább, pedig az én testemnek már annyi, szebb már nem lehet, a romlása elkerülhetetlen, az izmok

előbb-utóbb lefogynak az emberről, és a bőrredők megnyúlnak és már csak az ész erejével keríthetünk szeretőt magunknak, mondogatja Filemon, aki ugye mindent tud, és a mindent is, de ezzel abszolúte semmit sem ért még el. Azon kívül, hogy csodálatos történeteket mesél és lát, repülési segédeszközökkel és azok nélkül, bár azok hiányát épp olyan nagy kinnal viseli, mint Alois. Azaz néha magába száll, vagy a családja szállítja a zárt osztályra, ahonnan vágyakozó üzeneteket küld Aloisnak. Az üzeneteket csak Alois érti, és talán a rendőrség, de ha ez utóbbi igaz lenne, minden amerikai film igaz lenne, azt meg Alois nem szeretné.

Alois még soha nem volt a zárt osztályon, de minden esélye megvan rá, hogy egyszer oda kerüljön. Persze vad dolgokat gondol a szép országában zajló pszichiátriai kezelésekről, de ez nyilván nem menti meg semmitől. Szerek nélkül létezni egyre rémesebbnek tűnik. Leginkább az állandó, de punnyadt éberség zavarja. Rémesen éber, és földhözragadt, és ebből nem származik semmi jó. Sokkal kellemesebb elszállni, és az éberség másféle, felajzott állapotában lenni. Ideig-óráig persze. Alois elismeri, hogy mindig repülni nem lehet, talán túl sem élné, vagy ami még inkább zavaró, a zárt osztály elérhető közelségbe kerülne, pontosabban az éjjeliszekerény egy kórházi szobában, ami kimondottan lehangoló, függetlenül attól, hogy kasmatolnak-e benne csótányok, vagy sem. Habár Aloist a hideg leli a csótányoktól, irtózik tőlük, és retteg, mert érzi, hogy legyőzhetetlenek. Szerektől ajzott állapotban a csótányok még félelmetesebbek, de hát a felajzottságban sem lehet minden szép és jó. Alois a valódi és nem valódinak nevezett világról és eszmélkedésről is vad dolgokat gondol. Például azt, hogy mindennek percepciója csupán egyéni meglátás és döntés függvénye lehet. Ilyen szempontból szerinte egészségesebb lenne legalizálni szép országában néhány dolgot, de a népegészségügyi biztosok ilyesmiről nem beszélnek, vagy ha mégis, akkor csakis lebecsmérlően. Miszerint ez nem lenne jó. A hivatalos állásfoglalások mindig olyan sötlanok. Alois legurított néhány pohár bort és nagyon sajnálta az emberiséget amiatt, hogy az úr avagy a természet az öregedés átkával sújtotta. Azokban a percekben úgy gondolta, az a mondat, hogy *ez az élet rendje*, egy nagy disznóság, amely nem nyújthat vigaszt senkinek.

Alois később kegyetlenül megölt egy szűnyogot. Egy csepp vért sem szívott a szerencsétlen. Alois nem sokkal később mélységesen bánja a gyilkosságot. Mert gyilkosság volt a javából, visszaélés, perverzió. Nem működik az agyam, állapította meg kétségbeesetten Alois, és legszívebben azonnal elindult volna az éjszakába, hogy felkajtasson valakit, aki segíthetne rajta. Persze el sem mozdult az asztala mellől. Az ilyesféle segítség mindig sokkal többbe kerül, mint amennyit ér.

Mladin után egy ványadt teniszedző következett. Pontosabban egy nagyon energikus és egy nagyon unott figura. A kettő simán egymásra tevődött, mert Alois rettenetesen unta a teniszt, pedig volt hozzá tehetsége. Alois az ilyen rablómeséket soha sem szerette, és ugyanolyan vacak dolognak gondolta, mint a délelőtti misét a katolikus templomban, ahol ájtatos mamák hallgatták, ahogy csengő hangján különféle leveleket olvasott fel, Pál apostol tollából. Alois egy vasárnapon a saját levelét olvasta fel, melyben bevallotta a gyülekezetnek, hogy csak egy fiú miatt járt oda két hosszú évig, aki időközben csalódott a vallásban, vagy Istenben, vagy éppen benne, de ekkor a pap erőteljesen megmarkolta a vállát és a sekrestye felé kormányozta, ahol éveknek tűnő percekig szomorúan nézett a szemébe, majd felszólította, hogy vegye le magáról a ministránsok ingét. Alois engedelmesen lehúzta magáról az inget, és ott állt a pap előtt egy szál bugyiban, mert igen kicsi közösség még kisebb templomában történt mindez, ahol nyáron nagy a fülledtség. A pap rémülten fordított hátat és kivágtatott az oltár elé. Fél óra múlva tanácstalanul rágcsálta a megmaradt szentostyát és őszintén bevallotta, hogy nem tudja, most mihez is kezdjen Aloissal, aki még mindig bugyiban üldögélt egy padon, és a Megváltóval próbált szemezni. A Megváltó egy litográfián nyomorkodott, amelyet a pap öccse készített, de valahogy túl szűkre szabta a keretet, a Megváltó vállát erősen szorította valami fekete csík, Alois közölte a pappal, hogy szenvedés az élet, ahogyan ezt Krisztus urunktól is tudhatjuk, majd komótosan felöltözött és távozott a templomkertbe. A templom kertjében egy fej nélküli szobor várt arra, hogy kegyes restaurátorok megjavítsák. Ezenkívül néhány díszalmafa porosodott benne, körülötte meg a városi forgalom kavargott egyre dühösebben.

A pap, évszázados hagyományoknak engedelmeskedve, egy darabig a kántornővel vigasztalódott, de aztán meglátogatta Alois anyját, aki nem volt hitbéli, egyáltalán nem is volt hite, és hosszasan gyözködte, hogy szüksége van Alois csengő hangjára, mert anélkül a hívek nem boldogulnak a szent levelekkel, elalszanak, és egyre kevesebben járnak templomba. Aloist ekkor már egy Gabo nevű atlétikaedző bővölte, becsületére legyen mondva, nem álltatta azzal, hogy valaha is világsztár lesz belőle. Mert a pap ilyesfélét mondott Alois mamájának, aki persze nem hitte el, hogy egy nagyon apró közösség néhány személyes kórusából Alois kivakarózhatna a világ nagy színpadaira. A pap valószínűleg a kántornőtől szerezte ezeket a nem valós és értéktelen információkat, miszerint Alois hangja a kerubokat is vágyakozásra ébresztené. Sokkal inkább gondolt magamagára a szerencsétlen, és tudta, hogy ez bűn.

Alois figyelmesen végighallgatta a mama beszámolóját, és úgy döntött, visszatér az anyaszentegyházhoz, mert a vágyakozás, függetlenül attól, hogy kiben ébred, megbecsülendő. Ezt követően még néhány évig mély átérzéssel énekelt a szűk karzaton, és utána gyakran üldögélt egy szál pendelyben a sekrestyében. A Megváltó már értékét megillető helyet kapott egy hatalmas olajfestményen, ahol még Mária Magdolna, no meg az úr szent Édesanyja is elfért. Igaz, ezúttal sem volt kényelmesebb a pozíció, a piktor és a történelem két gyalultatlan gerendára száműzte őt. A pap arról mesélt a bugyiban gubbasztó Aloisnak, hogy az emberiséget állandóan sokkolni kell, egyébként nem hajlandó odafigyelni semmire. Alois emlékeztette a papot arra, hogy a csillagok megfigyelése mégsem idegen az embertől, szóval lehet, hogy csak arra van szüksége, hogy távoli és elérhetetlen, de fényes célokot lebegtessenek előtte. A pap megszívlelhette, amit Alois mondott, mert hamarosan odahagyta kicsiny gyülekezetét, és megspórolt pénzéből egy igazi sztroboszkóppal ellátott diszkót nyitott a külvárosban. A hívek közül a fiatalabbak tódultak oda, mint őseik a zarándokhelyekre, jegyet vásároltak, és áhítattal itták a szeszes italokat, majd visszafogottan verekedtek, mert a pap fejét egy villanykörte olyan szögből világította, hogy úgy tetszett, glóriája van.

Alois eközben a Gabo nevű edzővel küzdött és saját magával. Gabo azt állította, hogy az ember bármire képes, ha fejben legyőzi magát. Aloist ez kicsiny nemzete futballjára emlékeztette, ezért kitartóan rohanguált és megfelelő szögben emelte a lábát, bár néhányszor rondán belerohant az akadályokba és számtalanszor lesérült. Gabo mélyen hitt Istenben, sokkal inkább, mint saját magában. A húsvéti böjt előtt megkérte Aloist, hogy segítsen ablakot mosni a lakásában, majd elvesztette a fejét, állítólag csak a napfény miatt, mely kiemelte Alois sziluettjét az ablakban. Alois Gabo testén könyökölt és a papra gondolt, meg a sekrestyére és a népek vallásaira és hiedelmeire. Gabo éhezettette magát a böjt miatt, de azért lelkesen szelte a kilométereket Alois mellett. A húsvét elmúlt, és Gabo egy üres lakásba invitálta Aloist, egy fél szelet dinnén osztottak és Alois testsúlyáról értekeztek, mert a következő napokban Alois megmérettetésre került. A zártkörű rendezvényen a tribünben ült a pap és Alois anyja, és Gabo húga, akivel Alois alkalomadtán csókolózni szokott. Gabo minden növendékével körbeszaladta a megszabott távot és közben csúnyán káromkodott. Alois az utolsó körben átlendült a kerítésen és az egyetemi medencébe ugrott, Mladin ékesen káromkodott, aztán tapsolt és Alois először hallotta azt a szót, hogy triatlon, amikor a nagyapja biciklijén távozott.

Alois ezt követően évekig próbált megszabadulni Mladintól, Gabótól és a paptól is, aki egyre érzelmesebbé vált, Gabo húga állandóan a férfiakról beszélt, és Alois azt érezte, hogy szűk ketrechen kell tengesse életét, mint a Megváltó a pap öccsének litográfiáján, meg úgy egyáltalán. Alois sokat ivott és rákapott a cigarettára is, főleg azokat szerette, amiket a tetovált fiúk sodortak a pap diszkójában. Alois aztán világgá ment, de hiába, néha úgy érzi, szűk ketrechen tengeti életét, máskor meg kéretlenül is fényeskedik neki a világ tágassága, és csak áll a teraszon és nézi a várost, amely dühödten kavargó a völgyben és a dombokon, fényeivel helyet hasít magának, Alois cigarettára gyűjt és szeretné repülésre váltani a punnyadt éberséget, szeretne bugyiban ülni a sekrestyében, Gaboval állni a húsvétböjt fényességében és Mladinnak dacolni, fél karra feküdni, a másikkal húzni, s lábaival csak simán kalimpálni, mint holmi eltörött rugó.

Vermesser Levente

HIPOSZTÁZISOK

Huszonöt éves vagyok. A napfény
végigzúdul a Kolostor utcán,
hűséget ad ez a város,
kékfrankos délelőtt, Kinganyár.

Ötven, valami felé, vagy felén túl,
a templommal szemközt egy kocsma,
árnyékban ülök. Kijön a pincér,
igen, egy kisfröccs jöhet még.

Hetvenöt, a Maros szintje
határ mellett és egyre mélyül.
Jön a kisunokám: papó,
hová tegyük az almacsemétét?

Mondom neki: egy nagy gödörbe,
hajnalban, jó földbe ültessük el.

AZ ÉJJELIŐR

Karcsi egy bisztróban ül. Műszak utáni
rumot szüresöl, előtte kockás füzet.
Ír. Számot jegyez, angyalok nevét és
múlt heti szalagcímet. Kinagyítja őket.
„Örök sodrás a sorsunk.”
A pultnál kockát vetnek. Rágyújt. Egy
régi májusnak áldoz, tünde fénynek.
Kabátja bal zsebében almapár van,
fiúnak, kicsi lánynak. Másik zsebében

ezüstpengő, tört korral számvetés.
Kezet fog, lassan elindul hazafelé,
az éjszakát átadta, megőrizte.
És ahogy ballag az Árpád utcán
a kabátra vidám hajnalfolt ragad.
Még néhány méter meg néhány perc lesz,
egy reumás, frusztrált panelajtón
simán túljut, a rozsdát megbeszéli.
Most bent van. A lépcső tiszteleg,
és otthon az egész család várja.

Gólyaváró, 2010 (fa, 35x240x35 cm)

Murányi Sándor Olivér

ANICÉT PÁTER

- Halál, hol a te fullánkod? - idézte a zsoldárt Anicét páter. Figyelmesen hallgattam az idős szerzetespapot, akinek fél szemét kiverték a hatalom emberei. Nagy hatású szónok volt, nem hiába tartott tőle az állambiztonság. Gyerekkori barátja, Páter Romuáld elmondta: Anicét páter már kisgyerekként papnak készült. A szülői ház udvarán testvérei voltak a harangozók, ő pedig összegyűjtötte a számára szükséges konyhai edényeket, és misét celebrált a népes játszóseregnek. - Fiam, fiam, belóled se lesz gálickó! - mondta nem egyszer Szopos Károly tanár úr a csintalan iskolásnak. Évekkel ezután, a papszentelést követően elnézést kért az újmiséstől, amire Anicét páter barátságosan és nevetve magához ölelte az idős tanárt. Tizenhat évesen lépett a ferences rendbe. Az előzetes filozófiai tanulmányok és a noviciátum idején gyenge tanuló volt, nehezen ment neki a latin nyelv elsajátítása, filozófiából pedig tanárai egyenesen meg akarták buktatni. A kezdet nehézségeit fokozatosan leküzdő, szorgalmas fiú azonban lassanként feltornázta magát, és a vajdahunyadi teológián végzős hallgatóként már a jeles tanulók közé tartozott. Tanárai nagyon megszerették, és már a papszentelése után kérték, hogy lelkivezető legyen a rendi teológián. Elöljárói ekkor figyeltek fel különös nevelői képességeire, és egységes szavazattal Rómába küldték, ahol kánonjogot tanult, és doktorátust szerzett. - Az örök városban kinyílt a csipám! - mondogatta évekkel később a nagy tudásszomjjal rendelkező fiatalember. Nyitott szemmel járt a Vatikánban, tájékozódott a legmagasabb egyházi döntésekről, és szert tett arra a szaktudásra, aminek később részben egy egyházmegye köszönhette megmaradását. Hazatérése után a ferences újoncok nevelésével foglalkozott, mint novíciusmagiszter. Vigyázott a rábízottakra, halálos komolysággal vette a rendtartomány jövő generációjának lelki átformálását. A háború után rövid ideig hittanár volt, majd ismét újoncmester lett Mikházán. Munkája a rend megújulását eredményezte. Az államvezetés elszámította magát azzal, hogy a dési kolostorba telepítette a rend összes tagját. Akaratuk ellenére hoztak létre egy elszánt emberekből álló, válogatott együttest,

mely a titkos egyházmegyei kormányzat szellemi hátterét és a vajdahunyadi főiskola folytatásának mondható titkos teológia, a „dési szabadegyetem” szükséges feltételeit jelentette. Ekkor kezdődött Anicét páter feledhetetlen három éve. Ő lett a nehéz idők csendes hőse. Jogászként kidolgozta, biztosította, felügyelte a titkos ordináriusi rendszert, amelynek értelmében az éppen börtönben levő püspök helyett ideiglenes egyházi vezetők adták egymásnak stafétaszerűen a kormányzás jogát. Maga a joghatóság akkor szűnt meg, amikor az ordinárius kezén kattant a bilincs, és őt is elhurcolta a hatalom. Előtte azonban köteles volt kijelölni maga helyett titokban két helyettest, akik közül az első vezetőként állt elő, mihelyt őt elhurcolták. Agyafúrt, az egyháztörténelemben rendkívüli megoldás. E jogfolytonosságnak köszönhetően nem szakadt el Rómától az egyházmegye. Anicét páter mindig tudta, ki az éppen soros titkos kormányzó – volt, hogy éppen ő jelölte ki ezek személyét –, és ismerte az utasításokat továbbító, később szintén letartóztatott papokat is. De maguk a titkos ordináriusok is megfordultak olykor a dési rendházban jogi tanácsért, eligazításért. A titkos kormányzók természetesen legtöbbször szóbeli üzeneteket küldtek szét, de néha, mikor szükséges volt, kiadtak körleveleket is. Ezeket Anicét szerkesztette. Az ő kezében futottak össze a szálak, amelyek az állam akaratától független, az elnyomatásban is autonóm egyház megtartói voltak. Ha e szálak elszakadnak, ha a titkos kormányzat rendje felborul, ha a püspökhöz hű papság nem kap bizonyosságot a jog felől is, akkor a főpásztort aligha engedik szabadon, s akkor a kormány képes lett volna fenntartani a hozzá lojális vonalat. Anicét páter személye rendező erő volt, mint mágnes a szétszórt vasreszelékben. A hatalom nem tudott megbirkózni a titkos egyházkormányzat előidézte, számára átláthatatlan helyzettel. A püspök kiszabadult a börtönből, és a bukaresti érsekségen lakott. Anicét páter Páter Romuáldot küldte a fővárosba, hogy a főpásztort hazatérése előtt tárgyilagosan tájékoztassa az egyházmegye helyzetéről. Anicét pátert pontosan a püspök hazatérése napján tartóztatták le. Elvitelét azért rögzítették erre a napra, hogy ne találkozhasson előljárójával, és ne tájékoztathassa személyesen a hazatérő főpásztort a történetekről. Talán a Gondviselés rendezte így, hogy ennyire pontosan alakult az őrsváltás a szabaduló püspök és a börtönbe kerülő papja között, aki a rendet – nem csak a ferences rendet – őrizte eddig a napig... Hiszen

Anicét páttert is elvihették volna már akkor, amikor a jurisdikciós per legtöbb vádlottját elvitték. Az államhatalom mindent megtett, hogy a neki ellenálló papságot elhallgattassa. A franciskánus jogászt külön cellába helyezték. Hét évig vágta a nádat a Duna-deltában. Barátai a fáradt testéből táplálkozó vérszívók voltak. Elbeszélése szerint reggel öt órától este tíz óráig nem ülhetett az ágyára. Papírt, ceruzát nem látott. Egyetlen szellemi foglalkozása a nyelvtanulási kísérlet volt... Sétát ritkán engedtek az örök, ellenben gyakori volt az összes rab hasra fektetése. Órákon át feküdtek a cementes padlón. Betegség esetén egy civil orvoshoz vitték, aki bent dolgozott a börtönben. Az állami szerveknek szükségük volt munkásokra. Egészségi állapotuk alapján különböző csoportokra osztották a rabokat, és elindultak a rabszállító vonatok... Anicét páttert Fundulea Mintagazdaságba osztották. Ha nem végezte el a munkát, vérebeikkel maratták. Egy ilyen alkalommal öt kutya döntötte földre. Kettő a kezébe kapaszkodott, három pedig a lábát cibálta. A kínzást csak akkor állították meg, ha az egyik eb a fogoly nyakának ugrott. Anicét páttert gyakran megostorozták, megverték. Itt veszítette el jobb szemét. Hiába próbált észrevétlenné válni az egyik reggeli számbavételnél a rabok között, a nevetek olvasó ór dührohambot kapott a pap láttán. – Preotul încăpățânat! – ordította magából kikelve, majd a ferences páterhez rohant, és addig ütötte-verte, míg az érezte, hogy szó szerint kiesik a szeme... Szabadulása után rövid ideig a teológia spirituálisaként dolgozott. Hatására egyre több egyházmegyes kispap akarta magára öltetni Szent Ferenc csuháját, amelynek viselését tiltotta a hatalom. Ezért az államhatalmi szervek egy eldugott kisvárosba küldték az idős papot, hogy ne ártson a vezetésnek. De ő itt is dolgozott. Fellendítette a hívek lelki életét, gyóntatott, prédikált vigaszt osztogatva a rászorulóknak. Egy márciusi napon a medgyesi búcsúról vezetett haza a provinciális. Anicét páter az autó hátsó ülésén utazott, amikor egyszer csak egy rönkszállító tűnt fel a saját sávjukon. A rendtartomány vezetője meghalt a frontális ütközésben. Anicét páter medencecsonttörést szenvedett. Ettől kezdve egészségi állapota meggyengült, de így is állandó munkával töltötte napjait. Gyóntatással, tanácsokkal segítette a környék papjait. Félvakon, sántán is ellátta szolgálatát hét éven keresztül. Akaraterejével ideiglenes győzelmet aratott a cukorbetegség és a prosztatarák felett. Ministránstársaimmal együtt valósággal csüngtünk az idős páter szavain.

*

Fekete zászlót lengetett a ferences templom tornyán az április végi szél. Meglepve figyeltem. Becsapva éreztem magam, mert Anicét páter kíséretében, egy fiatal egyházmegyés pap ezzel nyugtatott minket, ministránsokat: – Ne aggódjatok, jobban érzi magát! – Talán azért, hogy ne zavarjuk a kórházban az idős ferences papot, akit agyvérzéssel szállítottak be. Utoljára ágyában fekvé láttam a nagybeteg szerzetest, aki egymás után áldotta meg a kis oltárszolgákat. Utolsó szavaira ma is emlékezem: – Legyetek jó katonái az Egyháznak! – Másnap a sekrestyés közölte: Anicét pátert elvitte a mentő. Ettől kezdve egész nap a kórház körül sétáltam, néztem ablakait, melyikük mögött feküdhöz az atya, észreveszi-e, hogy ott várok, csengethetek-e még neki úrfelmutatáskor az oltár mögött? Lépten-nyomon elsírtam magam, mintha saját apám került volna az intenzív osztályra. Nem emlékeztem, hány nap telt el. A fekete zászló láttán rohanni kezdtem a templomba. Anicét pátert ekkorra már hazahozták, az oltár előtt feküdt a koporsóban, arca kisimult, szemem pénzérme, kezei egymásba kulcsolva jéggé váltak a dermedt csendben. Szinte hangosan nyeltem a félhomályban, ahogy példaképem rózsafüzérbe font hideg ujjaira tettem tenyerem. A temetésen a papok is sírtak. A mise végeztével autóba helyezték, és a hegyeken át vitték el a testet szülőfalujába, amely harangzúgással fogadta vissza nagy szülőttjét. A templomkertbe temették. A hantolás pillanataiban még nem tudhattam: az ég újra és újra egy idős embert küld, hogy továbbsegítsen utamon. A szertartás után valaki kezembe nyomott egy gyászjelentést. Rajta ez a szöveg állt:

Palástja földre hullt. De lesz-e új Elizeus? Lesznek-e új Elizeusok, akik folytatják, amit ő abbahagyott?

Vass Tibor

EL FŰKONDOR

- Az El, Kondor, pláza idejéből -

Bemegy pár kukányi fű az ólba,
direkt rázós
párzóéknál az ügy,
tudnak élni a hitvesi szőnyegen.
Szembe szomszédom kukában hordja át a vágott füvet,
fordul vele kétszer, háromszor,
mikor mennyi párkukányit rendelek,
végigzörög vele a készakarva buckás járdán.
A hangtettről tudják a szárnyasok,
ömlik a temérdek friss anyag,
aznap délig csak szex, drog, rakkendroll.

Megbeszéljük, hogy a fűnyíró helytelen kifejezés,
mert kés van a dobban, nem olló,
a fűvágó fedné a valóságot, de ma is a fű fedi,
valósággal több tíz centi vastagon
a párkakányi szarvalóságot,
egy ideig szeretem ezt az illatot, a bomlás melegét,
mondjuk másnap délig, aztán csak a gond van vele,
nem a bomlás melegével, azt szeretem,
ki kell hordani a szaros füvet.

Azért a kis örömért, amit a szárnyasok kapnak,
amit mi általuk,
jól megdolgozunk,
meg van a fű rázva rendesen, megvan a szar,
de azért a kis örömért megéri,
nincs olyan, hogy a takarításhoz nem fűlik a fog.

Gyepál, ezt is a fű miatt írom fel krétával az ólajtóra,

hogy el ne felejtsem majd ide. Olajtúra,
ez is fel van krétálva. Csak legyen valami,
amiről majd eszembe jut beírni ide őket,
csak legyen valami,
mert a világhoz és a szarhoz fűződő viszonyomról
méltán jól mesélnek, jól állnának a versben.

A sok jó fűért cserébe majd vágok neki egy kiskakast,
a szomszédomról beszélek,
a kinyírásról, ami itt helyes,
és a kivágás is, ha nem elég konyhakész,
nincs a szartól a belső behatóan kitakarítva,
zörögtek a buckás járdán
szomorúan vissza.

EL SZÉLKONDOR

- Az *El, Kondor, pláza* idejéből -

Hideg ront,
szezont a fázommal ilyentájt, félek,
szakadva keverem.

Munkámmal ugyan jól haladok,
nem lélekszakadva,
az éjnek évadja menten
véglegesnek ítéltre szerkesztve,
s csak ha mar,
keresztülhúzva a végéből még pár mondat,
a számítás szerint ne marjon bennük
egymás közvetlen közelében *tép, áz*.

Harapdáljam én az évadot, nyissam én az idényt,
fogadjam el, hogy az éj szerint
a bal alsó sarokba kell még féltényérnyi kék,
a jobba két ujjbegynyi sárga,

közelebb lesz így a pirkadat. Mert ugye közelít a tél,

szívünk, a frontérzékeny, nem kartoték-adat,
tűnés van, erdőben évadnyom.

És szerkesztve lesz még a hajnal is, dolgozom rajta,
toldok hozzá két szót,
annyival tovább tartson húson a haszonélvezet.
Holtig tartó jog, a széljegy mától ott,
az eljárás – ki nem hagynám,
pedig most már távolít – csakhamar indulófélben.

Négy harminc a beállítás ébresztőre,
ez azért gáz, mert négy tízkor alszom el újból rendszerint,
miután éjfélből, ameddig kilenctől aludtam,
elolvastam pár lapot, kisebb kötetet,
kapcsolgattam a televíziót,
felírtam a két szót, hogy jó lesz majd toldásba.

A széljegy jelzi az intézés rendjét,
magyarán az ügy rangsorát is,
de csak azt, az elbírálás-folyamatot,
melyben az artangyal helyt adhat féltényérnyi kéknek,
elvethet két ujjbegynyi sárgát.

Nincs mit tenni, várni kell.
Figyelni, hogy a végzésig a festék
mennyire eszi be magát a bőrbe,
a szín rangsora hogyan alakul
az éjebbnél éjebb rétegekben,
próbálgatni, jó lesz-e a két szó oda toldásnak,
amott elég-e húzni a hosszából
széltében.

Czilli Aranka

KÉPMUTATÁS

kézenfogom reggelente az ellenséget
letörlöm szája széléről
a habzó indulatot
székemre ültetem –
megfésülöm
és kontyba kötöm gonoszságát
(jó szorosra, nehogy kibomolva
egy szál is a vállamra hulljon)

ebédelni viszem az ellenséget
mosolyt rendelek neki arcomra
és alázat-körítést
a nagy szelet odaadás mellé
s ha mindent megevett
megengedem
hogy belém törölje száját

táncolni megyek az ellenséggel:
hozzásimulva
bőrére olvadva
hullámzunk nem hallható dallamra
s megbocsátom ha lábamat tapossa

elaltatom este az ellenséget
állig betakarom maradék erőmmel
mesélek neki a rácsok mögé zárt
gonosz ártatlanról
hogy ne féljen tőle:
elringatom gyanakvását

és kioltom magam minden este

ÉBRESZTŐ

Kinyitja kék szemét az ég
felnyitja sok szemét a világ
csak bőrünk alatt álmos a remény –
ébredj fel végre, nagy Balázs!

Lábáról felemeli fejét
és támadni készül a darázs
egyre hangosabb bennünk a zümmögés –
ébredj fel, nagyra nőtt Balázs!

A villamos sem aluszik
– vágat felénk a robogás –
a meséket tegnapok viszik –
ébredj fel végre, nagy Balázs!

Szundít a szeretet meg a hit,
a türelmes várakozás,
a bizalom már mélyen aluszik,
ébredj fel, nagyra nőtt Balázs!

A közönyt, mint üveg-
golyót széttöröm, s hatalmas
boldogság vár, csak nyisd fel szemed,
ébredj fel végre, nagy Balázs!

Fekete Vince

MI(T) NEKEM ERDÉLY?!,
AVAGY A „SZUPERMOST GENERÁCIÓ”
ÉS AZ IRODALOM – 2.

Újabb, immár második, ismét a mai középiskolásokat megszólító pályázatunk kiírásakor picit továbbléptünk a korábbinál. Ezúttal – számunkra is érdekes kísérletként – egy olyan kérdés/felhívás volt a pályázat címe, amely kapcsán már eleve nem gondoltuk, nem gondolhattuk, hogy olyan szépszámú pályázót megmozgat(hat), mint a tavalyi kiírásunk. A *Ki vagy te?* önmeghatározós, önkörüljárós kérdése – sejtítettük – mégiscsak mindennapibb, gyakrabban feltett, válaszra váróbb feladvány/kérdés egy mostani szupermost generációs számára (is), mint a *Mi nekem, vagy mit nekem Erdély*.

Az eredmény, a beérkezett pályamunkák száma, vissza is igazolta ezt, hiszen jóval kevesebb dolgozat érkezett, mint két évvel ezelőtt. A szórás viszont sokkal szélesebb volt, mint tavalyelőtt; ezúttal Kolozs és Maros megye is „belépett” – több pályázóval, pályamunkával – a versenybe. Ennek pedig semmi egyéb, kézenfekvőbb magyarázata nincsen, minthogy Lövetei főszerkesztő úrral eljutottunk a kolozsvári és marosvásárhelyi iskolákba is, ahol – a pályázat népszerűsítése mellett – nyílt irodalomórákat is tartottunk.

Az eredmény pedig, ennek ellenére azt mondhatjuk, meglepően jó volt. A dolgozatomennyiség csökkenése nem jelentett egyúttal minőségbeli apadást is. Az első hat pályamunka, amelyeket díjaztunk, legalább ugyanolyan szinten van, mint a két évvel ezelőtti díjazottaké. És mind a hatan elég egyértelműen ki is ugrottak a többiek közül. Ez alkalommal, a korábbi gyakorlattól eltérően, nem együtt olvastuk el az írásokat, hanem külön-külön, ki-ki az otthonában (Laci Csíkszentdomokoson, én Kézdivásárhelyen); majd a végeredményt egyeztettük. És mindkettőnk-nél, egymástól függetlenül, ugyanez a hat név jött ki díjazottként. Annyi különbséggel, hogy talán nem pont épp ebben a sorrendben. De a legelső, az ott is, és itt is ugyanaz volt. Amikor felhívtam Lacit telefonon, hogy bediktáljam a magam javaslatait, és ő is elővette

papírját az ő neveivel, egy kicsit talán mindketten megnyugodtunk. „Úgy látszik, mégiscsak értünk az irodalomhoz!” Így van, vagy nincs így, nem a mi tisztünk eldönteni. Mindenesetre mi a szerintünk legjobbakat választottuk ki a paksamétákból. Természetesen voltak még jó vagy jobbacska anyagok, ígéretes dolgozatok, passzusok, versszakok, kiugró részek, okos megoldások, és voltak – mint ahogy sokan újak is – visszatérő, korábbról már ismert pályázók is. (Ennek külön is örültünk.) És akkor jöjjenek most az – általunk – legjobbaknak ítélt, és a csíkszeredai Márton Áron Gimnázium dísztermében, decemberben, ünnepélyes keretek között díjazott munkák.

A három első díjazottunk:

I. díj – *Mihálydeák Annamária*, Székelykeresztúr; Orbán Balázs Gimnázium, XII. osztály.

II. díj – *Péterfi Orsolya*, Marosvásárhely; Bolyai Farkas Elméleti Líceum, XII. osztály.

III. díj – *Szallós Kis Csaba*, Kolozsvár; Brassai Sámuel Elméleti Líceum, XII. osztály.

Különdíjasok:

Bucs Anna – Kézdivásárhely; Református Kollégium, X. osztály.

Markó Balázs – Marosvásárhely; Bolyai Farkas Elméleti Líceum, XI. osztály.

Rózsa Rebeka – Székelyudvarhely; Benedek Elek Pedagógiai Líceum, XI. osztály.

I. díj

Mihálydeák Annamária

SZEBB A NAPLEMENTE A HÁZAK FALÁN

azért szültél hogy
végignézzem
gyönyörű fulladásod

mint egy gyermekruhából
kinőttem belőled
s talán túl magasra
innen már látni
mézszínű citromízű
reggeleket
de többé semmi sem lesz
nélküled otthonzagú

én veled maradnék
ha a távozásaim
elengednéd

te lennél az
összkomfortos megváltóm
két pitvarral
két kamrával
és én minden idegen télen
belehalnék abba hogy
egymást csak kibéreltük
a megmaradásban

*Orbán Balázs Gimnázium,
XII. osztály (Székelykeresztúr)*

II. díj

Péterfi Orsolya

A 11. LEGSZEBB MAGYAR SZÓRÓL

Láng. És gyöngy és anya. És ősz és szűz és kard és csók és vér és szív. És sír. Kosztolányi listájával általános iskolában találkoztam először. Csodáltam, hogy a csupán egy szótagból álló szavak mekkora jelentéssel bírhatnak, s tetszett a sír szó kettős jelentése. És hiányoltam az anya szó elől az édes jelzöt, mert én édesanyának és édesapának szólítottam és máig is szólítom a szüleimet. Azóta rájöttem, hogy Kosztolányi okkal hagyta el az édes szót, hiszen így lehet anyanyelv és anyaföld is. Mégis hiányolok egy szót a listáról. Az otthont.

Lehet, azért nem került a listára, mert átértékelődött az évek során. Ha valaki megkérdezi, hogy hol vagyunk, egyszerűen rávágjuk, hogy otthon, ha pedig valaki arra kíváncsi, hogy hova megyünk, minden gondolkodás nélkül azt mondjuk, hogy haza. S ma már sokakban talán fel sem merül az a kérdés, hogy hol a hazája.

Ha mégis feltennénk a kérdést, talán az első válasz az lenne, hogy ott, ahol él. Ahova megszületett. Ahol nevelkedett. Ahol otthon érzi magát. De ez ennél sokkal több. Az a hely, ahol sohasem adta fel. Ahol először elesett. Ahol megtanulta leírni a nevét. Ahol mindig akad egy-két igaz barát. Ahol először lett szerelmes. Ahol mindig feltalálja magát. Ahol a virágoknak más illata van. Ahol az ég kékebb, még akkor is, ha az autók füstje ellepi a várost. Ahol a szél selymesebben simogat. Ahol sosincs egyedül.

Számomra sohasem volt kérdéses, hogy hova tartozom, vagy mi az anyanyelvem és a nemzetiségem, hol a hazám. Ez mindig egyértelmű volt számomra. Majd azt kérdezték tőlem, amikor tavaly az osztályommal Magyarországra utaztam a testvérosztályunkhoz, hogy nálunk melyik nyelvet tanítják meg először a gyerekeknek, és azt, hogy én milyen nyelven gondolkodom, majd megdicsértek, mert helyesen beszélek magyarul. Ekkor döbbsentem rá, hogy nem tudom, melyik ország a hazám.

A világ 196 országából bőven lehetne hazát válogatni. Én azonban nem egy országot tartottam otthonomnak kiskoromban, hanem egy

halványkékre festett házat. Ismertem minden búvóhelyet és repedést a falon, ahogy azt is, hogy melyik padlódeszka recseg. Idővel várossá bővült az otthon fogalma, s így lett belőle Marosvásárhely, a forgalmas és zajos város, aminek minden parkja és kis utcája olyan, mint a tenyerem. Ezt követte Erdély. Erre akkor döbbsentem rá, amikor először jutottam el a Székelykő tetejére. Ha azt mondom, hogy megismételhetetlen az az érzés, ami akkor töltötte el a szívem, meg sem közelítem azt, amit valójában éreztem. Végtelen szabadság vegyült az őszinte boldogsággal és igaz szerelemmel. Mintha a világ tetején álltam volna, az én kis szeretett világom, Erdély tetején.

És ott, és akkor tudatosult bennem, hogy sem Magyarország, sem Románia nem a hazám, mert az én hazám Erdélyország.

Amikor először léptem át a román-magyar határt, különleges bizsergést éreztem a gyomromban. Sosem felejttem el, hogy mekkora élmény volt magyar reklámokat látni a hirdetőtáblákon. És annak ellenére, hogy egy benzinkútnál érintette a lábam először a magyar földet, csodálatos érzés volt. Mintha újra megtanultam volna járni.

Azóta a Magyarországra való utazás nyúggé vált. A hosszú és unalmas út kétszer olyan fárasztónak tűnik az alföld miatt. Hiányoznak a hegyek. Betegesen hiányolom őket. Hiányolom az erdőket. Hiányolom a barátaimat és a családomat. Azt érzem, hogy egy idegen vagyok Magyarországon. Elég ha megszólalok, és máris különcnek számítok, mert nem használok „a” betűt a nevek előtt és nem rövidítek le minden második szót. Hiába vettem részt sok magyarországi versenyen, mindig azt éreztem, hogy hátrányból indulok azért, mert erdélyi vagyok és más a tananyag. Nem azért, mert kevesebb az anyag, hanem mert teljesen más. És ez így lenne más helyzetekben is. Még ha a beszédmódom és öltözködési stílusom idővel meg is változna, ha elegendő ideig élnék ott, a gondolkodásmódom soha. Ezért sohasem tudnék úgy tekinteni Magyarországra, mint az otthonomra. Ennek ellenére ez sokaknak sikerül és minden elismerésem azokkal szemben.

De én képtelen vagyok rá. Lehet, bennem van a hiba. Lehet, túlságosan zárkózott vagyok, és ha egy kicsit nyitottabb lennék, képes lennék teljesen beilleszkedni. De nem akarok. Nem érzem otthonomnak. Nem tudnék ott élni.

Ehelyett Romániában élek. És ha azt mondom, hogy Erdély az otthonom, egy külföldi azt a következtetést vonná le, hogy Románia az otthonom.

Pedig nem. Ezt csak az az ember tudja megérteni, aki itt él. Aki nap mint nap azt látja, hogy hátrányból indul azért, mert más nemzetiségű, mint az ország nagy része. Ezt sokáig igazságtalannak tartottam. Nagyon sokáig. Aztán volt az életemben egy pillanat, amikor rádöbentem, hogy erdélyi magyarként az, amikor a tételt később kapom meg egy versenyen, vagy amikor nagyrészt csak román nyelvű segédanyagok állnak a rendelkezésemre egy tantárgyhoz, valójában előny. Mert eggyel több nyelvet tudok, mint az ország lakosságának a nagy része. Mert tudom, hogy minden tőlem telhetőt megteszek. Mert az a kétszeres munka, amit el kell végeznem ahhoz, hogy érvényesüljek, engem erősebbé és kitartóbbá tesz.

Dédnagyamám az, aki megtanított érzékelni azt a cseppnyi örömet is, amit az élettől kapunk. Ő a második világháború előtt iratkozott be a kolozsvári tanítóképzőbe. De mielőtt végezhetett volna, kitört a háború. A legtöbb társa egyből összepakolta a dolgait azért, hogy Magyarországra költözzön. Dédnagyamámát is hívták. De ő nemet mondott. A történetet mindig ilyen röviden mesélték el nekem, és sohasem tértek ki a részletekre. Mi történt azokkal, akik útnak indultak? Átjutottak? Miért nem fejezte be végül dédnagyamám a tanulmányait? És miért nem ment el a társaival?

Sohasem kérdeztem meg tőle, hogy megbánta-e a döntését. De nem is kellett. Sok nehézséggel találta magát szemben az élete során. Volt, amikor éheztek. Volt, amikor nem volt ahol lakniuk. Elvették tőlük mindazt, amilyük volt. Kétkezi munkát végzett a mezőn és nélkülözött, mégsem volt egyedül. Még akkor is, ha úgy tűnt, hogy az adott helyzet kilátástalanabb már nem is lehetne, valaki mindig adott egy kenyeret, egy doboz gyufát, egy segítő kezét. És mindig hálát adott azért, amije volt. Hiszen boldogan élt.

Ez az élet lényege, nem? A lánggal égni, ameddig csak lehet. Boldogan. Megtalálni a gyöngyöt a porban. Értékesnek lenni. Felfedezni valami újat. Szűz hóba lépni. Őszi levélkupacba behunyt szemmel ugrani. Mint az ismeretlenbe. Majd elmerülni a vérvörös naplementében. Megtanulni visszafogni magad, még ha nehéz is nem előrántani a kardod. Forró csókokat adni annak, akit teljes szívedből szeretünk. Tisztelni édesanyánkat, és édesanyává válni. Semmit sem bánni, amikor visszatekintünk 120 évesen, a karosszékekben ülve, mert tudjuk, hogy megtaláltuk az otthonunk.

Bolyai Farkas Elméleti Líceum, XII. osztály (Marosvásárhely)

III. díj

Szallós Kis Csaba

MI(T) NEKEM ERDÉLY?

I. *MIT NEKEM ERDÉLY?*

e kisbetűs csonka parafrázis.
két számomra idegen vers összemosása, kiszorítása,
mely most pont a szárítókötélen lóg, de soha
nem fog megszáradni. befejezhetetlen.
azt hiszik páran, hogy az emberek benne nyugat,
de innen kezdődik a balkán,
semmi hegyek, semmi völgyek, semmi folyók semmi partján...
másoknak mi vagyunk a vámpír, és ez sem semmi,
erdély nekem palackos sör és pixeles mekis szelfi.

erdély nekem különböző népek,
különböző érvek arra, hogy
gyűlöljük a másikat.
a magyar részeg,
a román részeg,
a cigány részeg.
szász meg zsidó már nincs,
szóval őket nagyon szeretjük mind.

erdély üres napraforgómagok, és cigicsikkek: csonka
gerincoszlopok az utcán.
erdély fintor az arcokon,
a lüktető valamivé válni akarás,
örök épphogycsaknem.
erdély macskakőmonoton spirál,
emberek repetitív léte-nemléte.

de tegnap becsomagoltam egy
bőröndbe az életem. az eddigit,
mellyel azonosulni nem lehet.
felszálltam, és most itt vagyok
egy teljesen más országban.
nincs már kattogó szorongás,
sem szemtáska-borongás.
nincs már bágyadt szarkaláb,
morcos nénik-bácsik
a busz zötykölődésében,
sem alkoholista egyetemisták.
nincs több feketén fekete.
minden szürke már az életemben,
minden tökéletesen összemosott,
szürkén színes kavalkád.

és a tökéletesen más országban
a tükörbe úgy nézek bele, mint egy *igazi*.

II. MI NEKEM ERDÉLY?

Erdély egy heglánc átölelte
ország, tarka formák.
nekem egyszerűen egy
szép, keserédes érzés.

Erdély kövér csepergés, és
nem cserélném le nagy esőzésekre, hisz
nagyon bánnám, ha a gyerekkor
pityókaszédésnyi maszatát
idegen cseppek lemosnák.
Erdély nekem helységek is,
városaiban az élet
lélek-lámpa-fénnyel
falvaiban egy-egy
tisztá lélegzetvétel.

Erdély nekem a Pojána csöndje, varjak kincse,
fenyvesek hava: Kós Károly bajsza.
Erdély parafrázis, hagyja, hogy benne vers légy
te is, Erdély nekem Áprily arca.

itt ködtengert szuszognak a fenyő-sziget-foszlányok,
itt a csillagösvény józanon is látható, meg járható.
itt kopott vonatok és utazás meg álmok.
itt nyugtató kattogás, menetszél, lombok, felhők.
itt vándorok vagyunk mind,
átutazóban hófödte tájak, meg nyári szellők.

sokáig nagyon szerettem volna, de most már,
én már nem, hogy Erdély Utópia legyen.
Erdély nekem örökre egy félbalkán füstfelleg, de
kicsit sem kártékony kátrány. Erdély nekem így kell, ahogy van,
így van az, hogy szeretem.

Csak itt-ott,
a szalmaboglyák árnyékában,
az erdők csöndhálójában,
a szép emberek társaságában,
a sátorban a domboldalon,
a hegycsúcson az oltalom,
a kocsmákban meg kávézóknak,
a dohányszagú megállóknak,
a kedvenc városaimban, falvaikban,
a hallgatásban, szavaikban,
Erdélyben vagyok *igazán* önmagam.

egy nagybetűt azért mindenképp megérdemel.

*Brassai Sámuel Elméleti Líceum,
XII. osztály (Kolozsvár)*

Különdíj

Bucs Anna

ÉN, SZÉKELYFÖLD

Magamban őrzök megannyi fáradt arcú katonát. A homlokukon megjelenő barázdákat dércsípte sebek töltötték ki, melyekből néha kiserken a vér, amint a nagy menetelésben egy-egy zuzmós ág arcuknak csapódik kegyetlenül. Valószínűleg immunisak az érzésre, ahogy a faágak újra meg újra felszakítják sebeiket. A legjobb fájdalomcsillapító a hajnali ködben a hideg. Kényelmetlen a lövészárók, de ez az egyetlen hely, ez a szűk nyomortelep, ahol az élők és a holtak egyszerre pihenhetnek meg egy hosszú pillanatig a háború peremén.

Holtan zuhant rám megannyi átlőtt szív, melyek saras vértócsákat hagytak maguk után mindenhol. Olyan lettem, mint egy telepacázott papírlap, melyet összegyúrnek, majd gondolkodás nélkül a szemébbe dobnak. Egyszerre éreztem száz meg száz térd lomha nyomását, melyek egy sír elé neheztedek, melyen se név, se évszám, és a sírban nincsen holttest, csak egy kopott emlék-halom.

Érzem a reggeli autók bűzét, a benzinszagot, a kanálisok szennyszagát, melyek föld alatti folyót képeznek a város alatt, s a vértócsákat leváltotta a lefolyóba beömlő bűzös víz, mocsok, cigicsikkek, egy megtépázott újság, melyben a keresztretjtvény félig van csak kitöltve, na meg a keréknyomok, amelyek egy „rohadj meg” kíséretében keletkeznek a hajnali dugóban. S a sok szemetet úgy nyelik el a csatornák, mit akkor a vért a lövészárkok. Már régóta nem éreztem az akkori hullaszagot s az alvadt vér kiállhatatlan aromáját. Idegesítenek a város morajlásai, a zajok, a dudák, szirénák, menőautók forgatagában elhalnak a puska lövések éles durranásai, meg a kardok fülsiketítő csikorgásai, melyek egykoron alapzajnak számítottak.

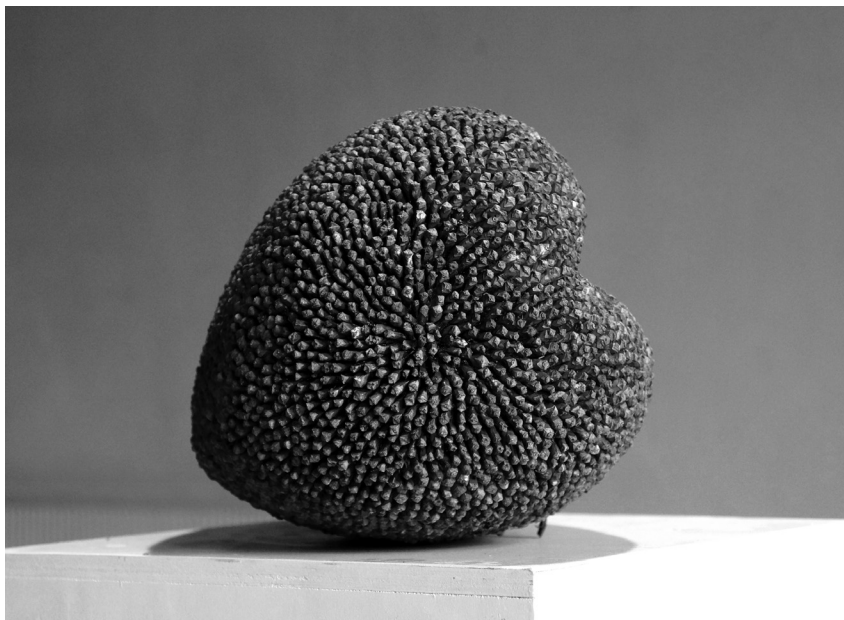
Nem egy éjszaka hallgattam kétségbeesett fohászokat, egy utolsó, égre szegezett tekintettel egyetemben.

Emlékszem egy kert végi hinta négy lábának nyomására, melyet belepett két kisgyermek önfeledt nevetése. Nem feledem a színpadok

villanásait, melyeken ugráló, boldog alakok énekeltek az éjszakában a fények, a tompa sikolyok, meg a nézők vibrálása közepette.

Állítottak rám emlékművet, szobrot, melyekre nagy hősök neveit vésték, vagy fontos évszámokat, mintha nem akarnának elfeledni valamit. Vonult már rajtam osztag, melyek morajlásától zengett a határ. Zsaroltak, kifosztottak, darabokra téptek, mégis átlépem határait. Sétál most rajtam egy maroknyi emlékező, kinek gyertyáit ki-kifújja a szél. Ők éltek s haltak rajtam. Én őrzöm a szenvedők, éneklők és táncolók, hősök, vértanúk és szeretők minden titkát. Ez mind én vagyok, Székelyföld.

*Református Kollégium,
X. osztály (Kézdivásárhely)*

Szív-Mag, 2013 (fa, fenyőtoboz-pikkelyek, 27x56x32 cm)

Különdíj

Markó Balázs

SZABAD-E SÍRNI A KÁRPÁTOK ALATT?

Mit mondunk, amikor egy külföldi megkérdi, honnan jöttünk? Magyarországi? Romániai? Mindkettőről van a legtöbb embernek egy megszokott sztereotípiája, ami ránk valószínűleg nem illik. Erdélyi? Próbáljuk csak meg: az esetek kilencven százalékában Drakulával, a vámpírral asszociálnak. Banális példa, mégis ez az erdélyi magyarság egyik legnehezebb kérdése.

Lássuk csak, saját országunkban mit gondolnak rólunk? A románok nagy része számára mi az irritáló kisebbség vagyunk, akik gátolják Románia valódi „nemzetállammá” válását. Küzdelemre és verejtékes munkára van szükségünk ahhoz, hogy jogainkat megvédhessük, identitásunkat megőrizhessük és továbbra is beleszólhassunk a romániai közéletbe. Míg régebb súlyos tényező volt a magyarság a belföldi politikában, ma már gennyes szálkának tekintenek, amit nem lehet kipiszkálni.

Nem jobb a helyzet Magyarországon sem: mindannyian székeleyek vagyunk, akiknek hallgatnunk kell az „anyaország” szavára, és minden porcikánkkal sziszüphoszi erőfeszítéseket kell tennünk azért, hogy Erdély a Partiummal és Bánsággal együtt visszakerüljön. Jó ötlet: jöjjenek ide, és próbálják meg!

Valójában nem az számít, amit a románok, magyarországiak, angolok, németek, amerikaiak gondolnak, hanem amit mi alkotunk, gondolunk, elképzelünk: a sorsunk a kezünkben van. Volt egy idő, amikor Magyarország szerves részét képezte régióink, de azok az idők örökre elmúltak. A románok azt gondolják, mi csak egyike vagyunk a három nagy provinciának. Tévednek. Erdély mindig is sajátos kultúrájú és társadalmú terület lesz. Bánffy Miklós, Áprily Lajos, Szentimrei Jenő, Kós Károly, Tamási Áron és az *Erdélyi Helikon* írói létrehoztak egy olyan irodalmat, amely az egész Kárpát-medence csodálatát kiváltotta!

De pontosan hány nép él együtt Erdélyben? Magyarok, románok, szászok, svábok és... székeleyek? Külön nemzet a székeley? Miért van saját zászlaja, himnusza Székelyföldnek? Pontosabban miért kellett

felvállalni egy 1920-ban, budapesti egyetemisták által írt verset himnuszként? Az a tény, hogy vannak külön székelyek és magyarok, rengeteget segített annak idején Ceaușescunak az „oszd meg és uralkodj” elve érvényesítésében. És azt sem szabad elfelejteni, hogy a székelyföldi magyarság csak negyven-ötven százalékát teszi ki az erdélyi magyarságnak. Nehéz időkben rengeteget árthat a megosztottság, minél egységesebbnek kell maradnunk ahhoz, hogy sikereket érhessünk el. Ugyanazokért a célokért harcolunk, ugyanolyan nyelven beszélünk, ugyanaz a történelmünk: a magyar és a székely egy és ugyanaz a nemzet.

Valóban mind magyarok vagyunk, és mindannyiunkban ugyanazok a célok fogalmazódnak meg, csak sokszor másképpen akarjuk elérni őket. A kolozsvári magyar nem ért egyet a marosvásárhelyivel, az érmelléki máshogy akarja, mint a csíkszeredai: sokszor láthatunk ehhez hasonló konfliktusokat a közélet, a politika terén, és nem ritka az sem, hogy a rengeteg gyűlés, vita és cirkuszolás sehová sem vezet. Ugyanígy volt ez a két világháború között is, ugyanígy volt azelőtt is. Keveset tanult ez a nép, amióta egyedül maradt ebben az országban.

De tanult. És még sokat fog tanulni: tanulni fog, okosabbá válik, keményebb lesz, és megedződik, mint az acél, amelyet százszor sújtanak kalapáccsal, csak hogy minden egyes ütés után szívósabb és erősebb legyen. Rengeteg hibát követtünk el, amit vállalnunk kell, és ki kell javítanunk. Erre a feladatra van megannyi rátermett fiatal, de sajnos inkább a nyugat könnyed életformáját választják, még akkor is, ha nem vár rájuk nagy jövő. Aki itt marad, az elfogadja Erdélyt hazájaként. Magyar vagy román állampolgár: jogi kérdés csupán, de nem kérdéses, hogy szükségünk van rájuk egy normális életvitelhez. Ha viszont vállaljuk azt, hogy tudásunkat, energiánkat Erdélybe fektetjük, cserébe felbecsülhetetlen értéket kapunk: egy otthont. Egy olyan otthont, ahol gyerekeink, unokáink ugyanúgy fognak élni, mint mi, de talán az dédunokáink már győztes, új időket érnek meg.

Nem otthona ez a vidék a gyáváknak, nem a lustáknak, de a lelkes emberekre, a talpraesettekre és a reménykedőkre mindig szükség lesz. Nem ígér tengernyi pénzt, nem ígér világrengető hírnevet, nem ígéri az „amerikai álmot”, és mégis itt kell maradnunk. A hegyek, az erdők, a folyók, a városok, a barátság megkötötték énünket, megragadták lelkünket, és ezt a köteléket semmi erőszak nem tudja elszakítani: ide tartozunk.

Bolyai Farkas Elméleti Líceum, XI. osztály (Marosvásárhely)

Különdíj

Rózsa Rebeka

MI(T) NEKEM ERDÉLY?

- Vázlat -

...édesapám, ha valamit nem találtam, mindig azt mondta, hogy biztosan édesanyám tette el valahová. De szerintem tévedett, mert nem hiszem, hogy a szavaimat csak úgy el tudja tenni. Ugyanis nem találok a helyes kifejezéseket Erdélyre.

Mint a legtöbb ember, mindenki tisztában van, hogy számunkra, amolyan székely-féle embereknek, Erdély nem más, mint például az osztrákoknak Ausztria, az oroszoknak Oroszország, és így tovább. Bár nincsenek határvonalak manapság, tudjuk, hogy nem is olyan régen hol állhattak a határőrök házai, mint Wass Albert *Tizenhárom almafájában*. Emlékszem, egy nap örömmel futottam az üvegezett, immár kirakott Székelyföld-kirakósommal szüleimhez, amikor édesapám mesélni kezdett arról, hogy itt meg itt, ennél meg ennél a pontnál, és ott meg ott, amannál a folyónál húzódott a határ. Boldogan követtem ujjait a kirakott térképen, ahol meglepetésünkre Székelyszállás is fel volt tüntetve. Édesapám, mint született székelyszállási, tátott szájjal büszkélkedett. Nos, azt hiszem ez az első szó, amit Erdélyre használhatok: büszkeség. Ugyanis aki itt él, büszkeséggel vágja rá egy más nemzeti-ségű embernek is, hogy „jesz, aj lív in trászilvénia”, angol nyelvű kérdezőnk nem kis meglepetésére. Aztán a kérdező kezdi Drakulát, a vámpirokat, farkasokat s medvéket, s egyszerűen hitetlenül néz ránk, mint valami szellemre, holott szerintem természetes, hogy ha lenne is mitől félnünk, akkor is bátran a veszély szeme közé néznénk, hiszen erre nevelt az élet. Ez az itt lakó, árva nép sorsa: megélni a jég hátán is. Akkor is, ha ezer más könnyebb út létezne, mert így válik értékessé... Hogy a világhírű utazó is értse például: ha olyan egyszerű út vezetne Erdély szívébe, mint Magyarhon bármelyik lapos utakon vezető városkájába, nem tetszene ugyanúgy a táj, a hegyek, a fák, a levegő meg

minden. Erdély ezért nevezhető Kincsnek, Jutalomnak, Tanítónak. Metaforaként értelmezhető az életben is.

Itt egyszerű emberek laknak, telve szebbnél szebb mesékkel, táncokkal, énekekkel. Erős akaratú, kitartással, odafigyeléssel és bölcsességgel. Ki tudna mondani még egy helyet, ahol az ember beszél a természettel, énekel munka közben, szívesen eszi napokig ugyanazt a kemence-kenyeret és szalonnát, valamint makacskodik télben-nyárban, hogy Ő tudja a legjobban, mi a jó neki? Kérem szépen, itt az ember megtanulja a Csend szavát. Rájön, hogy mi a helyes és mi nem az. Erdély Igazságossá nevel. Rámutat az ima útjára. Ujjával az ég felé mutat, ahol Isten áll nagy kalapban, és mosolyog a furfangos székeleyen, akik kénytelenek elfogadni a tényt, hogy csupán Rá számíthatnak. Hitet is ad.

Nem tudom, Erdélyről bármit mondhatnék, igaz lenne. Ő az otthon, a tanító, a mentsvár, a lenyűgöző, a szellem-barlang. Ő adott otthont, a bölcsőtől a sírig.

*Benedek Elek Pedagógiai Líceum,
XI. osztály (Székelyudvarhely)*

Szagrális ívek, 2016 (fa, ágak, 32x73x29 cm)

A VESZÉLY KERESÉSÉBEN ÉLEK

– Balázs Nóra beszélgetése Viola Gábor színművésszel –

Első színházi élményeim egyikében, Marosvásárhelyen ő volt Liliom. Durva, darabos és ugyanakkor játékosan érzékeny. Gyerekként egyszerre félttem tőle és szántam őt, ezt a hatalmas kezű, busa fejű szomorúbohócot.

Azóta is ilyen kettősségekben tudnám megragadni: ösztönös és kereső színész, lelkes és lobbanékony. Nyers, sallangmentes játéka megannyiszor szokatlan őszinteséget kölcsönöz szerepeinek. Ő a marosvásárhelyi Bányavirág-ősbemutató székelharisnyás Ivánja, Kolozsváron két éve Ványa bácsi Andrei Șerban előadásában, de eljátszotta már Madách Ádámját, Sweeney Toddot – a véreskező borbélyt –, és Brutust, az államférfit is. A Leonce és Léna mókamester Valeriójaként a Román Színházi Szövetség (UNITER) országos díját érdemelte ki. Amikor azt mondom neki, az Éjjeli menedékhely élelmes tolvajának, Vászka Pepelnek a szerepét pontosan rá szabták, nevet.

Mostanában gyakran rendezőasszisztens, szabadidejében a kolozsvári színházi zenekar oszlopos tagja, aki saját bevallása szerint sosem kapcsolódik ki. Két tündéri szőke kislány édesapja.

Viola Gáborral a Szamos-parti fűben, egy késő estebe nyúló próba után beszélgettünk.

– 1989-ben kezdted a középiskolát. Milyen volt diáknak lenni a rendszerváltáskor Marosvásárhelyen? Mennyire éreztétek a bőrötökön a Bolyai körüli feszültségeket?

– Pontosítanom kell: én '89-ben még nem a Bolyaiban jártam. Édesapám a közszállításnál dolgozott, mérnökember volt. A Ceaușescu-korszakban üzemanyaghány volt, ezért ők egy másik mérnökkel közösen a közszállítást úgy oldották meg, hogy gázpalackokat helyeztek el a buszok tetejére. Ezek a buszok egy adott ponton Ceaușescunak is elnyerték a tetszését, emlékszem, hogy édesapám felutazott Bukarestbe, kezét fogott Ceaușescuval, megdicsérték, és aztán pár hónap múlva azt kérdezték, megengedi-e, hogy a találmányt más neve alatt szabadalmaztassák. Apám persze nemet mondott, pártcirkuszt csinált, nyilvánosan visszaadta a pártkönyvét, ezért visszafokozták.

Miután édesapám tizenkét éves koromban meghalt, élt a családkban egyfajta hagyománya a műszaki dolgok iránti érdeklődésnek. Legalábbis édesanyám, aki egyedül tartott el két gyereket, úgy érezte, az autók iránti tisztelet biztosan bennem fog folytatódni. Emiatt, és mivel ráadásul rossz tanuló is voltam, az 5-ös Líceumba, az akkori autószerelő iskolába felvételiztem. Itt hivatásos buszsofőrnek meg kamionsofőrnek kellett tanulnom, de, mint kiderült, a rövidlátásom miatt egyik sem lehettem.

Ekkor – mivel a Bolyai-tetőn laktunk, meg hát a Bolyainak jó volt a neve – oda iratkoztam át. Természetesen nem könnyen. De akkor még működtek a segítségek, vitték a tyúkokat. Így aztán a középiskola utolsó két évét ott jártam.

Ebből az időszakból leginkább a kollégáimról vannak jó élményeim. Közülük nagyon sokan ma Kolozsváron élnek. Emlékszem Tonk Marcira, aki most a Sapientia Egyetem dékánja, ő nagyon jó kosaras volt, csodáltam, milyen intelligensen játszik. Én is sportoló voltam, és felismertem, ahogyan kialakul egyfajta furcsa hierarchia mindenben. Ott volt még Marci testvére, Sanyi, aki nagyon jól focizott, meg Szenkovics Dezső, és sokan mások. Én valahol ennek a hierarchiának az alján álltam. Nekem egyszerű kis örömeim voltak, például az, hogy egy álarcosbálon megnyertem a legjobb jelmez díját. Cowboy voltam, megpróbáltam megfelelően felöltözni, ami sikerült is, tényleg hiteles alakítás volt. *(nevet)*

Az iskolában ekkoriban már voltak újítások. Színjátszóköri indultak be, a meglévőknek szabadabbá vált a működése, táncműhely is volt. A színjátszásban, bármilyen furcsa, nem vettem részt *(nevet)*. Tizenegyedikes koromban gondoltam el körülbelül, hogy erre a pályára szeretnék menni, akkor felkerestem azokat az amatőr csoportokat, ahova úgy gondoltam, be lehetne kéreznem. És érdekes módon sehova nem sikerült bejutnom, vagy nem volt hely, vagy én nem voltam megfelelő...

– *Ekkor volt az első színházzal kapcsolatos élményed, vagy ért már korábban valamilyen hatás?*

– Pontosan ez történt, ért egy hatás, ami működött bennem és idővel teret nyert. A hatás pedig még '89 előttről, általános iskolás koromból származik. Édesapám halála után 1-2 évvel kezdtem bejárni a színház-

ba, Sandu bácsihoz, az akkori világosítóhoz. Ő maszek villanyszerelő is volt, így keresett plusz jövedelmet. Mivel nem volt férfi a házban, nálunk is ő szerelte a villanyt – így ismerkedtünk meg. Korábban is jártunk színházba, de emlékszem, hogy *A csikós* című előadás volt az első (Nagy Jóska volt benne a főszereplő, de már nem tudom, ki rendezte), amit a kulisszák mögül követhettem. Sőt, Sandu bácsinak segítettem is. Annak idején úgy nézett ki a világosítópult, mint egy falra akasztott hatalmas könyv, lapozható panelekből állt, amikre potméterek voltak felszerelve. Egy ember egyszerre kettőt-hármat kezelt, ha a húzók egymás mellett voltak, akkor esetleg négyet is meg tudott mozdítani. Csak nagy mozgásokkal lehetett ezt a szerkezetet irányítani. Sandu bácsi néha megkért arra, hogy amikor szól, lassan húzzam fel vagy le a fényt: lassan-lassan, félig-félig, na most, egészen le!

Én ekkor tizenhárom-tizennégy éves voltam, és emlékszem arra a hatásra, amint a színész elmondja a végszót, és a fény kialszik. Ahogy megerősíti a gondolatot ez az esemény. Vagy ahogy a fény lassan bejön a színpadra, és valaki elmond egy mondatot. A mondatok bizonyos körülmények között más-más értelmet nyerhetnek – ez volt az az élmény, amit felfedeztem. Nem a világosítás technikája, hanem a színház kezdett érdekelni. Észrevettem, hogy ugyanígy működik közöttünk is a kommunikáció. A színház pedig nagyon jó műhely az emberi viszonyok kutatására.

– Ezért döntöttél a színművészeti mellett? A felvételig a vásárhelyi színpadra elsősre sikerült... Volt-e B-terved, vagy biztos voltál a döntésben?

– Az az érdekes, hogy emögött nem volt döntés, a színház lassan-lassan odavonzott magához. Azaz volt egy döntés-momentum: egy színésznő, akit megkértem, hogy készítsen fel a színpadra, két-három találkozás után azt mondta: te Gábor, olyan szép az életed, annyi minden lehet az ember, orvos, vagy bármi, nem kötelező, hogy színész legyél. Nagyon érzékenyen próbálta megmondani, hogy nem tart erre a pályára alkalmasnak. Én pedig értettem a szóból, és folytattam az utam: eldöntöttem, hogy egyedül fogom megpróbálni.

Ezért a felvételin egyáltalán nem érzékeltém az elvárások mértékét. Azt vittem, amit én gondoltam. A tanárok eléggé nyitottak voltak akkor erre, minél több embert akartak felvenni. Így jutottunk be mi is tizenketten. A felvételi akkor egy hétig tartott. Az elején volt két nap,

utána öt nap workshop, „gyerekfigyelés”, majd az utolsó vizsga. Az első két fordulóra még volt anyagom, de a következő öt nap alatt már a tanárok javasoltak nekem szövegeket. S én ahogy gondoltam, egyedül megtanultam és megcsináltam ezeket – és sikerült másodiknak bejutnom. Annyira érdekelt a színészet, hogy nem volt B-tervem, talán csak annyi, hogy ha nem sikerül most, megyek jövőre is.

– Az egyetem elvégzése után, 1997-ben több évfolyamtársaddal együtt (Béres Attila, Bocskor Salló Lóránt, Domokos László, Fazakas Júlia, Kátai István, Kovács Ágnes Anna, Simon Andrea) leszerződtek a marosvásárhelyi színházhoz. Mi motivált benneteket ekkor?

– Tompa Gábor elhalászta ugye Bogdán Zsoltékát, utánuk mi voltunk a második nagyobb létszámú évfolyam, akiket érdemesnek tartottak arra, hogy együtt maradjanak egy erdélyi színházban. Volt szó Kolozsvárról már akkor is, de Tompa nem akart újra ilyen nagy létszámot szerződtetni. Nem volt ez olyan legendás évfolyam, persze emlékszünk rá, de én ismerem a belső koherenciáját is. Jó együttlét volt, összetartottunk, de egy bolhabombával is meg lehetett volna bontani a társaságot, mint ahogy történt is később.

A vásárhelyi színházhoz kerülésünk előtt tudtuk, hogy KAF (Kovács András Ferenc, szerk. megj.) lesz ott az igazgató, és hogy folyik a tárgyalás Tompa, KAF és Béres között (Béres András, a marosvásárhelyi Művészeti Egyetem akkori rektora, szerk. megj.). KAF-ot végül meggyőzték, hogy az erdélyi színházi életre nézve az lenne a hasznos, ha ez az erős csapat a vásárhelyi színházat kimozdítaná a posványból, amiben akkor volt.

Ez volt a mi átkunk, hiszen mindenki várta, hogy na, ti vagytok a megváltók, a rendszerváltók, lássuk, mit tudtok. Sajnos nem voltunk annyira felkészültek, hogy ezt jól tudjuk csinálni. Olyan helyzetbe kellett volna kerülnünk, ahol folytathattuk volna a képzést, a tanulást, és talán abból majd kialakul valami. Ehelyett élesben ment minden, és a körülmények nem tették lehetővé mindenkinek a személyes fejlődését. (Csak zárójelben mondom, hogy az évfolyamtársaimnak nagy része ma már nem színész.) Persze voltak jó előadások, de ez főleg vásárhelyi szempontból volt előrelépés. Akár Anca Bradura gondolok, Novák Eszterre, vagy Béresre, mindegyikükkel hoztunk létre olyan előadásokat, amiket meg lehetett mutatni. Emlékszem a

Chioggaira például (a *Chioggiai csetepatéra*, Novák Eszter rendezésében, szerk. megj.), bár én nem is játszottam benne. Hatalmas energiájú előadás volt, nagyon szerettem.

- *Hogyan jutottál végül arra a döntésre, hogy otthagyd a vásárhelyi színházat?*

- Ezt a pillanatot megelőzte a több pártra szakadás. Béresnek annak idején volt egy jó gondolata. Ő igazgatta 1998-tól, KAF után a vásárhelyi színházat. Az volt Béres elgondolása, hogy hívjunk Marosvásárhelyre egy román és egy magyar „színházi reménységet”, és együtt gyúrjuk ki ennek a színháznak a nyelvezetét. Nagyon jó, logikus gondolat volt ez, kémiai reakcióban gondolkodott, összeöntünk két anyagot, és hátha lesz belőle valami. Lett is: amikor megszűntek a kezdeti energiák, pártoskodás kezdődött. Egyesek Novák Eszternél érezték jól magukat, mások Anca Bradunál. Ez a kétfelé rezgés olyan kilengést eredményezett, mint az autó kerekeinél, hogy megszületett a döntés, hogy elhagyjuk a színházat. Novák Tata (Novák Ferenc koreográfus) akkor úgy gondolta, az általa vezetett Honvédot (Honvéd Táncszínház, ma Magyar Nemzeti Táncegyüttes, szerk. megj.) bővíteni kellene egy színházi tagozattal. Dolgoztak ott korábban is színészek, akik kiszolgálták a honvédséget, ezt akarták felduzzasztani, és létrehozni a Honvéd Színházat. Ide szerződtek át a volt évfolyamtársaim. Ez aztán egy darabig működött is, csináltak jó előadásokat. Bár először megígértem, mégsem mentem velük. Akkor is egy intuitív elem lépett közbe, hosszan tárgyaltunk, már a szerződést is az orrom alá dugták, amikor jött egy másik felkérés.

- *2002-ben szerződtél Schilling Árpád hívására a Magyarországon nagy elismertségnek örvendő Krétakörhöz. Miért döntöttél így?*

- Egy megérzésre hallgattam. Ez tűnt tisztább útnak. Rusznyák Gáborral dolgoztunk Vásárhelyen, a *Monsieur de Pourceaugnac* című előadást csináltuk együtt. Schilling pedig (a Krétakör alapítója, szerk. megj.) keresett valakit a Krétakörbe Csányi Sándor helyett, aki épp akkor ment el a *W. Munkáscirkusz*ból. Rusznyák engem ajánlott neki, le is jött, megnézett, és végül elvitte Katona Lacikát is.

Többször kerültem életemben olyan helyzetbe, ahol a színház az erkölcsi és etikai magatartásomat megkérdőjelezte. Azóta már tudom,

hogyan ez nem feltétlenül baj. Az etikai alapú döntések nagyon vakok tudnak lenni. Jobban szeretem, ha a dolgok megérnek belül, amikor az átlátás, a belátás működik. Ha én akkor etikusan döntök, a Honvédba kellett volna mennem. Az már sosem fog kiderülni, hogy melyik út lett volna jobb.

- Milyen volt a Krétakörnél; mit vártál és ehhez képest mit kaptál az új helyzettől?

- Ez már egy másik lépcsőfok volt, ahhoz a védett helyzethez képest, amiben Vásárhelyen voltunk. Mert otthon azért fel is emeltek, alánk is nyúltak – a Krétakörnél nem volt felénk-alánk, ott már csapatjáték volt, aminek a szabályait meg kellett tanulni. Amíg a csapatjátékot és a játékszellemet megértettem, bizony nagyon sok konfliktuson mentem keresztül. És életbe lépett a nagyon jó vásárhelyi reflex, hogy mindig más a hibás. Ez végül akkorára duzzadt, hogy már nekem is észre kellett vennem, hogy álljon meg a menet, ez egy örökölt szellemiség, itt velem van a gond, valamit változtatnom kell. Végül sikerült beilleszkedni.

De mindenki, aki hasonló helyzetben van, elmondja, hogy két évvel azután, hogy elhagytad azt az országot, ahol sokáig éltél, egyszer csak már nem bírod. Én is mindig hazavágytam.

- Ezért döntöttél úgy, hogy két év után hazaköltözöl? A Krétakör elismert társulatként működött – nem volt nehéz otthagynod őket?

- A Krétakörnek több szakasza volt: az első akkora energiával működött, hogy létre tudtak hozni egy kicsi struktúrát. Kaptak támogatást, ami rövid ideig ugyan, de biztosított egyfajta működést. A következő már a figyelmi korszak volt. Mi rengeteget utaztunk, körbejártuk a világot. Ez a szükséges fejlődés időszaka volt, amikor mindenkinek bármi más tevékenységet félre kellett tennie. Ott volt Bori (Péterfy Bori, szerk. megj.), akinek, emlékszem, mekkora dilemma volt, hogy ott kell hagynia az Amorf Ördögöket, ami egy felfutóban levő zenekar volt. Vagy Zsoltnak (Nagy Zsolt, szerk. megj.) éppen bővült a családja – állandó gond volt ez, hogy nagyon sokat kellett menni. Nagyjából egy évvel azután, hogy én 2004-ben eljöttem a Krétakörtől, nagyon nagy figyelmet kaptak, ekkor lett egyértelmű, hogy ezt otthagyni már nem (lett volna) érdemes.

Az én döntésemben nem a színházi minőség játszott közre. A honvágy felerősítette az otthon hagyott értékeket. A túlzott realizmus, amit ott láttam a színházban, elkezdett zavarni. Furcsa volt, hogy a színészetben mindent realizmusból oldanak meg.

– *Mi volt az az érték, ami hiányzott, amit úgy éreztél, itthon hagytál?*

– A nagyszínpadi, képi, elemelt, nem realiztikus színházi megoldások. Akkor úgy éreztem, hogy a magyar színházban kicsit kevesebb vér van, mint itthon. Aztán persze átértékelődött ez is bennem. Akkor még itthon, az egész országban nagyon jól működtek a színházak. Akkor kezdett felerősödni Szeben, meg Kolozsvárnak is jó időszaka volt, Bukarestben is lehetett még színházat csinálni.

– *Ennek ellenére nem a színház volt az, ami visszavonzott.*

– Amikor elmentem Magyarországra, bennem a marosvásárhelyi pártoskodás a román és magyar színház ellentétéként élt tovább, és ennek következtében elkezdtem a román színház fele vonzódni. Persze, mindenki azt mondja, hogy nincsenek ilyen különbségek, csak jó színház van, de azért érezzük, hogy kivel dolgozunk igazán szívesen. Az emlékeimben élő színházi események kezdtek el vonzani. De csak azért, hogy meg tudjak szabadulni a Krétakörtől.

– *Tehát mégsem éreztél magad olyan jól velük.*

– De, velük nagyon jól éreztem magam. Az lehet egyébként, hogy a Krétakörnél nem kaptam olyan figyelmet, mint Marosvásárhelyen, ahol sok főszerepet játszottam. Azt gondoltam, ha engem elvisznek Budapestre, akkor én vagyok a ranglista tetején. Ehhez képest ott egy szinten voltam a többiekkel. Persze friss végzősként nem lehetsz egy szinten Csákányi Eszterrel, Mucsival vagy Gyabronkával (Mucsi Zoltán és Gyabronka József színészek, szerk. megj.). De ott nem volt ilyen rétegződés, aszerint, hogy ki tehetséges és ki nem. Nem érdekelt a csapatot, hogy kinek mekkora nimbusza van, nem volt ilyen értelmű tisztelet a „nagy színészek” iránt. De mégsem azt a figyelmet kaptam.

Közben kipattant egy ötlet is: nem érdekelt a színház, a belső konfliktusomból el akartam menni egy semleges területre. Sepsiszentgyörgy mellé, Zoltánba költöztem, az volt a terv, hogy fákat fogunk kitermelni, abban van pénz, vállalkozunk, teljesen színházfüggetlen

életet élünk. Szerettem ezt, szeretek bemenni az emberek közé, gumicsizmával túrni a szart, vágni a füvet...

- *Mi nem jött be végül ebből a terüből?*

- Nem sikerült a fákat kitermelni. A fagazdálkodásban elméletileg elsőnek a legöregebb erdőt termelik ki. De ezt nem lehetett, mert a nagy fakitermelők - apropó Székelyföld - kitermelték a csemetéket is, és felélték a kvótát. Működött a maffia. Te hiába mondtad, hogy nekem százhusz éves fáim vannak, szeretnék kvótát, nem kerültél sorra, azt válaszolták, már csak hulladékot lehet kitermelni az erdőkből. És így kezdtünk megismerkedni ennek a valóságával. Az, hogy van erdő, az egy dolog - de hogy mit kezdesz vele, az a nagy dolog. Másfél év után feléltük a pénzt, és vissza kellett menni dolgozni. S milyen lehetőség adódott? Felülni a buszra, felmenni Budapestre, és immár szabadúszó színészként állni munkába. *(nevet)*

- *Nem gondolkoztál ekkor azon, hogy itthon kellene elhelyezkedned?*

- Nem. Vagyis volt egy helyzet, 2006-ban felhívott Anca Bradu, hogy jönnék-e Kolozsvárra egy szerepre. De Tompa Gábor ezt akkor nem akarta. Ennek volt már előzménye, ugyanis 2002-ben megérkezett David Zinder Kolozsvárra, és castingot hirdetett a *Dybukkra*. Eljöttem, beválasztott, megcsináltuk az előadást, majd rögtön ezután jött az én szerződési lehetőségem a Honvédhoz, majd Süsü (Schilling Árpád, szerk. megj.), akivel elmentem a Krétakörhöz. Kézdi Imola is akkor jött át Kolozsvárra, ő volt a főszereplő lány a *Dybukkban*, én pedig az egyik rabbi, Reb Sender. Gábor azt akarta, én is szerződjek ide. Ugyanez történt 2006-ban is, amikor Anca Bradu hívott volna, Gábor azt mondta: jöhetsz, de leszerződsz. Egyszer vagy kétszer meg is jelentem Kolozsváron, tárgyalgattunk, de aztán azt mondtam, á, nem, inkább megyek Magyarországra.

- *Mi várt rád ott ekkor?*

- Nagyon jó barátom, Simon Balázs magyarországi rendező. Ő akkor kezdett el Utcaszak néven közhasznú színházat csinálni Budapest VIII. kerületében, az utcán. Furcsa nyelvezetekkel kezdtünk el kísérletezni, mint például a commedia dell' arte. Felállítottunk egy színpadot, kicsit meghirdettük, persze dolgoztunk előtte a jeleneteken, a kifejezési

formákon, workshopoltunk, létrehoztunk kanavászokat, és azok alapján improvizáltunk. Volt két olasz komédiás-színész is velünk – érdekes tapasztalat volt. Erre mentem vissza.

Az első munkám végül egy zsámbéki előadás volt, szintén Balázs rendezésében, egy *Don Giovanni*, amiben én játszottam Mazettót, Novák Péter volt Don Giovanni, Pethő Kata volt Zerlina és volt néhány operaénekes – bizonyos szerepeket csak velük lehetett megénekelteni. Leporello meg a Belgának az énekese, Paizs Miki volt. Ő írta át az egész szöveget. Mai napig vágyam ez, a zenés szerepek játssza. A zene iránti vonzalom még mindig él bennem.

Aztán egyik munka a másikat követte, szabadúszóként éltem. Kevés előadás mellett is meg tudtam élni. Ezt nem lehet általánosítani – volt, amikor volt pénz, volt, amikor nem volt. Akkor még nem volt gyerekem, nem érdekelt annyira a biztonság. Lehet, hogy ilyen értelemben későn érő típus vagyok, de nincs igényem a biztonságra. Erre jöttem rá, hogy mindenki, aki mellettem van, ebbe zöldül bele. Nem tudom, hogy ez pozitív-e. Ha tudom előre, hogy mi következik, akkor elszomorodom. Ez az állandó hajszolt igényem az új helyzetekre a művészetekben amúgy nem is olyan rossz.

– *2004–2010 között szabadúszó színészként dolgoztál több magyarországi társulatnál – mi számodra ennek az időszaknak a tanulsága?*

– A sodródásban az a jó, hogy alkalmas van felismerni a határokat a felelősség vállalása és nem vállalása között. Hagyhatod magad úszni a vízen, és nem akadsz fenn a felelősség gátján. A tanulnivaló ebben a polarításban van. Mindig ez a nagy kérdés: menj-e szerzetesnek, és csak aszketikusan élj, vagy ne, és legyél bohém. Ez a két állandó archetípus van, a nagyon elmélyülő, önmagát megtartóztató, illetve a mindent szabadon engedő. Egyik se jut el sehova – csak részlegesen. Most azt érzem, én még mindig a veszély keresésében élek.

– *Mi az éppen aktuális veszélyed?*

– Hogy olyan területekre akarok tévedni, ahol nincs tapasztalatom. Minősítenek valamiben, erre én átlépek egy másik területre, ahol nem kaphatok minősítést. Kilépek a megszokottból, a komfortzónámból. Azt gondolom, hogy az emberek alszanak. Nem csak itt, mindenhol.

A felébredésre egyetlen mód van, ha odateszik a kezüket az égő kályhához, és az megégeti. Nem kell félni a tüztől.

– *A jelenlegi helyzetedet mégis mintha stabilitás jellemezné: 2010 óta a kolozsvári társulat tagja vagy, figyelnek rád, évadonként több fontos szerepet játszol a biztonságot nyújtó kőszínházban...*

– Nagy a gáz. Jó helyen vagyunk, de nagyon nagy a probléma. Milyen adatokat tudok mondani a helyzetemről? Délután ötre jöttem be próbára, reggel költöztem, emiatt nem sokat tudtam foglalkozni a gyerekeimmel – ez egy hiány. Itt vagyok nyolcig, fél kilencig. Most itt ülünk, beszélgetünk, amire hazaérek, a gyerekeim már alszanak, tehát megint nem fogok velük találkozni. Holnap be fogok jönni tizenkettőre, de előtte megint a költözéssel leszek elfoglalva. Tehát miközben nekem látszólag biztonságos életem van, hihetetlen bizonytalanság van benne, hiszen elmegyek dolgok mellett, mint például a gyerekeim.

Az életnek állandóan az az ajánlata, hogy légy egysíkú. Nehogy ötvözz dolgozat, mert az ellene szól a karriernek, az érvényesülésnek. Nézd meg a futballistákat – ők reggeltől estig futnak, és semmi mást nem tudnak, mint elmondani azt, hogy hogyan kell futni. Én nem szeretném a színházat, a csapatot otthagyni azért, mert valami más elhív. Szeretném ötvözni a dolgokat. De ez nehezen megy. Nem sok ilyen példát látok, Brassai Sámuelre mondják, hogy ő volt az utolsó polihisztor – neki vajon milyen élete lehetett?

– *Kanyarodjunk vissza a kőszínház és a szabadúszás, a független színházi lét között tapasztaltakra. Hogyan látod, mit tanulhat egyik rendszer a másiktól? Van-e olyan szemléletmód, amit szívesen meghonosítanál például a kolozsvári színházban?*

– Ha egy színház kijelenti, ő tudja, hogyan kell csinálni, és erről meg van győződve, akkor az a színház nincs jó helyzetben. Pont abban van a tudás, amikor azt monddod, nem tudod. A szabad rendszerben a konkrét pillanat, amit most összehozol, az fog téged a következő pillanatra predesztinálni. Sokkal nagyobb a felelősséged a jelenben, ezért másként is bánsz vele, mint ott, ahol előre megszavaznak egy keretet, amit te nyugodtan használatsz, tudod, hogy van támogatottságod a következőkre is, el is lustulhatsz... Az utóbbiban meg az a jó, hogy meg tudnád adni az igazi elmélyült munkának a kereteket.

A fentieket mi szabályozhatja? A jelenlét. Én például egy ideje úgy zuhanyozom, hogy jól felforrósítom a vizet, hagyom, hogy a testem átforrósodjon, utána puff, átállítom, amilyen hidegre csak lehet. Ezt ismétlem, és figyelem, ahogy a testem reagál. Ha látod, hogy ellustul egy rendszer, akkor meg kell adni neki a lökést. Ez egyfajta demiurgoszi magatartás, furcsa rálátás kell hozzá, nem mondom, hogy nekem ez megvan. De azt már tudom, hogy az én személyes életemben hogyan hagyjam magam provokálni. Mert nagyon könnyen ellustulok. Ha a szervezetnek, intézménynek megvan az öntudata, a jelenlét-tudata, akkor nincs rossz helyzetben. Ha ez hiányzik, és csak sodródik egy irányba, akkor vessen magára.

- *Hogyan tudsz jelen maradni a munkádban? Mi jelent számodra kihívást?*

- Nincs technika. Vannak trükkök, bizonyos körülmények közt egyik technika működik, más körülmények közt egy másik. A megoldás mindig a felelősségvállalás – a színészek, a rendező, a színházigazgató egyéni felelősségvállalása.

Példa egy megoldásra, ami működik, és ma történt, a próbán, a színpadi helyzetben. A rendező kért, hogy álljunk le a próbával, és ők még ott maradnak öt perctet, vagy többet, mert megpróbálnak egy felmerült problémát megoldani. Na, ez a megoldás. Az, hogy ha a helyzet úgy kívánja, átlépjük a kereteket. Kilépünk a meglévő, érzékelt rendszerből.

- *A múlt évadban zajlott a Pour toujours (Mindörökké) című előadás próbafolyamata, ami a kolozsvári színházban szokatlan megközelítéssel alakult: Dominique Serrand rendező a színészek improvizációiból, egyfajta közösségi alkotási folyamat révén hozta létre ezt a szöveg nélküli előadást. Tekinthejtük ezt a munkafolyamatot ilyen kilépésnek, a keret átlépésének?*

- Mivel Dominique Serrand rendezőasszisztense voltam, ez a cím kiemelt engem a korábbi keretből. Tőlem már elvártak egyfajta rálátást. De én nem azért voltam asszisztens ebben a folyamatban, mert tudtam bármit is, hanem mert meg akartam tanulni. Nem voltam egyszerre színész és vezető, hanem egy ember, aki megpróbált több szempontból részt venni a produkcióban. Addig a pillanatig, amíg nem végzek asszisztensi munkát, az a keret, hogy bemegyek, megtanulom a szöveget,

dolgozom a szerepen, a karakteren, akciót találok ki, úgy, ahogy. De ha azt mondom, nézzünk rá a szituációra másként, már nem csak a karakterrel foglalkozom, hanem azzal is, hogy van-e fény fent, lent, van-e sötét, van-e vécépapír a vécében, be vannak-e hívva időben a színészek – csomó olyan dologgal, ami színészként nincs benne a rendszerben. A keretek kitágulnak. Nem is kitágulnak – más szemzőből körvonalazódnak. Számomra ez a kihívás, hogy bármilyen színházi aktust globálisabban próbáljak érzékelnéi.

– *Nem zökkent ki színészként ez a nézőpont?*

– Más a feladat. Azt gondolom, hogy ez a rendező-színész lebontás kezd jó irányba változni. A rendező és a színész viszonya csak annyi, hogy az egyik más szemzőből lát. Az is egy képesség, hogy kívülről tudj látni egy darabot, és a fejlődési folyamatban oda és úgy tudj hatni, ahogy azt az előadás igényli. A nagy színházi rendezők mindegyike színész is volt valamikor. Én ezt a két nézőpontot nagyon összeforrtan élem meg – ez még csak azt sem jelenti, hogy majd rendezni fogok.

Láttam elég színházi rendezőt, aki csak úgy kért dolgokat, és fogalma sem volt, milyen lehetőségek vannak a színpadon; de színészt is, aki nem tudta elképzelni, milyen kintről nézni. Láttam azt, amikor a két szempont nem ér össze, hanem széteszlik hatalmi struktúrává: te vagy az én uralkodóm, utállak, mert uralkodsz fölöttem; a rendező meg – á, ezek a szar alattvalók, ezekkel nincs mit kezdeni. A jól működő helyzetek mégis egyfajta olyan demokráciában jönnek létre, ahol az értékek önmaguktól hierarchizálódnak. Az érték tudat összefügg az éntudattal. Én tudom, hogy nem tudok halkán olyan rezonanciával beszélni, ahogy kellene – de másvalaki tud. Ez az a típusú tudatosság, amelyben az érték-hierarchia senkire nézvést nem bántó. Én meg tudok ütni egy labdát 120 km/órával, a másik nem tudja, viszont jól be tudja nyesni. Ehhez bizalom kell, önismeret, meg a másik ismerete.

Ha a kolozsvári színházra akarunk kitérni: ennek a színháznak workshopra van szüksége. Amikor nem tudom, mi van, csak fedezem fel, csak hagyom, hogy felfedezhessem.

– *Mi motivál téged egy-egy új feladat kapcsán?*

– A motivációt a munkához elsősorban a benne dolgozó emberek nyújtják. Ebben a kőszínházi rendszerben, amiben vagyunk, mindig

jön egy rendező – az ő személye is stimuláló elem. Jurij Kordonszkijról például (az *Éjjeli menedékhely* című előadás rendezője, szerk. megj.) sokat hallottunk előtte – önmagában az a tény, hogy egy új emberrel fogunk dolgozni, izgalmas. De az is izgalmas, hogy azokkal, akiket már ismerek, hogyan tudok egy új helyzetben együttműködni. Szeretnék mindig izgatottan nekilátni egy új munkának. Haragszom magamra, ha megjelenik bennem az előítélet.

– *Mi történik, ha menet közben elmúlik ez a lelkesedés?*

– Sajnos ez előfordul. Erről mindig Garai Gábornak a *Bizalom* című verse jut eszembe: az ember vára bizalomból épül, és ez nem szűnik meg. A bizalom akkor is bizalom, ha arcul ütnek. Ez a bizalom és érdeklődés ha nincs meg benned, akkor dolgozhatsz rajta, hogy megkapd, majd eltűnik, meg visszajön. Ezen folyamatosan dolgozni kell. Nem kötni körülményekhez azt, hogy engem érdekel-e egy munka vagy sem – egyszerűen érdekeljen.

– *Hogyan dolgozol? Mi az, amit szem előtt tartasz egy új munka során? Most, amikor beszélgetünk, éppen Vászka Pepel szerepét próbálsz az Éjjeli menedékhelyben, ami a 2016/2017-es évad első bemutatója a kolozsvári színházban. Hogyan közelítet meg ezt a karaktert?*

– Működnek a különféle technikák, de azt hiszem, a karakterem függ a partneremétől is. A színház közösségi művészet. Megtörténhet az, hogy hazamegyek s kitalálok mindenfélét, összelopkodok innen egy hangot, onnan egy gesztust, beviszem és ráerőltetem a helyzetre – ez létezik és működik, de nem segíti a helyzetből fakadó lényegi megismerést.

– *Hogy néz ki ez a megismerés? Bejössz, és csak próbálsz a helyzetre ráhangolódni?*

– Nem csak. Impulzusokat keresek. Most az *Éjjeli menedékhelyben* a rendező küldött el minket egy irányba. Van ez az impulzus-adás, amikor a rendező megnevez egy filmet, egy videót, ami egyfajta világot hordoz, és megnézetni azt velünk. Ezenkívül érnek személyes hatások, amelyek elraktározódnak, és a megfelelő színpadi helyzetben aktiválódnak. Hogyha más csinálná ezt, amit én, azt mondanám rá, hogy fél-improvizatíván és fél-felkészülten dolgozik. Mindennek azonos mérték-

ben kell jelen lennie, a felkészültségnek, a nyitottságnak, de akár a butaságnak is. Meg kell hogy engeddd, hogy ott a helyzetben a lehetetlen történjen meg. Amennyiben kontrollált a színpadi helyzet, annyiban legyen kontrollvesztett is.

- *Hogyan viszonyulsz a kudarchoz? Volt-e olyan előadásod, amit sikertelennek éltél meg?*

- Tudok úgy gondolni mindenre, hogy ez csakis az én hasznomra válik. Ha kényelmetlen egy helyzet, akkor azt kell elfogadni, és abban dolgozni. Nagyon sok energiát veszítünk a panaszkodás által. A panaszkodás pótcselekvés, figyelemelterelés; a képtelenségünknek, a lustaságunknak a megnyilvánulása.

- *A marosvásárhelyi Yorick Stúdió Sebestyén Aba által 2011-ben rendezett, mára már legendássá vált Bányavirágiában Ivánt játszottad, aki egyfajta székely Ványa bácsi – majd pár év múlva, 2013-ban átvetted Hatházi Andrástól Andrei Şerban Ványájának címszerepét a kolozsvári színházban. Találkozik-e benned ez a két karakter? Hogyan viszonyulsz hozzájuk?*

- Iván volt korábban – mondtam is Şerbannak, hogy most megyek, játszom egy Ványa-átiratot Vásárhelyen. A *Bányavirág* egy Ványa-átirat, de mégsem az, mert sokkal leszűkítettebb. Csehov apa-képe jelenik meg benne nagyon erősen. A *Ványa bácsiban* is létezik ez a probléma, de nem annyira erőteljes. Székely Csabánál és a mi előadásunkban az apa ott él, ott lélegzik az ajtó mögött, ez a furcsa jelenléte ellenőrzi Ivánt, aki sehogy se bír menekülni.

Más-más nyelvezetet használ a két előadás, ahogy a drámák nyelve is más. Úgy látom őket, mintha az egyik az Eiffel-torony lenne, egy hihetetlen komplexitással megtervezett épület, a másik meg egy nagyon kicsi parasztház. Mindkettő értékes.

- *Milyen volt számodra „beépülni” a Ványa bácsiba, egy már évek óta nagy sikerrel futó előadásba?*

- Ványát nem engedi szabadulni az örökség, a családi háttér, amibe belép. Hatházi Ványája buffóbb, ha tetszik, ripacsabb is, bár inkább csak eljuttassa ezt. Az én magaviseletem talán inkább interiorizálja ezt a problémát – ez a személyiségeink közti különbségből is adódik. Meg

abból is, hogy összesen egy hetem volt a beugrásra, amiből végül öt napot próbáltunk. Már a beugrás elnevezés is érdekes – te valóban beleugrasz, és amikor ugrasz, bízol. Láttam korábban az előadást, és nagyon tetszett, úgyhogy a bizalom megvolt.

Láttam magam alatt, hogy ha most esetleg melléugrok, akkor a többiek odébb húzzák a ponyvát és kifognak. Szaladtak is a ponyvával. A csapat elvárhatta volna, hogy minden ugyanúgy működjön, de szerencsére hagyták, hogy ami másként történik, élhessen. Šerban is kicsit újra belemászott az előadásába, a jelenlegi érzékenysége alapján még egy picit kozmetikázott rajta. A végén úgy éreztem magam, mint amikor felbuksz a víz felszínére és szétnézel, huh, működik az előadás, akkor most lehet. Ezután eresztettem gyökeret az előadásba. Rengeteg feszültséggel és görcsrel, de valahogy összehoztam. Nem volt rossz élmény, jólesik játszani.

– *Van-e hiányérzeted a jelenlegi helyzetekkel kapcsolatban?*

– A hangulatodtól függően megnevezheted ezt a kőszínházi helyzetet, amiben vagyunk. Ha csalódott vagy és motiváció nélküli, akkor láthatod ezt iparnak. Ha pozitívan nézed, akkor látod, hogy egy intézményt működtetni kell, a terveket meg kell valósítani.

Én nyitnék. Az nem feltétlenül jó, hogy a színészek menjenek hahnizni jobbra-balra, hogy kapcsolatba kerüljenek másfajta alkotói érzékenységekkel – de lehetne például koprodukciókban gondolkodni. Létrehoznék egy előadást, a logisztikát jól kitalálva, mondjuk a berlini Schaubühnével. Miért ne? Ez megjósolhatatlan termékenységet adhat mindkét fél számára. Mint a borok házasításánál, az alkotói cél kellene hogy motiváljon.

Ha már azt mondjuk, hogy ez egy színházgyár, akkor mögötte lennie kellene egy kicsi alkotói műhelynek. Mint a Samsungnál vagy a BMW-nél, egy hely, ahol terveznek, ahova azért megy a pénz, hogy akár ne legyen belőle semmi, nem számít. Nem a veszteség számít.

Oláh-Gál Elvira

A SÍRBA IS MAGAMMAL VISZEM A REMÉNYT

– Oláh-Gál Elvira beszélgetése Fodor Pál villamosmérnökkel –

A csíksomlyói Fodor Ház ma a Csibész Alapítvány tulajdona, a Fodor-örökösök döntése volt, hogy a visszaszolgáltató ingatlan jótékony célt szolgáljon. A Fodor család a XVI. századtól jelen van Székelyföld közéletében, nevüket a lustrakönyvek őrzik. A csíkcsekefalvi előnevet viselő Fodor-ősök a XIX. században telepedtek meg Csíksomlyón, innen indult Fodor Ignác '48-as honvéd, és itt nőtt fel az erdélyi '56-os Fodor Pál, akit a Fodor-csoport perében 25 év kényszermunkára ítelt a román bíróság. 1937-ben e házban született Imre és Pál, Fodor Pál és Annemarie von Dobschütz ikergyermekei. Ma csak ifjabb Fodor Pál él, akivel sepsiszentgyörgyi otthonában beszélgettem.

– A Fodor családnév gyakori a magyar kultúrkörben több családot is ismerünk, akik nemesi címmel rendelkeznek. Az ön felmenői a csíkcsekefalvi Fodor nevet viselik. Honnan ez az előnév? A család hogyan tartotta számon a származását?

– A Kárpát-medencében hat nemes Fodor család van összesen: Felvidéken, a mai Magyarországon és Erdélyben. Az egyik a mi családunk, aki II. Rákóczi György idejében kapta meg a nemességet, mint lófők.¹ Hogy ki, hogyan tartotta számon a származást, az az

1 „A ranglétra felső fokán a hadban három-öt lovassal megjelenő főemberek (primorok) álltak, őket követték az ugyancsak lóháton hadakozó lófők (primipili), végül a katonai-társadalmi ranglétra alsó fokán a gyalogosan katonáskodó közszékelyek (communitas) foglaltak helyet. Az 1562. évi székely felkelés leverése, illetve a kollektív nemességet felszámoló segesvári végzéseket követően a Székelyföldön is »szokásba jött« a címeres nemeslevelek, a lófőséget osztogató primipilárisok és a gyalogpuskás státust biztosító oklevelek adományozása, birtokkal vagy birtok nélkül. Az adományozás János Zsigmond uralkodásának utolsó éveiben (1569–1571) kezdődött, majd II. Rákóczi György uralkodása alatt érte el a tetőpontot, aki – akárcsak a »jó gazda« édesapa, az »öreg« I. Rákóczi György fejedelem – háborúiban nagyban alapozott a székely katonaságra, s egymaga több adományt adott székely katonáinak, mint az összes többi fejedelem. 981 kiváltságolása (ebből 344 nemesítés, 517 lófősítés) majdnem tízszerese a Bethlen Gábor fejedeleméé idejéből származóknak. ” (Balogh Judit: II. Rákóczi György és a székelyek című tanulmányából idéz Mihály János: Egy lófői kiváltságlevél 1668-ból. In *Órökségünk*, III. évfolyam, 2009/3.)

egyéntől függött. Nagyanyám, aki a primor csíkdelnei és csíkszentmártoni Bochkor család sarja volt², aki számon tartotta a Rhédeyekkel is a rokonságot, büszke volt az eredetre és kihangsúlyozta ezt. Apám és nagyapám kevésbé foglalkoztak ezzel a témával, de mivel a Fodor nevet megtalálhatjuk mind a románok, mind a zsidók között, ezért édesapám az 1920-as években, a budapesti Műegyetem hallgatójaként, gyakran a Cseke Pál vagy Csekefalvi Pál nevet használta baráti körben, úgy is mutatkozott be nemegyszer, pontosan azt kihangsúlyozandó, hogy ő székely ember. (Megjegyzem, őt Fodor nevű járt akkor az egyetemen, és csak apám volt egyedül magyar.)

- *A Csíkszentmártonnal egybenőt Csekefalváról mikor került Csíksomlyóra a család?*

- Dédapám, Fodor Ignác még Csekefalván született. Űkapám, Fodor Pál táblabíró volt, ami nem azt jelentette, hogy jogot végzett ember lett volna, hanem a törvénytészen ez amolyan tiszteletbeli tisztség volt. De gimnáziumot végzett, mégpedig Csíksomlyón, mint minden őszm. A fia, Fodor Ignác³ tisztnak készült és így került Kézdivásárhelyre a határőrség tiszti iskolájába. 1848-ban utolsóéves volt, de még nem tette volt le az esküt - ez fontos a majdani sorsa szempontjából! Fodor Ignác a Csíkszéken állomásozó 14. határőrezred szolgálatában részt vett a szabadságharcban mint századparancsnok, Bem ki is tüntette. A szabadságharc leverése után emigrált, Vidinig jutott, de mivel nem tette volt le az esküt, viszonylag hamar kegyelemben részesült, és már 1852-ben, a Bach-korszak kezdetén vissza tudott jónni szülőföldjére.⁴

2 Csíkcekefalvi Fodor Antalné Bochkor Irma (1878-1964), Bochkor Károly (1847-1918), Csík országgyűlési képviselője (1881 és 1884 között), a budapesti tudományegyetem közgazdaságtan tanára és Ivanóczi Kanócz Irma (1858-1942) házasságából született.

3 Fodor Ignác (Csíkcekefalva, 1826 - Csíksomlyó, 1899), '48-as szabadságharcos.

4 Pál Gábor *Fodor Ignác életrajza* című kéziratában olvasható: „...a Vidinből hazatért honvédeket az aradi várban tartották fogva. Meddig volt Fodor Ignác az aradi várbörtönben, nem ismeretes. Onnan azon parancssal bocsátották haza, hogy jelentkezék a csíkszéki határrezrednél. A börtönparancsnokság nem tudott, vagy megfeledezett arról, hogy a császár az erdélyi határrezredet 1851. január 22-én feloszlatta. Mikor Fodor Ignác hazatért, már nem volt Csíkszereében határőrzparancsnokság, és máshol sem. Ez nem mentesítette őt a közlegényi szolgálattól, s tartania kellett attól, hogy elfogják és elviszik Galiciába, Csehországba vagy az olasz tartományokba, ahová a besorozott tisztek zömét szállították. Ezért lakóhelyéről eltávozott, mint szerte az országba sok ezren.” (Román Országos Levéltár, Hargita Megyei Igazgatóság, Fondul personal, dr. Pál Gábor, Fond 12)

Lefokozták közlegénynek és egy tízéves katonai szolgálat várt volna rá, de úgy döntött, hogy más szakmát tanul, így lett jogász. Nagyszébenben tanult német nyelven, és miután befejezte jogi tanulmányait, Csíksomlyón kapott munkát. Akkor még Csíksomlyón volt a szék közigazgatási központja, Csíkszék székháza, a vármegyéket csak 1878-ban alakították ki. Dédapám így került Somlyóra, ő vette meg azt a kertet a plébániatemplom alatt, és ő építette a Fodor Ház néven ismert udvarházat.

– *A renoválás után ez a név olvasható a homlokzaton.*

– Nem mi kértük. Amikor 2002-ben visszaszolgáltatták a romániai restitúciós törvény értelmében, úgy döntöttünk fivérémmel, Imrével együtt, hogy a Csibész Alapítványnak adományozzuk. Tiszti, Gergely István ragaszkodott ahhoz, hogy legyen feltüntetve a „Fodor Ház”, maradjon meg így az utókornak. A házat Fodor Ignác és felesége, dédszüleim 1875-ben építették. Úgy tartja a családi emlékezet, hogy a temetőkert mellett volt egy romos kastély, a Kálnoky-kastély, és annak a köveit hordták le, abból épült ez a kúria.

– *A kőröspataki Kálnoky családról van szó?*

– Feltételezem, hogy arról, mert ugyanazon gyökere van a család minden ágának, akkoriban sokféle tisztséget viseltek a főnemesek és többféle volt birtokuk.

– *Fodor Ignácnak tragikus sors jutott osztályrészül.*

– Valójában nagyon kiegyensúlyozott és szép életet élt Csíksomlyón. Kilenc gyermekük született, abból felnőtt öt. Lévnén, hogy sok üldöztetés érte, de lehetett – modern orvostudományi kifejezéssel élve – genetikai probléma is, idős korára üldözési mániában szenvedett, és elbujdosott Moldovába. Ott halt meg. Háromszor temették: először eltemette az az ortodox pap, ahol megtalálták meghalva, másodszer az országhatáron, mert engedélyért kellett folyamodni a holttest behozatalára, majd végül itt, Csíksomlyón. 1889-ben halt meg.⁵ Azóta sem temettek senkit az ő sírjába, de én feleségemmel együtt oda temetkezem.

5 Halálának körülményeit Pál Gábor így írja le: Többször eltávozott és az erdőbe bujkált, félt az elfogatástól. Id. Pál Gábornak (Fodor Ignác Ludovika lányának férje) többször küldözgetett ilyenkor levelet, amiben kérdezte: „Nézzen körül, nem jönnek-e a csendőrök, hogy elfogjanak.” Menetlevelet kért, Moldvába utazott, ahol

- Az ön dédanyjának a családja is jelentős szerepet játszott a székelység történetében. Fodor Ignác kászonyakabfalvi László Annát vette feleségül. Ennek a családnak a története is rendhagyó a szabadságharc, de Csík gazdasági fejlődése szempontjából is.

- Itt van előttem Csík-, Gyergyó- és Kászonszék leírása Endes Miklóstól, eredeti kiadásban⁶, s annak a függelékében olvasható, hogy két csíki családnak igazolják a magyar nemességhez való tartozását. Ezt ismerte el a belügyminiszter akkor. Itt van, tessék: „A m. kir. Belügyminiszter által magyar nemesnek elismert csíkszéki családok – Fodor de Csíkcekefalva, László de Kászonyakabfalva. Mellette a rendelet száma. A Belügyminiszter ebben az időben még a székely nemességet az előnévvel együtt, mint az egységes magyar nemességhez tartozót, igazolta.” 1897-ben. Következnek aztán a magyar királyi belügyminiszter által elismert primor családok: Bors de Csíkszentkirály, Sándor de Csíkszentmihály, Endes de Csíkszentsimon, Bochkor de Csíkszentmárton et Csíkdélne⁷, Élthes de Tusnád, stb., és a lófó családok. Nos, ebből a Bochkor családból származott az a rátarti nagyanyám, aki számon tartotta a származást.

A László családról néhai Imre bátyámnak⁸ a kiadás előtt álló *Emlékiratában* olvashatjuk a következőt: Bem József és vezérkara, valamint Petőfi Sándor 1849. április 14-én Vajdahunyadra látogatott. László József⁹ bányanagy fogadta őket. Ő volt az ükapánk, aki 1826-ban Selmecebányán végezte az Akadémiát – német nyelvű diplomája ma is megvan –, majd Vajdahunyadra került, és ún. bányanagy minőségében

előbb tudatta helyét (Bákó), majd nyoma veszett. A család hosszas keresés után a foksányi kórháztól kapott információk alapján megtudta: leugrott a vonatról, majd a kórházból megszökött, és a várostól egy órai kocsijárásra, egy erdő szélén, sebeit feltépve elvérzett. A falusiak találták meg, és ott temették el. A család kihantoltatta és hazaszállította. „A koporsót hazafelé édesapám és Fodor Anti kísérték. Az országhatáron, az ojtózi szorosban a magyar vámhatóság nem engedte át a koporsót. Édesapám távirattal fordult a magyar belügyminiszterhez, hogy engedélyezze hazai földben eltemetését az 1848-as honvédtisztnak, ki sokat harcolt hazája szabadságáért. Az engedély megérkezett. A temetés Csíksomlyón nagy részvét megnyilvánulásával november 1-én volt.” (*Dr. Pál Gábor Iratai*)

6 Csík-, Gyergyó-, Kászonszék (Csík megye) földjének és népének története 1918-ig. Írta: Endes Miklós, Budapest, 1938, IV., Akadémiai Kiadó, Függelék.

7 Jelzett okiratban: Botskor

8 Fodor Imre (1937, Csíksomlyó – 2015, Marosvásárhely) erdélyi közeleti személyiség, Marosvásárhely volt polgármestere, az Erdélyi Magyar Nemzeti Tanács alelnökévé választották a 2003. évi alakuló ülésen, a Székely Nemzeti Tanács alapítója, 2006. november és 2008. február között elnöke volt.

9 Id. László József (1802–1872) bányamérnök

egyik lakója volt a várnak, ő fogadta az oda érkező Bemet és kíséretét, amikor Piskiről átlátogattak Vajdahunyadra. Petőfi ennek az élménynek a hatására írta *Vajdahunyadon* című költeményét. László József teljes elkötelezettséggel támogatta a szabadságharcot, Vajdahunyadon például ágyúgolyókat öntöttek, amiért a forradalom leverése után börtönbe került, Nagyszebenben volt fogságban. Miután kiszabadult, Csíkba jött, ő volt az első mérnök Balánbányán a rézbányában. Dolgozott Erdővidéken is, a fülei vashámorban, sokszor megfordult Csíkban, bizonyára itt találkozott a két fiatal, Fodor Ignác és László Anna¹⁰. Kezembem tartom dédanyám tizenhét éves korában írt levelét, amelyet Vajdahunyadról írt 1850. április 13-án az apjához, aki akkor a szebeni börtönben raboskodott. „Lelkem jó Édesapám” – így szólítja meg a levélben, majd leírja a család életét, hogy milyen üres a vár, és így fejezi be. „Isten áldja meg minden léptét, ezt kívánja holtig engedelmes leánya.” De itt van egy könyv: „Arányi Lajos György tanárnak Vajda-Hunyad Vára, 1452., 1681., 1866. szóban és képben. 15 táblán, 79 ábrával. Pozsony, 1867, Deák Ferencnek, a haza bölcsének dedikálva”. Olvassa csak a bejegyzést: „László Anna kedves leányának emlékebe küldi édesatyja, a várnak 1848–49 vészteljes években egyik lakója. Vajdahunyad, Vasgyár felügyelője.”

– *Említette a gyermekeiket. Érdemes említést tenni róluk. Kik is voltak ők?*

– A kilenc gyermek közül négy meghalt. A felnőttkort megért öt gyermekből négy leány volt és a legkisebb volt az én nagyapám, Fodor Antal. A leányok között a legnagyobb, Ludovika volt id. Pál Gábor felesége. Pál Gábor a csíksomlyói gimnázium tanára és a csíkszeredai gimnázium igazgatója volt azokban az években, amikor épült a mai épület (1911) és beköltözött az intézmény Csíksomlyóról Csíkszeredába. Addig a csíksomlyói gimnáziumnak pap igazgatója volt, többek között Imecs Fülöp Jákó, feleségem felmenője. Ludovika után következett Róza, az első csíki nő, aki képzőművészeti főiskolát végzett Budapesten, és a tanulmányai után, még férjhezmenetele előtt, két-három évet rajztanár volt a csíksomlyói gimnáziumban, amely a mi házukkal szemben volt. Amikor 1972-ben meglátogattam Nagy Imrét feleségemmel együtt, akkor azt mondta, hogy ő semmi egyébről nem

10 László Anna (1833–1888)

tárgyal velem addig, amíg el nem mondom pontosan Róza nénémnek az életútját. Hozzátette, félig-meddig neki köszönheti, hogy erre a pályára lépett, mert első-második gimnazista volt a somlyói gimnáziumban, amikor őt rajzra tanította Fodor Róza, aki első ízben mondta neki, hogy „Fiam, te ezt a tehetségedet kell továbbfejleszned”. Férje dr. Oláh Gusztáv volt, a Lipótmezei Elmeógyógyintézet igazgatója, fiuk, ifj. Oláh Gusztáv az Operaház főrendezője, kétszeres Kossuth-díjas művész, aki fiatalon meghalt, talán orvosi műhiba következtében. Apámmal egyszerre jártak egyetemre, együtt is laktak egy időben, és – édesapám elmondása szerint – mindig kihangsúlyozta, hogy a Fodor-ágból hozta a tehetségét. (Sajnos, Imrében és bennem ilyen természetű tehetség nem volt!)

- *Fodor Ludovika életét Pál Gábor írta meg.*¹¹ *Érdekes családtörténeti dokumentum bevezető sorait idézem: „Mikor én születtem 1855. október 1-én, nagyanyám mellettünk volt és magával hozta Balánbányáról a keresztelőpárnát is (akkor rózsaszín huzata volt), és kiment a kapu elé az akkor Csíksomlyóra érkező erdélyi püspök, Dr. Haynald Lajos őexcellenciája üdvözlésére, ki azonnal megismerve megállította kocsiját, és nagyanyám ott kérte meg, hogy kegyeskedjék megkeresztelni kis unokáját a saját nevére, Ludovikának. És ebben a párnában tartotta keresztvíz alá Bocskor Mihályné, Bocskor Mihály ügyvéd felesége, keresztszülőim itt Csíksomlyón a Ferencrendiek kolostorában. A püspök úr azt is meghagyta, hogy hűjjanak magyarosan Lajkának, és úgy is lett. Ebben a pehelytollúval tömött kis keresztelőpárnában Isten rendeléséből már 24 kisgyermeket tartottak keresztvíz alá, (...) minket kilencen: Ludovika, Berta, Ilona, Árpád, Anna, Imre, Jozefin, Róza, Antal.” Eddig az idézet. Tehát a legkisebb gyermek volt a nagypapa, Fodor Antal.*

- Nagypapám¹² ragaszkodott Csíksomlyóhoz. Budapesten járt egyetemre, de hazajött és jogászként, közjegyzőként dolgozott Csíkszeredában. Nagyanyámat még Budapesten megismerte. Dédapám Bochkor

11 *Pál Gáborné Fodor Ludovika életrajza*, lejegyezte: Dr. Pál Gábor (Román Országos Levéltár, Hargita Megyei Igazgatóság)

12 Fodor Antal (1872, Csíksomlyó - 1945, Budapest) Csíksomlyón élt családjával és Csíkszeredában közjegyzőként dolgozott. 1915-ben megpályázott egy rangos budapesti közjegyzői állást. Budapestre költözött, a csíksomlyói birtokot fiára, Fodor Pálra íratta, Elek fiát (aki szintén Budapesten élt) anyagilag kárpótolta.

Károly¹³ Csíksomlyón született és saját erejéből egyetemi tanár lett Budapesten. Közgazdaságtan volt a szakterülete. Nagyanyám ezen egyetemi tanár lányaként nőtt fel Budapesten, és ahányszor az apja külföldre ment meghívásoknak eleget téve előadást tartani, mindig vitte a lányát. Most ugrok az időben, hogy érzékeltessem a műveltségét. Vajdahunyadon, amikor nagyanyám nyolcvanegynéhány évesen meglátogatott, egy adott pillanatban azt mondta nekem: „- Palkó, adj valamit olvasni!” Többféle nyelven voltak ott könyvek, kérdem tehát: „Nagymama, milyen nyelven adhatok könyvet?” Azt válaszolta: „Fiam, ez nekem teljesen mindegy. Ezt illene tudnod.” Bochkor Károly számon tartotta az ő csíki székely eredetét, és nagyapámmal egy társaságba tartoztak. Nagyapám 1902-ben nősült, és hozta magával Budapestről azt a Bochkor lányt, aki Csíksomlyón abszolút jólétben élt, csak neki ez nem volt elég, mindig visszavágyott Budapestre.

- *Édesapja emiatt született Budapesten?*

- Édesapám¹⁴ Budapesten született, de csak azért, mert nagyanyám felment - tulajdonképpen a szüleihez - szülni. Apámnak volt egy öccse is, Elek, Lexinek becézték. Édesapám részben a csíkszeredai Római Katolikus Főgimnáziumban (1913-16), részben a ciszterciek budapesti Szent Imre főgimnáziumában (1917-20) tanult. 1921-ben, nagykorúsítása után a magyar és román állampolgárság közül a románt választotta. 1928-ban végezte a Műegyetemet Budapesten, és azért, hogy a német technikából tapasztalatot szerezzen, kezdő mérnökként elment Németországba. Akkor építették a földalattit Berlinben, mint gyakornok ott dolgozott két évet, de Londonban is megfordult. Abban az időben Titulescu volt a londoni román nagykövet, vele is találkozott. 1932-ben feleségül vette édesanyámat és hazajöttek Csíksomlyóra. Akkor épült a Brassó-Szegesvár út, egy svéd vállalkozás építette (még

13 Bochkor Károly (1847, Csíksomlyó - 1918, Budapest) jogász, egyetemi tanár, állami számviteli szakíró. 1867-től számvevőiségi tisztviselő, 1877-ben a budapesti egyetemen az államszámvitel magántanára, 1881-ben országgyűlési képviselő. Művei: *A magyar állam-számvitel rendszere* (Bp., 1887); *A gazdasági számtartás rendszere* (Bp., 1906).

14 Fodor Pál Károly (1903, Budapest - 1966, Vajdahunyad), erdélyi '56-os, életpályáját, politikai perének és börtönéveinek dokumentumait lásd: Tófalvi Zoltán: *1956 erdélyi mártírjai, IV. kötet - A Fodor Pál-csoport*. Marosvásárhely, 2013, Mentor Kiadó.

ma is út!), majd a cég átment a Kárpátokon és aszfaltozták a Bukarest–Sinaia közötti utat. Apámnak is adtak volna munkát, de nem ment, akkor még nem is tudott románul, vagy alig. Olyan idők jártak, hogy akárhonnán hozhattál diplomát, legyen Új-Zéland, vagy Tirana, mindenik jó volt Romániának, kivéve a budapesti. Apám műegyetemi diplomáját tehát 1940-ig nem nosztrifikálták. Út-, vasút és hídépítő mérnök volt, úgy is hívták a köznyelvben, hogy „kultúrmérnök”. És itt kell visszamennünk Titulescuhoz, aki látta, hogy apám angolul, németül, franciául beszél az anyanyelve mellett, csak románul nem, felajánlotta, hogy a magyar értelmiség számára is szervezett Välenii de Munte-i Nyári Egyetemen részt vehessen. Azt is mondta, hogy a felvételi kérelemben kérje, hogy franciául vizsgázhasson. Így került 1931-ben tulajdonképpen a tartalékos tiszti iskola utászkarára, ahol megtanult románul, és utász alhadnagyi rangot kapott. (1940 után a magyar átképzést honvédként kezdte, majd megkapta a magyar tartalékos utász hadnagyi rangot. 1943-ban hívták be és lett a 108-as önálló utász alakulat századparancsnoka.) Diplomáját akkor ennek ellenére nem ismerték el, állami munkát nem kapott, hazajött Csíkba, és elkezdett gazdálkodni. Összesen 30 hektár szántó és kaszáló volt a gazdaságban. Gazdálkodóként mintatehenészetet létesített, disznóhizlaldát tartott, meghonosította a gülbaba burgonyafajtát. Az Erdélyi Gazdasági Egyesület megyei vezetője lett, jó barátságot ápolt Szász Pállal¹⁵. 1940-ben is az Erdélyi Magyar Gazdák Egyesületén keresztül vett részt Csík gazdasági életének fellendítésében. Alkerületi felügyelőként írt beszámolót Csík vármegye mezőgazdaságának, élelmiszeriparának és állattenyésztésének helyzetéről. Szaktanulmányai az *Erdélyi Gazda* és a *Hitel* folyóiratokban jelentek meg. Miután a hadifogságból hazatért, megpróbálta ismét megszervezni az EMGE Csík megyei

15 Szász Pál (1881, Nagyenyed – 1954, Ocnele Mari) erdélyi politikus, 1910-től a magyar parlamentben a magyarigeni választókerület országgyűlési képviselője, az 1920-as évektől az erdélyi magyar kisebbségpolitikai élet szereplője, az Országos Magyar Párt Alsó-Fehér megyei tagozatának elnöke, 1936-tól az Erdélyi Magyar Gazdák Egyesületének MGE elnöke, a második bécsi döntés után ő szervezte meg az EMGE dél-erdélyi központját, s ennek vezetőjeként, valamint a dél-erdélyi református egyházkerület főgondnokaként jelentős szerepet játszott a Romániában maradt kisebbségi magyarság érdekvédelme terén. 1946-ban aláírója volt annak a Márton Áron kezdeményezte nyilatkozatnak, amely a küszöbön álló béketárgyalások előtt az erdélyi magyarság álláspontját fogalmazta meg. 1951 nyarán letartóztatták, és a Márton Áron-perben 8 évi nehézbüntönrre ítélték. Az Ocnele Mari-i börtönben halt meg.

szervezetét, de elhatárolta magát a Magyar Népi Szövetségtől. Amikor Szász Pált és társait letartóztatták, akkor a kolozsvári *Igazság* című lapban ilyen címen jelent meg cikk: „Elmentek Szászék, maradtak Fodorék! Fodor Pált és a többi harcost ki kell iktatni az EMGE vezetéséből.” A kommunisták szétverték mindent.

- *Édesanyja egy német tábornok lánya volt. Olvastam családtörténeti visszaemlékezésben, hogy von Dobschütz tábornok a nácik uralomra jutásakor visszavonult a hadsereg állományából és nyugdíjaztatta magát.*

- Igen, mindössze 49 évesen vonult nyugdíjba. Régi történelmi német család. Wittenbergben azt a főutat, amely a lutheri reformáció emlékhelyétől indul, attól a templomtól, amelynek főajtájára függesztette ki Luther Márton 1517-ben azokat a bizonyos pontokat, és megteremtette a protestáns vallást, szóval az az út, amely onnan indul és átszeli a várost, ma is General von Dobschütz Strasse. Ugyanis egy von Dobschütz nevezetű tábornok szabadította fel Wittenberget a napóleoni hódítások idején a francia hódoltság alól. Régi német család, ahogy ez a kép is mutatja: a hadsereg főtisztjei búcsúznak a halálos ágyán lévő Nagy Frigyesről. Ez a kép a másolata egy Berlinben levő történelmi festménynek. A tisztek között édesanyám egyik öse. Íme, egy másik kép, illetve arckép: „Adam von Dobschütz, geboren in 18. Oktober 1558, gestorben am 6. Dezember 1624 ... seit 1607 Landeshauptmann des Fürstenstums Breslau”.¹⁶ Vagyis a boroszlói hercegség akkori miniszterelnöke. Bár anyám felmenőiről van szó, érdekes, hogy édesanyánk nem beszélt az őseiről, teljesen a Bochkor nagymama ellentéte volt, sőt egy adott pillanatban, mikor már felnőttekké váltunk, azt mondta, hogy ha ő magyarnak születik Magyarországon, valószínű belőle is szocialista, baloldali beállítottságú ember lett volna, mert ez a címkórság, ami Magyarországon van, elviselhetetlen. A német társadalom már az ő gyermekkorában demokratikusabb volt. Anyánk úgy is nevelt minket, hogy mindennél fontosabb és előbbre való az ember a maga tulajdonságaival, mint az, hogy hová születik, vagy milyen származású. Egy szót sem tudott magyarul, amikor Somlyóra került, románul még annyit sem. De megtanult! Igaz, velünk csak németül beszélt, mert apánk úgy akarta, hogy ha a család együtt van,

16 Adam született 1558. október 18-án, meghalt 1624. december 6-án ... 1607-től a boroszlói nagyhercegség kormányzója. (ném.)

akkor németül beszéljünk, a jó nyelvismeret céljából. Édesanyánk művelt asszony volt, segítette az embereket, és megkedvelte a nép. Amikor temették – egy református pap temette, mert lutheránus vallású volt –, a szertartás végén azt énekelte a nép: „Nagyasszonyunk, hazánk reménye, bús nemzeted zokogva esd...” Emlékszem, jöttünk hazafelé a temetésről és egy Petres nevű cipész ott állt a kapujában, kezében tartva egy nagyon szép pár fekete cipőt. Nekem nem volt akkor fekete cipőm, mert mindenünket elkobozták, édesanyám halála előtt hosszú ideig betegeskedett, apánk börtönben volt, kenyérkeresők mi magunk voltunk. Hogy egy ruha, vagy cipő kié volt, valamelyik testvéré vagy az apámé, nem válogattak, mindent vittek. Ideadta a cipész és azt mondta: „Látom, hogy csak barna cipője van. Engedje meg, hogy magának ajándékozzam, mert nekem öt gyermekem volt, és az édesanyja sokat segített rajtunk.” Ennél szebb ajándékot sohasem kaptam életemben.

– *Édesapja mikor került börtönbe?*

– 1957. július 7-én vitték el otthonról, miután reggeltől délutánig tartott a házkutatás. Édesanyámat közrefogtuk és együtt kísértük édesapámat az autóhoz. Mikor a gesztenyefák alatt elhaladtak, kísérték ki a tiszték, én odaszóltam: „Édesapám, mire a fák megnőnek...” Erre az egyik szekus tiszt azt kérdezte – mind tudtak magyarul, nekem ne mondja senki, hogy csak a románok követték el a magyarok elleni megtorlást –, milyen jelszót mondtam? Mondom, ez nem jelszó, ez egy könyvnek a címe, persze csak mi tudtuk a háttérrel, hogy amikor Varjassy Istvánt vitték az osztrák pribékek¹⁷, odaszaladt a fia és azt kérdezte: „Apika, mikor jön haza...?” „Mire a fák megnőnek, én is itthon leszek...” – volt a válasz. Mikor hazajött később, elmesélte, hányszor eszébe jutott a börtönben. Biztatást, reményt adott Wass Albert regénye, hogy haza fog jönni. A könyvnek azért volt fontos szerepe családunk életében, mert édesanyám magyarul is elolvasta, sőt kedvenc könyve volt. 1945 után viszonylag kevés könyvünk maradt, mert a házukban orosz parancsnokság volt, és azok tüzet raktak a könyvekből. A megmaradt kevés könyv között volt a *Mire a fák megnőnek*, és a folytatása, *A kastély árnyékában*. Édesanyám rengeteget szenvedett: menekülésből hazatérve meghalt a nővérem. Épen, egész-

17 Wass Albert: *Mire a fák megnőnek*.

ségben a három gyermeket a háború végén hazahozta, és utána hat hónappal meghalt a testvérünk, Anna¹⁸, Ninának becézték. A megpróbáltatások ellenére anyánk nagyon szerette Somlyót és Csikot, a csíki embereket. Nem is akart elmenekülni a háború végén. Édesapám századparancsnok volt, utász, és mint mérnök, ott volt a fronton az Úz-völgyében, amikor betörték az oroszok. Nekünk ikertelefonunk volt akkor Somlyón, és véletlenül összekapcsolódott a mi készülékünk az Ábrahám József alispán telefonjával, aki meghallotta anyám hangját, és azt kérdezte „Hogy, hát maguk itt?” S azt mondja édesanyám neki: „Mi nem is megyünk sehova, nem akarunk menekülni, legfeljebb ki az erdőbe.” „Szó sem lehet, egy német tábornok lánya és egy magyar katonatiszt felesége, milyen sors várhat itt magukra, menjenek el, amilyen gyorsan csak lehet” – mondta erre anyámnak. Már lehetett hallani az ágyúdörgést 1944 szeptember első napjaiban, amikor valamilyen, talán teherkocsival elvittek minket Maroshévízre Urmánczyékhoz, és onnan mentünk Budapestre nagyapámhoz, Fodor Antalhoz, aki ott élt a Fő utcában, a Clark Ádám tér sarkán. A Fő utca 2. szám ma nem létezik, be van kertelve, mert lebombázták a háborúban, és nem épült oda semmi ennyi év után sem. Velünk szemben volt a Kúriai Bíróság, a Clark Ádám téren pedig a Sikló, fel a várba, és a bejárat az Alagútba, aminek két oldalán voltak a megerősített óvóhelyek, pincék. Érthető okokból különös figyelmet szenteltek az amerikai bombázók arra a területre, támadták szüntelenül. A németek akartak ugyan menekíteni bennünket, de anyám mindig kitalált valamit, hogy hol egyik, hol másik gyerek beteg, ő nem akart elmenni. Ahogy a komphidat megépítették, átjöttünk Pestre, és március végén, 1945-ben, tehervagonnal hazahozott Somlyóra. Emlékszem arra a szolnoki jelenetre, amikor letaszígták a vonatról, mert németeknek néztek. Hozzá tartozik a történethez, hogy anyám megmondta nekünk, nem szabad németül beszélni, de hát milyen a gyermek, aki megszokta egy életen át, hogy az anyjával egy bizonyos nyelven beszél. Valaki meghallotta a német szót, és minket szempillantás alatt letuszkoltak a vagonból. Az állomáson voltak orosz katonák, köztük egy fiatal orosz tiszt, aki hallotta a ricsajt, „nemecki-nemecki” – kiabálták ránk magyarjaink, s erre az orosz katona a három gyermeket visszatette a tehervonatra, anyámat visszasegítette, s a kezével megintette a népet.

18 Fodor Anna (1933–1945)

Nem ez volt az első találkozásom orosz katonával. Az ostrom alatt az óvóhelyre bejött egyszer egy orosz katona, az első, akit láttam életemben. Kezemből volt egy kis gyöngyháznyelű bicska, amit keresztapámtól kaptam, és egy darab kenyér. Odajött, hirtelen kivette a kezemből a kenyeret s a bicskát, és ment befelé az óvóhelyre. Kettőt lépett, megfordult, a kenyeret kettévágta, s felét visszaadta. Csak azért meséltem el ezeket az eseteket – lehet, kivételek a háború borzalmaiban –, hogy érzékeltessem, minden viszonylagos, az is, hogy milyenek voltak az orosz katonák. Én az orosz irodalomnak nagy tisztelője vagyok, állítom, hogy az orosz nagy kultúrnép a háború szörnyűségei és torzulásai mellett is. Nem szabad csupán ebből megítélni egy népet.

– *Mi lett az édesapja sorsa a háborúban?*

– A visszavonulásnál, 1945. május 10-én amerikai fogságba esett. Május 9-én az egész világ elismerte, hogy véget ért a háború, apám mégis csak egy napra rá esett fogságba valahol Nyugat-Ausztriában. Egyszer kihirdették, hogy aki tud angolul és magyarul, illetve angolul és románul, vagy angolul és németül, az jelentkezzen. Többen jelentkeztek, de csak egy volt közöttük, apám, aki tudta mind a négy nyelvet. Így került a táborparancsnok mellé tolmácsnak. Pár hónap múlva felszámolták a tábort és akkor hazaengedték. Elindítottak egy szerelvény hadifoglyot Magyarországra, de Győr körül a vonat megállt a nyílt mezőn, a szerelvényt orosz katonák vették körül, átterelték a személyvonatról egy tehervonatra, és egyenest az Urálig vitték. Ő, akárcsak a többi fogoly, a padlódeszkák közötti résen kidobott egy-egy kis cédulát. Madéfalván keresztül (akkor már Románia) vitték Oroszországba, tehát átjött Csíkon. Ezek a kidobott cédulák mind eljutottak hozzánk. Az orosz fogságból hazajött, élt egy pár évet szabadon, és utána elítélték 25 évre...

– *1957-ben járunk, az '56-os forradalom utáni megtorlás ideje Romániában. Fodor Pált és társait a román állam elleni szervezkedéssel vádolták. Ez az ügy kapcsolódott korábbi, két világháború alatti, majd Észak-Erdélyben folytatott tevékenységéhez?*

– Apám egész életét az erdélyi magyarság iránti elkötelezettség jellemezte. 1920 után, amikor egyetemre járt Budapesten, minden

vakációt itthon töltött, pedig szülei ott éltek Budapesten, ő pedig hazajött, a somlyói házban lakott, járta Erdélyt, és adatokat szedett össze kisebbségi jogokról, népeességről, gazdasági helyzetről. Természetes, hogy minden lépését ennek jegyében tette. Az Erdélyi Magyar Gazdasági Egyesület helyi vezetőjeként is az a cél vezérelte, hogy a magyarságot meg kell erősíteni gazdaságilag: művelni, tanítani. Ilyen értelemben feltétlenül létezik összefüggés korábbi és '56-os tevékenysége között. Amiért őt „de facto” elítélték – elképzelése Erdély jövőjét illetően –, az is az ő fiatalságában felszívott szellemiségnek, munkának a hozadéka volt. Ő egy – saját elképzelése szerint – igazságosabb megoldást szeretett volna, és javasolt is Erdély vonatkozásában, határkiigazításokkal, és nép- vagy lakosságcserével. Ez volt az alapgondolat. Apám rajzokat is készített erről, amit ő Márton Áronnak is bemutatott, jó barátságban voltak, és amiket meg is találtak nála, mint bizonyítékot a hazaárulásra. Pedig nem tettek semmit, de önmagában államellenes volt már a gondolat is. A somlyói gvárdiánnak, apám jó barátjának a perében elhangzott egy olyan mondat, amit én sohasem fogok elfelejteni: „Már Rómában megfogalmazták, hogy a gondolat az nem bűn. Mi semmit nem követtünk el, csak gondoltuk.” – mondta P. Hajdú Leánder. Egyébként nemcsak édesapám volt, aki lakosságcserében gondolkodott, a Dobai-perben is ez volt az alapgondolat.¹⁹ 1959-ben tehát viszonylag fiatalon anya és apa nélkül maradtunk, mert apánkat elítélték s anyánk meg belehalt a megpróbáltatásokba. Rokonunk nem volt, illetve másodfokú unokatestvérünk volt Pál Gábor²⁰ és családja, de hát ők is benne voltak a nyomorúságban, legalább olyan mértékben, mint mi. Nagyanyánk, nagybátyáink vagy Pesten éltek, vagy Németországban. Erdélyben nem volt senki közeli hozzátartozónk, elképzelhető lehetett volna, hogy elbukunk, elzüllünk. P. Valérián, az akkori vajdahunyadi plébános mondta nekem, hogy ahányszor a püspök úrhoz, Márton Áronhoz megy Gyulafehérvárra, a kegyelmes úr mindig megkérdezi, „Mit csinálnak az ikrek?” Meggyőződése, legalábbis így merem remélni, azért kérdezte, mert ha olyan hír jutott

19 „Fodor Pál perirata 21 vaskos kötet (...) bizonyára ismerte a Jakabffy Imre által (1946) elkészített határtervet is, amely északról, Halmitól kiindulva 22 ezer négyzetkilométeres sávot csatolt volna Magyarországhoz.” Tófalvi Zoltán: Fodor Pál és az erdélyi kérdés. In *Korunk*, 2003. június, 54. oldal.

20 Dr. Pál Gábor csíkszeredai politikus, az Országos Magyar Párt csiki parlamenti képviselője, majd szenátora Bukarestben. 1945 után mint osztályellenséget félreállították, vagyánától megfosztották, a titkosszolgálat megfigyelte.

volna el hozzá, hogy valami baj van, akkor tett volna róla, hogy minket jó irányba tereljen. Voltaképpen az, hogy ketten voltunk, ikrek, segítette át a nehézségeken. Ha valamelyikünk belekeseredett a nehézségekbe, a másik már csak azért is összeszedte magát, hogy segítsen az elkeseredetten, és erős maradt. Egy dologban sohasem volt kérdéses a véleményünk – abban, hogy itt kell maradnunk Erdélyben. És bármennyire furcsa is, igyekeztünk optimistán nézni a világot. Imre bátyámnak is ez volt az életszemlélete, ő maga mindig erőt sugárzott környezetében. De ahhoz, hogy erőd legyen, valahonnan fel kellett töltened. Amikor Márton Áron végre elindulhatott ismét bérmaútjaira, elmentem egy-egy faluba, Csikba, csak azért, hogy halljam a beszédét. Soha nem mentem oda hozzá, bár ő tudta volna, hogy ki vagyok, mert nem akartam egy bajból kettőt csinálni. Egy-egy ilyen beszéd egy félévre-évre elég volt. Emlékszem, volt egy eset, Újtusnádön történt, amikor elvették a villanyáramot, miközben beszélt, és alig lehetett hallani. Nagyon határozott hangon azt mondta: „tegnap is ugyanez történt velem, és ha holnaptól kezdve ez valahol még megtörténik, akkor a világ meg fogja tudni”. Utána nem történt meg, de az a bátor kiállítás, ahogyan ő viszonyult a hatalomhoz, amilyen méltósággal beszélt, és ahogy a nép csüngött a szavain, csodálatos volt!

- *Tudtak valamit az édesapjuk ténykedéséről?*

- Nem. Édesanyám mondta tán, hogy apánk rajzolgat valamit. Utazgatott, de hát a román vasúttársaságnál volt mérnök, elsőosztályú szabadjegye volt, így aztán meglátogathatta az országban x-et és y-t, beszélgettek, gondolkodtak... s ezért elítélték.

- *A Fodor Ház felújításakor a padlásról előkerültek bizonyos rajzok. Ezekről van szó?*

- Nem, régi magyar katonai térképek voltak elrejtve a padláson, amelyekből apám dolgozott. Imre bátyám rejtette el apám utasítására. Az apám készítette rajzokat mind elvitték házkutatáskor.

- *Mit tudtak édesapja peréről?*

- Miután elfogták és letartóztatták, jó darabig nem tudtunk semmit. Utólag tudtuk meg, hogy Bukarestben volt hat hónapot a belügymi-

nisztérium pincéjében. Ott hallgatták ki a politikai vádlottakat. Drăghici²¹ elvtárs (felesége Czíkó lány) ült akkor a belügyminiszteri karosszékben. Ez volt '57-től '58 januárjáig. Akkor átvitték Marosvásársárhelyre, és februárban volt a per a Kolozsvári Katonai Törvényszék kihelyezett ülése, amelynek az elnöke Macskássy Pál volt. Mindketten, mi fivérek és édesanyánk is ott voltunk a peren. 25 év kényszermunkára ítélték, teljes vagyonekobbzást rendeltek el, és utána éveken keresztül nem tudtuk, hogy hol van. A vagyonekobbzást úgy hajtották végre, hogy anyámnak a bútorait is, amit Németországból több országhatáron át hozott hozományként, amelyről papírok voltak, hogy az ő személyes dolgai, mindent elvittek, majd elérverezték. Volt egy kredenc, amit az ükanyjától örökölt, azt mondta nekünk: vásároljátok vissza ezt az egyet. Kilenc órára volt meghirdetve az árverés a polgármesteri hivatalban, és előtte már ott volt Imre, de azzal fogadták, hogy már minden el van adva, minden elkelt. Imre hiába kérte, kitessékelték. Mindenünket elvették, édesanyám Somlyón egy kis öreg házba került egyetlen szobába. Imre még egy ideig ingázott Bukarest és Csíkszereda között. Édesanyánk órára pontosan, két évvel azután halt meg, hogy apánkat elvitték.

- *Mi történt 1956 után a családjával? Hogy kerültek Vajdahunyadra?*

- Éppen otthon voltunk vakáción 1957. július 7-én. Akkor fejeztük be a harmadévet. Ha mi akkor Kolozsváron vagy Vásárhelyen járunk egyetemre, azonnal kirúgnak. Bukarestben, úgy tűnt, nem foglalkoznak velünk, mindenki ismerte az „ikreket”. Sok hallgatója volt a műegyetemnek, de Imre bátyám évfolyamelső volt az energetikán, és én is jól tanultam egy nagyon nehéz karon, az elektrotechnikán, így jó hírünk volt. Az ikrek mindig érdekesek. Annyira hasonlítottunk, hogy egyszer szerelmes lévén, nyári vizsga idején elmentem a kislánnyal a Bucegi-be kirándulni. (Egy németországi lány volt, aki készült hazamenni.) Imre bátyámtól majd kikaptam, hogy őszre hagyom a vizsgát. Mikor jöttem vissza, már előre félttem a szidástól (ő volt a nagyobb, néhány perccel előbb született meg), de ő csak nevetett és azt mondta, nézzem meg a leckekönyvem. Be volt írva a vizsga után a „fb”, vagyis „nagyon jó”.

21 Alexandru Drăghici (1913, Tisău, Buzău megye – 1993, Budapest), a Román Kommunista Párt vezetője, Gheorghe Gheorghiu-Dej belügyminisztere, a Szekuritáté irányítója 1952–57 között. Felesége Czíkó Márta, egy magyar nő, aki miatt Ceaușescu megbízhatatlannak ítélte és félreállította.

Minden kollégám tudta, hogy helyettem bement vizsgázni, de senki nem árult el, pedig negyvenen voltunk az évfolyamon. Tehát elvégeztük a negyedévet, befejeztük az egyetemi katonaságot, végighallgattuk az ötödév első felévet, és csak amikor a 9. szemeszter vizsgaszessziója megkezdődött, akkor rúgtak ki, akkorra ért el a megtorlás szigora Bukarestig. Édesanyám ott élt Somlyón, mi pedig reméltük, hogy valamit tudunk segíteni az apánk sorsán. Imre még maradt Bukarestben, fordításból és diákok felkészítéséből élt továbbra is, mert miután apánkat lefoglák 1957-ben, teljesen jövedelem nélkül maradt a család. Anyánk legtöbbit kórházban volt, és abból éltünk, hogy tanítgattunk diákokat a bukaresti Ady Endre Líceum tanárainak ajánlására. Akkoriban elrendelték, hogy az „ezredes” elvtársaknak is érettségijük kell legyen, és ott voltak a magyar kommunisták gyermekei. Volt tanítvány. Csíkba nem jöhettünk haza, még kapusnak sem vettek volna fel, így kerültünk Vajdahunyadra, ahol a vaskohászati kombinátban szakképzetlen munkásnak alkalmaztak, 1959. február 4-én. Ma is ott olvasható a munkakönyvemben: muncitor necalificat.²² Még az érettségi bizonyítványt sem adták ki az egyetemről. Másfél év alatt annyira sikerült elismertetni a tudásom, hogy a mai nyugdíjam is attól olyan jó, mert tizenegy évet töltöttem a nehéziparban, nagy fizetési besorolásba kerültem. Történt, hogy a hengerműveknél, ami villamos automatizálással működött, meghibásodott valami. Németül tudtam, az egész gyári gépsor Siemens és AEG-installáció volt, és megjavítottam. Már harminc órát dolgoztam rajta, amikor megjelent a vezérigazgató négy-öt kísérelésével, Cătană, munkásból lett igazgató volt. Másnap tudtam meg a főmérnöktől, hogy az UTM²³-titkár azt mondta a vezérigazgatónak: „Ettől az embertől nincs mit várni, mert az apja 25 évre van ítélve, s ebben semmi jóakarát nincs.” Erre az igazgató idegesen megfogta a karját és állítólag azt mondta: „Ce prostii vorbesti...”²⁴, majd hozzátette: „bár sok olyan fiatal mérnökünk lenne, mint a két Fodor” – mondta a munkásból lett, osztályharcos vezérigazgató. Akkor már a bátyám is ott dolgozott. Villanyszerelői fizetésem volt – 860 lej. Két-három napra rá felhívtak a vezérigazgatóhoz, behívatta a káderfőnököt és azt mondta: „Să-l încadrezi mastru

22 szakképzetlen munkás (rom.)

23 Uniunea Tineretului Muncitor (rom.) – Munkás Ifjak Szövetsége

24 Milyen ostobaságokat beszélsz! (rom.)

principal.”²⁵ Aztán folytatta: „Mennyi az a legmagasabb fizetés, amit egy mérnöki diploma nélküli ember kaphat?” „1950 lej.” „– Atâta să-i dai”.²⁶ Azután rám nézett, s azt mondta, csak 1900-at adjanak, mert még beképzelem magam. Tehát ismét csak megerősítem: minden időben találkoztunk jóakarató emberekkel, így sikerült átvészelnem azokat a nehéz időket. Hadd tegyek egy kitérőt Imre bátyámmal kapcsolatban! 1990. január 7-én, Vízkereszt napján volt az első gyűlése az RMDSZ-nek Kolozsváron, a Magyar Színház alagsorában. Balogh Edgár hosszasan kérte az egybegyűlt társaságot, mondják ki, hogy az RMDSZ a Magyar Népi Szövetség jogutódja. Senki nem értett vele egyet, beletapsoltak a beszédébe, amíg elhallgatott. Az értekezlet után a Magyar Operában egy rövid műsor volt és elhangzott Reményik Sándor *Mohács után* című verse, melynek utolsó szakasza azóta is a fülemben cseng: „Éjszaka jön, százötven éves éj./ S ki éjben születik majd, mit csináljon?/ Dolgozzék, imádkozzék, tűrjön, várjon,/ S a sírba is reménysugárral szálljon,/ Ha könnyel sózott kenyerét megette./ Mert változnak a csillagok felette.” Reményik 1926-ban írta. Ilyen volt Imre: a sírba is reménykedve szállt.

– *A titkosszolgálat próbálkozott beszervezésükkel?*

– Imre bátyámat anyám temetése után behívták. Feltételezhetően az éneklés miatt. Engem nem zaklattak, de mégis, ha most arra kérne valaki, hogy mondjak egyetlen egy dolgot, amire büszke vagyok az életemben, akkor a következőt mesélném el. Vajdahunyadon a vasipari kombinátban német szakemberek irányították a gépek beüzemelését, egyszerre harminc-harmincöt mérnök és technikus. Nekünk kiadták parancsba, hogy amit a németek mondanak – ha kérdeznek –, arról be kell számolni. A németek füttyültek erre, csak kacagták az intézkedést, elmondták a véleményüket. Engem is megkérdezett egyszer a mindenkori szolgálatos tiszt, hogy mit mondott a német egyik esetben? Én soroltam, amit mondott üzembe helyezésről, működtetésről, stb. „És mit mondott a technikai igazgató?” – érdeklődött tovább a szekus. Mondtam neki, nekem kötelességem megmondani, hogy a németek mit mondanak, de hogy a román állampolgárok mit beszéltek, arra én egyrészt nem vagyok köteles, másrészt nem vagyok hajlandó beszámolni. Két nap múlva jött az ezredes elvtárs Déváról, behívatott egy

25 Sorold be főmesternek (művezetőnek)! (rom.)

26 Annyit adj! (rom.)

szobába, s elkezdett kedvesen érdeklődni egyetemi eredményeimről, magyarázta, hogy milyen jó lenne folytatni, ők közbenjárának, mert neki van lehetősége, hogy rövid időn belül elvégezhessem az egyetemet, de hát nekem is kellene ezért tegyek. Ezzel akart zsarolni, rá akart venni, hogy besúgó legyek. Mondtam – huszonnégy éves voltam akkor –, ha ez az ára, nem kell egyetem! A kezdeti kedvesség keménységbe váltott, arrogánsnak nevezett (feltételeztem, azt sem tudta, hogy mit jelent). Azóta sem kérdezett soha semmiről engem a Szekuritáté. No, ez az eset, amire büszke vagyok. Ha akkor csak egy kicsit is hajlok rá, egész életen át kísért volna ez a nyomorúság.

– *Sokan voltak akkoriban hasonló „száműzött” sorsú emberek Vajdahunyadon?*

– Főleg értelmiségiek, gyakran összejártak. Valóban „száműzött” családok, akik valamilyen megbélyegzettség okán ott találtak munkát Vajdahunyadon. Ott volt például Maksay Ádám a családjával, apja Maksay Albert teológiai tanár, akikkel sokat bridzseztünk. Azt még otthon tanultam, partik voltak a családban, és én nagyon megszerettem. Később még versenyekre is jártam, így találkoztam egyszer Piatra Neamţon Valentin Ceauşescuval, a diktátor nagyobbik fiával, a fizikus-sal, akit állandóan szemmel tartottak a biztonságiak. Emlékszem arra a jelenetre, amikor állandóan kérdezték, mit kíván? Egyszer azt monda: „Ştiţi ce doresc? Să mă uitaţi!”²⁷. Jól bridzseztél!

– *Édesapjuk mit tudott arról, hogy hogyan élnek, mi történik a családdal?*

– Igyekeztünk óvni a rossz hírektől. Nem tudott arról sem, hogy édesanyánk meghalt. A csomagon, amikor már végre kaphatott két-három év után, úgy tüntettük fel a feladót: Fodor Pálné. Apánk kezdetben a belügyminisztérium fogdájában, utána Marosvásárhelyen, majd Szamosújváron volt börtönben, innen került Zsilávára, és huzamosabb ideig azután Periprävän volt. Ez az a tábor, amelynek egykori parancsnoka ellen éppen most folyik egy per.²⁸ Apám pontosan azokban az

27 Tudják, mit kérek? Felejtsenek el! (rom.)

28 Iosif Ficior (1928, Oláhokcsárd, Maros megye) volt börtönparancsok ellen a Kommunizmus Büntetteit Vizsgáló Intézet kezdeményezett pert, emberiség ellen elkövetett büntett miatt. A Duna-deltában található munkatáborban 1958–1965 között elsősorban a politikai elítélteket tartották fogva. Az intézet 103 jeltelen sirt azonosított, megannyi kivégzett fogoly volt. A 2015. április 28-án indult perben 2016. március 30-án született ítélet. Az alapfokú ítéletben 20 év börtönt kapott. <http://www.iiccr.ro>

években volt ott fogoly, amikor ő volt a börtönparancsnok. Szabadulásakor, Vajdahunyadot nevezte meg lakóhelyéül, és amikor annyira helyreállt az egészsége, felvették egy vállalathoz. Aztán újránősült, elvette Blénessy Irénke nénit, anyám egykori jó barátnőjét, a család támaszát. Talán a két öreg arra gondolt, hogy ne gyűjtsék meg a fiatalok baját, így képzeltem el én azt a házasságot. Édesapám halála nagyon furcsa körülmények között történt, kinyitotta az ablakot, talán cigaretázott, és kiült a párkányra. Kiesett és koponyatörést szenvedett, két napra rá pedig meghalt. 1966-ban történt, két évet élt, miután kiszabadult.

- *Hogyan alakult az Ön élete?*

- Nagy erőssége volt életemnek a feleségem. Akkor nősültem, amikor semmi remény nem volt az egyetem folytatására. Vajdahunyadon éltünk 1970-ig, akkor költöztünk Sepsiszentgyörgyre. Király Károly volt itt a megyei első párttitkár. Igyekezett magyarul is tudó értelmiségieket hozni a városba, így mérnököket is. Én is ezzel a hullámmal kerültem ide, és a feleségem is, mint endokrinológus orvos. Életünk legnagyobb bánata volt, hogy nincs gyerekünk. De felneveltünk egy árva gyermeket, akit Bartók Albert atya²⁹ hozott a házunkhoz. Ő valamikor Vicén volt plébános és ott temette el Jánosunk szüleit. Mi a kis árvát felneveltük, mérnök lett. Jánosunk kisebbik fia, Botond-Imre idén fejezte be a műegyetemet, Hunor-Pál, a nagyobbik már végzett. Ők az unokák. Hozzátartozik az életemhez az is, hogy nagyon megszerettem Szentgyörgyöt. Csiksomlyóhoz köt a gyermekkor, a zárda, mert mindennapos vendégek voltak egykor házunkban a ferences barátok. Csikszeredához kötnek a gimnáziumi évek, de mivel itt történtek a bajok is, nem kíváncsoltam vissza. Itt, Háromszéken számomra megfelelő, mi több, kedves világot találtam. Most is van egy baráti társaságunk, rendszeresen találkozunk, tizenketten vagyunk benne, abból öten Pro Urbe díjasok, mind olyanok, akik tettek valamit a közért. Tagja volt e társaságnak többek között Kónya Ádám, Dali Sándor is, akik sajnos már nincsenek közöttünk, élők között. A legfiatalabb is idősebb, mint hetven éves.

29 P. Bartók Albert eszterneki, majd csiksomlyói házfőnök (1927–2004), annak a szerzetes nemzedéknek a képviselője, akik megérték a rend felszámolását, majd 1990 után újraalakították a szerzetesi közösséget.

- *Megőrizte optimista szemléletét?*

- A világ olyan irányba halad, hogy nagyon nehéz ma megőrizni az optimista szemléletet. Nemcsak az a baj, hogy fogyunk, hanem az is, hogy őrlődünk, marjuk egymást. De vallom Reményikkal együtt, hogy a sírba is magammal kell vigyem a reményt.

Cím nélkül, 2003 (fa, kő, 180x50x50 cm)

Szabó Etelka

HELYNEVEINK TANÚSÁGA

„Be kell hordanunk, hajtánunk mindent.
A szavakat is...” (Kányádi Sándor)

A magyar nyelv titkai és természete iránti érdeklődés a 18. század második felében indul meg II. József nemzetellenes törvényei ellenhatásaként. A helynevekre is ekkor kezdenek felfigyelni, Erdélyben Benkő József kutatja az elsők egyikeként a lakott helyek neveit¹. A 19. század elejétől felélénkül a nyelv kutatás, főleg a reformkorban, amikor a magyar nyelv jogaiért való küzdelem erőteljesebbé válik, ami aztán az 1844-es győzelemben csúcsosodik ki: a magyar nyelv államnyelvvé lesz. A magyar haza lakott helyei, vizei, hegynevei először 1808-ban leltározódnak fel Lipszky Johannes *Repertoriumában*² (Kovácsna neve és Vajnafalva is megtalálható benne). A nyelvújítás mozgalmának eredményeként szótárak, nyelvészeti munkák születnek. Ebben a nyelvi konjunktúrában történelmi esemény a Magyar Tudós Társaság – a Magyar Tudományos Akadémia elődje – megalakulása, amely 1837-ben – Európában először – ír ki felhívást a magyar hely- és családnevek gyűjtésére. Az *Új Magyar Múzeum* című folyóiratban Révész Imre ezer földrajzi nevet közöl, ő hívja fel elsőnek a figyelmet a földrajzi név nyelvészeti és településtörténeti fontosságára. A névélettani kutatások őséneke is tekinthető. A felhívás legnagyobb eredménye pedig Pesty Frigyes országos földrajzi névgyűjtése³ (1 milliónál több adat, 68 kéziratos kötet), melyet 1864–65-ben végeztetett. Forrásértékű kiadvány. A *Magyar Nyelvőr* folyóirat a népnyelvgyűjtéssel együtt a helynevek gyűjtését is szorgalmazza. Kriza János

- 1 Benkő József: *Transsilvania specialis – Erdély földje és népe* I–II. Fordította, bevezető tanulmánnyal és jegyzetekkel közzétette: Szabó György. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest–Kolozsvár. 1999. Benkő József: *Milkovia sive antiqui episcopatus Milkoviensis per terram Transilvanicam, maxima dioeceseos suae parte olim exporrecti, explanatio. I–II.* Viennae (Bécs), Kurzböck, 1781.
- 2 Lipszky, Johannes: *Repertorium locorum... Hungariae.* 1808. 1000 lapnyi, Magyarország valamennyi települése, vízrajza, hegyneve térképpel.
- 3 Pesty Frigyes: *Magyarország helységnevtára.* Kéziratgyűjtemény, 1864–65. Ebből az Országos Széchényi Könyvtár a Székely Nemzeti Múzeummal közösen a Székelyföld és térsége I. kötetet 2012-ben adta ki.

Vadrózsák kötetében helyneveket is jegyzett. Czuczor Gergely és Fogarasi János *A magyar nyelv szótára* című műve gazdag helynévi adatot közöl. Csánki Dezső nagy történelmi munkája, *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában* (1890–1913) felbecsülhetetlen értékű a történelmi–földrajzi névkutatás szempontjából.

A tudományos helynévkutatás a 20. századdal indul meg. Jankó János Kalotaszeg, Balaton környéke helyneveit elsőként gyűjtötte össze a századfordulón. Erdélyi viszonylatban a legjelentősebb szakember Szabó T. Attila, aki megteremtette a korszerű és módszeres helynévkutatást.

A kovásznai helynevek történetével eddigi ismereteim szerint a legmélyrehatóbban és szakszerűbben Bogáts Dénes és Szabó T. Attila foglalkozott.

Míg a személynevek elsősorban egyéni jellegűek és az egyén azonosítására szolgálnak, a helyneveknek *közösségi jellegük* van, elnevezésüket egy közösség végzi. Éppen ezért az adott közösség arculatáról, történelméről, nemzeti hovatartozásáról, gondolkodásmódjáról, sok esetben szokásairól, hiedelméről, hitéről árulkodnak akár évszázadokon keresztül is. Nagyon fontos begyűjteni őket, mert a mai változó, meglódult, felgyorsult világban a jelen viszonyai a régi helyneveket elfeledtetik, kihullnak az emlékezetből, s ezáltal nemzeti emlékezetünk is csorbul.

Alapvető tulajdonsága a helyneveknek, hogy mindeniknek *jelentése van* még akkor is, ha már elhomályosult. Ez a tulajdonsága készíti a település lakóit, hogy újraértelmezzék az elhomályosult jelentésű vagy megváltozott alakú helyneveket. Ekkor keletkeznek többnyire a népetimológias alakok.

Kovászna nevének is van népetimológias magyarázata. Kó+vászna, azaz Kó nevű egyén (vitéz az egyik, mesterember a másik mondai magyarázat szerint) vásznairól (zászló vagy szövött vászon) kapta a nevét. Ladó János szerint a *Kósa*, régi magyar utónevünk a Ko régi személynevünk *-sa* kicsinyítő képzős alakja⁴, tehát e mondáknak lehet valóságalapja. Az egyik monda szerint Kó vitéz vára a *Halom* tetején volt, s ha ellenség fenyegetett, a várra kitűzött zászlóval adta hírül az

4 Ladó János: *Magyar utónévkönyv*. Budapest, 1990.

egész környéknek. Amikor látták lobogni a vásznat, mondták: – Nő, Kó vászna! (SzGy)

A másik monda szerint Kó vászonszövő volt, s azokat vásárlásra kiterítette a Tündérvölgyben, ide jöttek messze vidékről is Kó vásznáért (BOR).

A Kókorja puszta neve is megörökítette a vitéz emlékét, állítólag itt vesztette el a fél karját a harcban, ezért nevezték el Kó karjának (SzGy).

Egy kovásznai erdőrész régi neve *Somkő*⁵, valószínű keletkezése óta nem változott a név, mert a szót értelmesnek találták: olyan orom, ahol som terem. Sőt, volt/van *Sönkő* (?), *Senkő* (?) alakja is. Pesty Frigyes gyűjteményében a kovásznai adatközlők *Sólyomkőnek* értelmezik, szerintük nem a *som + kő*, hanem a *sólyom + kő* összetételéből jött létre. A két szó összerántása révén, azaz: sólyom + kő *Somkő*. Ugyanis valamikor sólymok tanyája volt ez a szirt.⁶ Vajna Mihály már *Sólyomkőnek* és *Sönkőnek* említi.⁷ Mára már nem jellemző, hogy a lakosság nagy része ismerné ezt a helyet, mert nem foglalkozik erdőléssel, csak az erdő ismerői, az erdőkerülők tartják számon, szerintük ma is fészkelnek itt sólymok (CsT), ezért nevezik *Sólyomkőnek*. A *Sönkő* a *Sólyomkő* alak mellett ma is él, eredetére nem találtam magyarázatot.

A helynevek nagyobb része – szemben a személynévvel – nem annyira mobilis, változékony, évszázadokig megmarad. Tehát *állandóbb* jellegű, öröklődik nemzedékről nemzedékre még akkor is, ha az a nép, amelyik elnevezte, már nem lakja azt a területet. Pl. Kovászna, a település és a patak neve az itt élt szláv népességre utal. Sokszor akkor is megmarad a helynév, ha eredeti alakja már nem utal a névadás indítékára, elhomályosult vagy kiveszett a szó értelme, avagy alakja módosult. A történelmi-társadalmi-természeti közeg megváltozása is okoz megértési nehézségeket.

Tulajdonságuk egyes helyneveknek, amely már a fentiekből is kitűnik, hogy az *adott természeti/társadalmi környezetben keletkeznek, a*

5 Orbán Balázs: *Szekélyföld leírása*. Európai Idő Kiadó, Kovászna, 1991. 10. füzet. XXIV. rész.

6 Pesty Frigyes, 2012. 80.

7 Vajna Mihály: *Feljegyzések Kovászna község múltjából az 1900. évet megelőző időkből és a kovásznai Vajna nemzetség leszármazásáról*. 5. o. (kézirat). Kovászna Megyei Állami Levéltár, Sepsiszentgyörgy. Fond 65/121. Familia Vajna din Covasna 1771–1935. Inv. 232.

keletkezéskor a létező környezetet vagy a tulajdonos nevét rögzítik. Ha ez megváltozik, nem biztos, hogy a név is követi a változást. Egy, ma szántónak ismert terület, régen bozótos vagy erdős terület volt, vagy egy mai szántó helyén tó lehetett. Pl. Kovászna határában Kőrös felé Tónak neveznek egy mezőt, *Kerekeger* egy mai szántó neve, régen egerfás-bokros terület volt, ugyanígy a *Rakottya* határrész neve is megőrizte a régi természeti állapotot.

Kovásznai viszonylatban is jellemző, hogy a helynév megőrzi a régi tulajdonos nevét. Pl. Pakóhegy (városrész, utcanév), *Papkert*, *Domokoskert*, *Vén Lajos tagja* (mezőrészek, szántók), *Barta* (erdőrész). Mindezekből következik erős *hagyományörző* tulajdonsága. Itt jegyzem meg, hogy a kert megnevezés bekerített legelőt is jelölt, az állatokat kint tartották, kutat is ástak itatásukra, ezért gyakori a -kert és -kút utótagú helynév, előtagja rendszerint a tulajdonos neve: Bekekert, Deákkert, Domokoskert, Zsigmondkert, Eceteskút. Gyakori a tulajdonos neve a -tag utótagú helynevekben, főleg a szántók esetében: Bartalis-tag, Kántor-tag, Zsuffa-tag, Körmöczki-tag, Deák Imre-tag.

*HELYNEVEINK TÖRTÉNETI ADATAINAK VALLOMÁSA*⁸

A *Bogáts-gyűjteményben*⁹ Kovászna és Vajnafalva helyneveinek történeti előfordulásai a 16–19. századból valók, pontosabban 1596-tól 1845-ig: *Árokköze* (1596) – *Kerekegerhídja* (1845). Köztük sok olyan található, amellyel ma is találkozunk, a név alakja és szerepe változatlan. A teljesség igénye nélkül egy pár ma is közismert, meglévő határ-, víz- és erdőnév: *Árokköze*, *Bándi*, *Domos*, *Gecsehegy*, *Gyertyános*, *Ingovány*, *Kerekegerfeje*, *Szil*, *Tőkés*, *Udvarmege*, *Vereskő* (szántók); *Karácsonypataka*, *Mélypatak*, *Mészpataka* (patakok), *Pokolsára* (iszapvulkán); *Szélkapu*, *Dobra*, *Nagykupán*, *Kopacz* (erdők, hegyek).

A fenti nevekből több következtetést is levonhatunk. A *Gyertyánost*, *Tőkést* már ekkor (1635, 1782) szántókként használták. Hogy azelőtt fás terület, esetleg erdőrész volt, azt a név őrizte meg. Már az 1769-es Müller-térkép szerint is (Székely Nemzeti Múzeumban) az erdők sokkal kijebb voltak, s az erdőirtásokkal pedig egyre több területet nyertek a földművelésnek.

8 A történelmi helynevek helyesírásában meghagytam az eredeti alakot.

9 Bogáts Dénes: Háromszéki helynevek. In *Emlékkönyv a Székely Nemzeti Múzeum ötvenéves jubileumára*. Szerk. Csutak Vilmos, Sepsiszentgyörgy, 1929.

Egyes helynevek arról tanúskodnak, hogy a *szer* szó és fogalom ('falu- és határrész') nálunk is gyakorlatban volt: *Sándorszere* (1625), *Vénszer* (1782).

Kihalt falvak nevét is megőrizte a helynév: *Borzafalvirakottyaszer* (1614). Borzfalva vagy Borzafalva Benkőnél¹⁰ még szerepel. Mára ebből csak a *Rakottya* v. *Rakottyas* név maradt.

Udvarmege neve elárulja, hogy előtte udvarháznak kellett lennie. Vajna Mihály *Feljegyzéseiben* írja, hogy egy Vajna-rokon (Angyal Bandi csúfnevű) udvarháza volt ott, 1860-ban még a romjai láthatóak voltak.¹¹

Sárvármező (1731), *Aszalósdomb*, *Barátokhánysása*, *Disznószállás* (1782) nevek mára már kihulltak a köztudatból, azonban helytörténeti adatokat őriztek meg. Egy várnak a létét; egy olyan dombot, amelyen kiaszott a növényzet, vagy egy Aszalós nevű egyén tulajdona volt; egy sáncot, amelyet a barátok (Barátos nevéhez magyarázat?) ástak, védelemből vagy elkülönítés céljából. A *Disznószállás* név pedig arról tanúskodik, hogy nálunk is makkoltatták az erdőben a sertéseket.

Borzafalvikápolnaoldala, *Kerekegerhídja*, *Kistanarok*, *Oroszkapu* nevek azért érdekesek, mert kultúrtörténeti adatokat őriztek meg nevükben, olyan emberi létesítményeket, melyek ma már nincsenek: kápolna, híd, tanarok, kapu. A borzafalvi kápolna hegy/dombon épülhetett, ma szántó. A *tanarok/tanorok* és kapui minden székely településen megvoltak a múltban, a határt elválasztó és az állatoktól megvédő létesítmények.

*Füzes*tő, *Halomkútja*, *GoczBálinttava*: a tavak/kutak már nem léteznek, de a nevek hírt adnak róluk. Mint ahogy a *Kerekegerhídja* is utal arra, hogy a ma is létező *Kerekegerben* híd volt.

A Bogáts-anyagban a *Pokolsára* 1782-ből említődik. A 18. században a mai helyétől északabbra volt, sokszor veszélyeztette a kitöréseivel a lakosságot. A mezőben is (a *Domosban*) feltört, ma is van egy kis terület ott, amit nem tudnak megművelni. Majd a központban, a mai helyén a 19. sz. elején „zokogta fel magát” – ahogy egy adatközlőm (VZ) megfogalmazta. A maitól északabbra levő régi helyén levő maradványát nevezték Kis Pokolsárnak, ami a 20. században a központi fürdőt (Csutak f.) táplálta. Más forrásokból tudjuk, hogy ez a vulkanikus eredetű tó a 18. században már mint gyógyfürdő is kezd ismertté válni,

10 Benkő, 1781

11 Vajna, 1935

Kovászna így a „fürdőhelyek sorába lépett”.¹² A 19. századi fürdőviszonyokról többen tudósítanak, az 1830-as években Ürögdi Nagy Ferentől kapunk részletes leírást.¹³

A Szabó T. Attila gyűjteménye¹⁴ is a 16–19. századot öleli fel, pontosabban 1567-től 1831-ig.

1567-ből való Kovászna nevének első, tőle ismert említése: *Koazna* alakban. 1614-ben *Kouazna* formában szerepel. Ezt az írásmódot megőrzi a források 1721-ig, ezután már a mai írásmódja jelentkezik: Kovászna.

A fenti gyűjteményből még az alábbiak is kiderülnek: 1722-ben már volt utcaelnevezés a településen (*Péter nevű uczzában*). Ma is használatos helynevek 1721-től 1831-ig: *Kismező, Gyertyanos, Sárvármező, Domos/Damos, Csorda Gjütő helljen, Kerek Eger, Csere, Halman alol, Veres köben, Kerek Tonál, Ingovány, Kereszt utnál, Ravasz lyukba, Mész vize, Veres kónél, Sár várba, Tökés nevű helybe, Pokol-sárán fellyül, Keresztút*.

A település központi folyóvizét hol *Foljo Víznek* (1722), hol *Nagy víznek* (1831) említik, tehát nem használják a Kovászna pataka nevet.

A malomárok, mely végigvonult fentről lefele az egész városon, a 19. sz. elején már létezett.

Szabó T. Attila *Erdélyi Magyar Szótörténeti Tárának* (EMSzT) adatait Kovásznáról magam gyűjtöttem ki. A település patakát *Derek víznek* nevezik, tehát ez is megerősíti azt a feltevést, hogy a mai nevet nem használták. A derek/derék szó akkori jelentése 'fő/központi'. A vizén már akkor gátak, malmok, „*Fűrészbeli részek*” voltak (1689, 1719).

Az EMSzT-ből kiírt helynevek többsége ma is használatos (*Rakottya, Kerekeger, Ingovány, Kalabucs*, ez utóbbi kőrösi erdőrész.) A *Perdikator Plaj* pedig ma nem használatos, a plaj 'határ't jelentett.

Gazda Enikő szíves engedelmével használtam fel a nekem átadott SZÁL¹⁵-gyűjtését a kovásznai helynevekről. 1714–1828 közötti adatokat tartalmaz, többnyire ma is meglevő hely- és határnevek. Pl: *Vajna falva, Veres Kő, Ingovány, Bandi, Sárvár mező, Domos, Kis Mező,*

12 Uo.

13 Ürögdi Nagy Ferenc: Brassótól Kézdivásárhelyig. In *Az utazás divatja. Útleírások, útjegyzetek az 1848-as Erdélyről*. Téka sorozat, Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1973. 68–113.

14 Szabó T. Attila *Erdélyi történeti helynégyűjtése*. Közzéteszi Hajdú Mihály és Janitsek Jenő, I–IX. k. Háromszék (2 doboz) II. k. 2001–2010.

15 Székely Állami Levéltár, Sepsiszentgyörgy

Gyertyános, Árok között, Halom, Pokol Sárán alul, Szil, Vén Szer, Tőkés, Kerek eger, Mész patak, Karátson patakában, Ravasz likban. De vannak olyanok is, amelyeket ma már nehezen lehet pontosan lokalizálni, vagy már nincsenek meg. Ilyenek a *Csere mező, Ports vápájában, Ponk nevű helyben, Kis ér mellett, Szarkók [!] gáttjánál, Vajna falvi alsó tanorok kapura, Sándor ere mellett, Kis Tanorok mellett, füzes toban, Nagy Tanorok, Mikir dombján, Kerek eger hidjánál, a Gémesben, Fenek nevű helyen, Borczfalvi mezőben, Sós tó, Szil kapun alul a Tanorok kertre jövőben, Bogántosban.*

Az alsó Savanyó víz (borvíz, ásványvíz) feltehetőleg a központban vagy az Alszegben lehetett, mert ott is voltak gabona- és fűrészmalmok. Borvízforrás inkább a főtéren, de ritkábban az Alszegben is előfordul/t.

A következő feljegyzés¹⁶ 4 helynevet is megörökít: *Csere Mező, Mosás Árka, Halom farka, út által kelő.* Az első határrész volt, mégpedig a település szántóterületeinek harmadik határrésze, azaz Sárvártól a pávai határig.¹⁷ Bizonyára a Csereerdőtől kapta a nevét, mert annak egy része volt valamikor, míg ki nem irtották, és szántó-kaszálóvá nem tették. Erre utal több alhatár része is (Ortovány, Kerekeger). A *Mosás Árkát* nem tudtam megnyugtatóan azonosítani, valószínűleg a Halom mellett elvonuló árok, melynek ma nincs neve, a szövegben „*A Halom farkánál el menő út által kelőben*” rögzíti a kérdéses szántót. A *Halom* máig megőrizte nevét, ma is így hívjuk, egy kiemelkedő domb a mező közepén, melynek oldalát szántották, csupán tetejét nem.¹⁸ A Halomhoz a fent említett népmonda fűződik, történészek szerint régészeti hely.

1725-ből való adat a *Mélypatak* (a mai Mély-patak) és 1753-ból a Mész vize (pataka) említése ugyanebben a dokumentumban.¹⁹

16 „...mely szántó föld vagyon a Kovásznai Csere Mezőben Mosás Árka nevű helyben, a Kovásznai Halom farkánál el menő ut által kelőben.” (Sepsiszentgyörgyi Állami Levéltár, F. 55 – Pávai Vajna család levéltára, II-es fasc. (1701–1720) 76.

17 Pesty, 2012

18 Lásd Vajna, 1935

19 1753: „joszág Vajna falvában vicinussa Délről a Mész vize vagy Pataka” Az Csere mezőben... Az Veres Kőben... Also Ingoványban... Ports vápájában... Ponk nevű helyben...

Kis ér mellett... A Pávai felső utra jövőben... Szarkók[!] gáttjánál... Az Vajna falvi also Tanorok kapura jövőben... Kaszáló hely a Bandiban... Sárvár mezőben a Sándor ere mellett... Kis Tanorok mellett... Az Domosban... Kis Mezőben... A füzes toban... Az Gyertyános alatt... Árok között... (Sepsiszentgyörgyi Állami Levéltár, F. 79 – Csutak Vilmos kollekción, I-es fasc. 51–52. verso)

1782: *Csere mező felső résziben... Halomra menőben... A Bandiban más föld...*

Kovásznai Víz néven említik már 1828-ban a település fő patakát. A *Sovaddás* hely a patak vajnafalvi részén lehetett, ott még ma is nagyon meredek egy-egy helyen a meder. A *Kovács Énokék fűrésze* is ott volt – mondja ugyanez a dokumentum, amit megerősít egy mai adatközlőm is (BKI).

A 19. század végéről és a 20. sz. elejéről már több adatunk van Pesty Frigyes, Vajna Mihály jóvoltából.

Pesty Frigyes *helynévgyűjteményében* Kovászna is szerepel. A kovásznai adatokat (79–81. o.) 1864. szept. 23-án beküldte Kis Ferencz bíró és Bogdán Antal jegyző.²⁰ A beküldők a Pesty 7 pontos kérdőíve és utasítása alapján végezték el munkájukat. A község felső részéről megjegyzik, hogy „a nagy Vajna családtól „*Vajna falvának*” is neveztek. A község „*nevezetét vette a szláv Kovásznától vagy a magyar Kovásztól, de egyikre sincs adat*”. Mikor nyerte el ezt a nevet, nem tudják, az öregek csak „*a székelyek betelepüléséről emlékeznek*”. Szájhagyományról nem tudnak, ami a név és a lakók eredetére vonatkozna, csak annyit, hogy „*száj előadásból emlegetik, hogy tán a székelyek megtelepülése előtt is lettek volna lakosok*”.

Ezután következik a helynevek lajstroma: Pesty Kovászna névvel együtt mintegy 63 helynevet ad. Leírásukból jól kivehető, hogy először a hegyeket, erdőket, legelőket, majd a szántókat, kaszálókat mutatja be. Ami az erdőket illeti, a *Várral*²¹ kezd, a körülötte levő részt *Vármezőnek* hívták még akkor, ma már kihullott az emlékezetből ez a név. Megemlíti a *Nagy hidat*, amely a várrom aljában folyó patakon

A Pokol Sárán alul... Az uton Domos felöll... A Vén Szer nevű helyben... A Szil nevű helyben... Nagy Tanorok végén... Ugyan a Tökés nevű helyen felyül... A Kerek eger fején... Míkir dombján, a le menő lábban... Rakottja szegen... Fűzes to nevű helyen... Borczfalvi nevezetű határon... Ugyan ott alább a horgasok lábján... Kerek eger hídjánál... A Barátosi réten a Gémesben... A Kerek Eger heljen feljül a Sárvárban... A Veres kőben a szörtsei ut mentiben...

A Fenek nevű helyen a Borczfalvi mezőben... Sós tó nevű helyen... Vajnafalvában a Mész pataka mellett... Ismét a mészben a sós tó nevű helyen... Karátson patakában... A Szil kapun alul a Tanorok kertre jövőben... A barátosi hányáson felyül... A Ravasz líkban a Sárvárban... A Bogántosban... A Körös felől valo hidon... A Gyertyános alatt... Árok között az hol a Falu ere kezdődik... (Sepsiszentgyörgyi Állami Levéltár, F. 75 – Sepsiszentgyörgyi Múzeum dokumentumai, VII-es fasc. 1781-1794, 13-19.)

1828: „*lévén az néhai édes atyánknak it az Kovásznai Vizen a Sovaddás nevű helyben Vicinussa alol most Kovács Énokék fűrészek...*” (Sepsiszentgyörgyi Állami Levéltár, F. 79 – Csutak Vilmos kollekcó, I-9-es fasc. 162.)

20 OSZK Kézirattára, F1/3814/A. 24. mft. Fol. Hung. 1114/18.

21 A mai Tündér Ilona vára.

volt, „*hihetőleg hajdon ezen patakon a várba felmenő útvonalon híd tartatott, s nevét onnan vette.*”

„*A Horgátz (ma Horgász/Horgác) két hegy közti szép tájék, patak csergedezvén rajta keresztül, mely patak mellett van az úgynevezett Horgátzborvíz, mely mind magára, mind borral vegyítve használtatik.*” A néveredetire nem adnak választ.

A *Timsó* (hegy): timsót termeltek a hagyomány szerint „*az erdő befüggő részén.*”

A *Kopatz*: letarolt terület, „*gazdag vaskövekből áll, s jelenleg »Transsylvania« néven vasbánya is készül mellette.*” Ez az első tudósítás a kovásznai vasércbányáról.

Az i. pont alatt helynevet nem adnak meg, csak leírják a vidéket, mely szerint nagy valószínűséggel a Hankó rejlik. Sós borvize van. Feltehetőleg ekkor még nem volt neve. A Hankó nevet később, valószínű, Hankó Vilmosról adták, aki itt kutatásokat végzett, sőt volt itt egy háza is.

A továbbiakban hegyneveket, erdőrészneveket sorolnak fel, melyek környékén folyik a *Kovászna pataka: Dobramer, Veres Lőrincz, Pétergazda, Porsolás, Szélkapu, Piliske, Bartha oldal.* Nevük eredetéről nem tudnak semmit. Ezek a nevek ma is használatosak.

A mező-határrészeket a falu déli és Kőrös, Papolc majd Páké felőli részén, vagyis a Kovászna patak bal partján, majd a falu alsó felén és a patak jobb partján levőket sorolják fel, innen kanyarodnak vissza az állomás és a Páva felőli részekhez, tehát a falu körül egy kört írnak le K-D-Ny-É irányban. A falu körüli határrészeket 3 részre osztják: 1. határrész Kőröstől Páké felé lévő a patak bal partján. A 2. határrész neve *Sárvár*, s ennek kisebb részei, Pákétól Kerekegerig tart. A 3. *Cseremező* néven szerepel alhatárrészeivel a pávai határig. Sok helynév elnevezésének nem tudják magyarázatát adni, de olyan neveket is szerepeltetnek, amelyeknek ma már más szerepük van, vagy ma már nem léteznek, ezért értékesek: *Köves orr, Disznó szállás, Nagy híd, Dobramer, Bogáncsos, Görögök tova, Gocz Bálint tava, Mike dombja, Bokor köze, Ó gyümölcsös, Szarkák gátja stb.*

Miről is tudósítanak és tanúskodnak helyneveink? A fenti konkrét példák alapján is levonhatunk néhány következtetést. Kiolvashatjuk

belőlük egy település történetét, régiségét, jellemzőit, lakóinak foglalkozását, életmódját, de gondolkodását, szemléletét is.

Tanúskodnak ittlevésünk régiségéről, az elnevezés mikéntje pedig az itt lakó nép nemzetiségéről, nyelvéről. A székelység lakta Kovásznán a helynevek majdnem 100%-a magyar, a rég megtelepült román lakosság is így ismerte, így nevezte meg, s a régi kovásznai románság még ma is így ismeri ezeket a neveket. Csak a 20. század 20-as éveitől keletkeztek román helynevek, főleg román utcanévek. A jelenkor erőszakos románosítási tendenciái nem tűrik meg a magyar neveket, sokszor a hivatal képében lépnek fel ellenük.

Az elnevezések a székely és a magyar települések helynévadásának törvényei szerint jöttek létre. Elárulják a lakosság foglalkozását (földműves, erdőlő, az erdő adta fával foglalkozó, vízimalmokon azt feldolgozó, a hegyek köveit hasznosító, később a természet adta gyógyvíz és gőzlők felhasználásával foglalkozó székelyek): tehát félig földműves, félig „iparos” székelyemberek: *Bogáncsos/Bogácsos* (szántó), *Perdi* (malom/gyár), *Kőbánya* (utca), *Árpád* (forrás, fürdő). Vallanak arról is, hogy eleink hogyan küzdöttek meg az erdővel, hogy egy kis megművelhető területhez jussanak. A tulajdonjog szentségét mint a közösség törvényét is tanúsítják: a nevek nagy része a tulajdonos nevét viseli: *Vajnafalva*, *Gotz Bálint tava*, *Vén Lajos-tag*, *Bartha-oldal*, *Pétergazda*, *Miske pataka*, *Székely utca*, stb.

Ugyanakkor megőriztek sok jelenséget, tájrészletet a múltból: *Füzeskert*, *Ingovány*, *Cseremező*, *Kerekeger*, *Tilalmas* (fenyves, ahol tilos volt fát kivágni, ma szinte nem létezik), *Kőbánya*, stb.

Nyelvileg is értékes elemeket tartalmaznak: a *Ravaszkik*, azaz 'rókalyuk' (ma szántó), a rókának a régi nevét őrizte meg.

A JELENKOR ADÓSSÁGA

A helyi polgármesteri hivatal illetékes egységeinél tudakozódva, a szívélyes segíteni akarás ellenére döbbenetes látlelet tárult elém: a bel-és külterületek, erdők jó részét ma már egész más névvel illetik, vajmi kevésnek maradt meg a régi neve hivatalosan, s ha megmaradt is, többnyire csak román nyelven nevezik meg. Az „In Spatele Peco”-féle idéltlen kifejezések hemzsegnék, mind románul, mind magyarul helytelen megfogalmazások. Ezt nem szabadna hagynunk, jobban kellene

figyelnünk és ügyelnünk a hagyományos és autentikus elnevezésekre a közhivatalainkban is.

ADATKÖZLŐK

SzGy: Szabó Gyula (1914–1984)

BKI: Bakkné Kádár Ida (1932–2016)

BOR: Berszánné Olosz Róza (1945)

CsT: Csikós Tibor (1936)

VZ: Vén Zoltán (1925)

Hegycsúcs, 2012 (fa, 28x22x22 cm)

Kovács László

EMLÉKEIM AZ I. VILÁGHÁBORÚBÓL

– Közzéteszi: dr. Nagy Lajos –

Háborús élményeimet a község orvosa, dr. Nagy Lajos kérésére írtam le 1975 telén.

1891-ben születtem, Rétyen. Hat elemi iskolát jártam ott, és kettőt Sepsiszentgyörgyön, de mivel édesapám meghalt, nem tudtam folytatni. 1912-ben vonultam be katonának, és 1918-ban kerültem haza a háborúból. Aratáskor mozgósítottak, előbb 42 éves korosztályig, később 50-ig. Sok asszony maradt egyedül, ki több, ki kevesebb gyermekkel, s kellett megkeresnie a kenyeret. Igaz, akkor kaptak hadisegélyt.

Amikor bevonultam Nagyszébenbe, mindjárt le is betegedtem, bekerültem a katonakórházba nyolc hétig, bár nem voltam súlyos beteg. A kiképzésről elmaradtam. De volt két jó kollegám, akik egy évvel nagyobbak voltak, mint én, azok gyakran meglátogattak. Kértem a gyalogosok kézikönyvét. Abból nyolc hét alatt úgy megtanultam mindent, hogy minden kérdésre meg tudtam felelni, de nem tudtam gyakorlatilag. Megtanultam, hogy minden katonát Ön szóval kell megszólítanom.

Amikor kijöttem a kórházból, a gangon gyakorlatoztunk. Egy 88 mintájú nehézpuskát kaptam. A szolgálatvezető őrmester vezényelt (németül kommandérozott). Tudtam, hogy mit kell csinálni, de gyakorlatilag nem. És nem tudtam szabályszerűen lefeküdni. Az őrmester megtaszított, én hasra estem, a puskát úgy csaptam oda a cementpadlóra hogy a cső elrepedt. Az őrmester elküldött az anyám p...ba. Én felálltam, s megmondtam, hogy a katonát Ön szóval, nem az anyja p...val szólítják meg. Akkor feliratkoztam raportra. Kért, hogy ne menjek, mert megbüntetik. Én elálltam, s nagy becsületem lett előtte.

Alkalomadtán nagyvizit volt az iskola nagytermében. Megjelent a 12. hadtest parancsnoka, Herman Kövesházy tábornok, hadosztálypa-

rancsnok, Frantz Likert, a dandár brigádparancsnok, Ditricht. Volt egy nagy terepláda, tele homokkal, tele kis figurákkal. Kövesházy kérte az altisztektől, hogy rakják ki a menetelő ezredet. Kirakták, de nem jól. Mi, rekruták is ott ültünk a karzaton. Megint kérdezi Kövesházy tábornok: no melyiketek tudja kirakni, de nem jelentkezett senki. Én fölálltam, hogy én kirakom, de a századosom leintett, hogy üljek le. Még tovább kérdezte a tábornok, de egy sem jelentkezett. Azt mondja: hol van, aki jelentkezett? Én felálltam. Hogy hívnak. Kegyelmes úr infanterist gyalogos Kovács László. Kérdi, mikor vonultam be. 1912. október 15-én. Azt mondja, hogy az ezredet menet közben biztosítani kell, meg tudom-e csinálni. Mondom, meg. Kérdezett mindenről, hogy ezt miért tettem ide, azt miért oda, mindenre megfelelttem, s közben kiraktam az elővédet, oldalvédet, utóvédet. Hát abból a kicsi könyvből én nyolc hét alatt megtanultam, úgy feleltem a tábornoknak, mint az iskolás gyermek, amelyik megtanult mindent jól. Amikor vége volt az iskolának, kérdezte a tábornok, hogy hol tanultam meg? Elmondtam, hogy hol. Azt mondta a századosomnak, küldjön az altiszti iskolába. Egy főhadnagy, Gludovác nevű szerb, finom fiatalember nem engedett, elmaradtam a századiskolában. Amikor az altiszti iskolából kijöttek mások mint közlegények, én már káplár voltam. Az őszi gyakorlatot mint tizedes jártam az iskolában. Mikor a nagy gyakorlatról visszajöttünk, szakaszvezető lettem. A mások egy része örvezető. 1913-ban jöttek a reguták. Ott voltam a kiképzésüknél. Aztán elvezényeltek telefoniskolába, 1914-ben elküldtek a távbecslési iskolába. Akkor jött a nyári szabadság, kaptam 21 napot. Amikor indulni akartam, hívtak az irodába, a századosom elkérte a szabadságos leveletem, tudtomra adta, hogy én nem mehetek szabadságra, mert kell menjek ORLÁTRA őrségbe, mert ott a románok tüntetnek, le Magyarországgal, éljen Románia.

Ott volt egy hatalmas raktár, a honvéd tüzérség felszerelése. Nagyszébenben a 31. császári és királyi gyalogezred 3 zászlóalja, és a mienkből 1 zászlóalj, szerre adtuk az őrséget. Minden három hónapban egy zászlóaljra. Most éppen a 31-esek, s abban mind románok voltak, és a katonák is tüntettek a civilekkel. Mi leváltottuk őket. Orlát és Guraró egymás mellett vannak, a két község lakosságának lélekszáma körülbelül 5000 lélekből állt. Annyira ment a dolog, elvette a százados a szabadságleveletem délelőtt 9 órakor. Kihallgatásra vittek a hadtest-

parancsnok elébe 11 órakor. Délután 3 órakor átvettem az őrséget 45 emberrel.

Másnap már reám lődöztek. Jelentésben jelentettem az esetet, másnap behívtak Nagyszebenbe a zászlóalj-kihallgatásra, onnan elmentünk a hadtestparancsnokságra, kihallgattak, azonnal kihirdették a statáriumot Orlátra. Kiadták a parancsot: elkiáltod magad: állj, és ha nem áll meg, lödd le, mint a kutyát. Az őrséget megerősítették 15 emberrel, 6 láda tölténnyel.

A vasúti töltés mellett volt egy tó, és ott egy román leányocska récéket hajtogatott a tó vizéből. Amikor nem lődöztek, én beszélgettem vele, s arra lettem figyelmes, hogy Szelistye felől jött egy szekérral vagy nyolc fiatal legény, nagy énekszóval. Kaszálni voltak. Mi a leánykával álltunk és tátottuk a szájunkat. Akkor ijedtünk meg, mikor golyók süvítettek el a fülünk mellett és a vízbe csapódtak. Mi szaladtunk a vasúti töltés felé. Az őrségünk nem volt messze. Kiáltottam. Hamar a fegyverem. Amire odaértem, ott is volt a fegyverem és négy ember. A románok észrevették, reá vagdostak a lovakra, hogy meneküljenek. Egy honvédtüzér állt őrszemet a raktár mellett. Kiáltottam, hogy lőjön rájuk. Ő lőtt is, de csak a levegőbe. Mi ötön utánuk, hogy érjük be őket. Amikor a nagyszebeni útra értek, lőtávolságra voltak. Rá akartunk lőni, de a szekérről leugráltak. Egy kocsmá közel volt, oda menekültek, ott utolértük. Kérdeztük, melyik lőtt, de nem feleltek semmit. Fel a puskára a szuronyt, és jött a többi. Úgy sem mondták meg. No, gyerünk az őrszobára, ott majd megmondjátok! Egy szász fiú volt ott, aki jól beszélt románul, mondom neki, nyisd ki az ajtót. Azt feleli, nem lehet, annyian vannak. Én az ajtót kivágtam, a puskacsövet fogtam, úgy vertem utat a szekérig. Annyi nép gyűlt össze, hogy hemzsegett. A korcsmáros kihozta a revolvert, egy 12 milliméteres lankasztert. A nyolc legény a szekér mellett sorban állt. Megfogtam a browingot, kérdeztem, melyik lőtt. Jo nám puska, domnule. Mindenik megkapta a magáét. A tömeg nőtt, még csak nőtt. Kiabáltak, kövel, fadarabokkal dobáltak. Kiabáltak, hogy magyar vért isznak. Felszólítottuk, hogy oszoljanak, mert ha nem, közéjük lövünk, de még jobban ordítottak, most már vége. Hanem egy Nagy Lajos nevű káplár ötödmagával, mikor ő odaért, megint felszólítottuk, hogy oszoljanak, de erre megérkezett egy Bubak nevű káplár ötödmagával, most már 15-ön voltunk. Harmadszor is felszólítottuk, de nem mozdult a tömeg.

A 15 fegyver eldőrdült, de nem közükbe, hanem a fejek felett a házak tetejéről hullott a cserép, most már menekültek, ki hova tudott. Raktáraknál dolgozó tüzerekből egy hadnagy vezetésével 30 darab tüzér sietett segítségünkre.

A csendőrség is meg volt erősítve, azok is siettek a helyszínre, így minden utcán el volt zárva az útjuk, így az udvarokra menekültek. A csendőrségtől egy tüzér hadnagy üzent, hogy adjam át a 8 embert a járásörmesternek, a legénység menjen haza. Az őrmester átvette őket. Én is felmentem az csendőrsre negyedmagammal. Az őrmester elévette a korbácsot, megkérdezte, melyik lőtt? Semmi szó, mind a nyolcan leültek sorjában. Az elsőre reavágott a korbáccsal, mindjárt megmondta, hogy melyik lőtt. Azt én megrendeztem, úgy magyarul. A csendőrségtől bekísérték a hadbírótság elé, nem tudom, hogy mi lett velük. Nagyszebenből kijöttek a helyszínre az ügyet kivizsgálni. Nekem szigorú parancsot adtak, hogy a statáriumot szigorúan tartsuk be. Rend is volt addig, amíg nem történt meg a mozgósítás. Akkor megint felfordult a rend. A községben magyar csak a vasúti főnök és a postásleányka volt. Német egy múmalom tulajdonos és a kocsmáros. Ezek erősen meg voltak ijedve, mindig szaladtak hozzánk, mindig akadt valami baj, különösen a kocsmárossal. Ittak, s nem akartak fizetni. Egy déli órában szalad a kocsmáros leány. Két ivó azt mondta, hogy háború van és nem fizetnek, és az apját még ráadásul megpofozták és a lámpát leverték. A kocsmáros ügyes volt és az ajtót reájuk zárta, így nem tudtak elmenekülni, amíg mi odaértünk. A szász fiú megkérdezte, hogy miért nem fizettek, azt felelték, hogy háború van, és még fenyegetőztek. Mind a kettőt ott a helyszínen lelőhettük volna, jogunk volt reá, de nem alkalmaztuk. A szász fiú elintézte másképp, én egy pár pofonnal. Amíg mi dolgoztunk velük, megjött a járásörmester. Azt mondta, vigyük őket a tekepályára. A korbáccsal megrendezte, amiért nem fizettek. Amikor a dészüből vette elé a 100 koronást, mindig rávágott a kezére és elejtette. A szász mindig felvette, négyszer egymásután, azonkívül a kocsmárosnak duplán fizettek. Ne, kocsmáros, a fájdalomdíj. Nem kérek semmit, ők duplán visszakapták.

Más alkalommal megint szaladt a cselédlány, menjünk, feltörték a pincét, vagy négy hordócska sört hordanak ki az utcára. Egy patak folyt el a kocsmá mellett. A hordókat föl a hidra, amelyiket megürítettek, azt a hordót belé a patakba. Megláttak minket, a tele hordókat is

mind beledobálták a patakba. De minket nem vártak meg, mind elszaladtak, a kocsmáros maradt a kárral. Élelmezésnek csak a kenyeret kaptuk a zászlóaljtól, mindig öt napra. Egyéb élelemre pénz volt. A mészáros nagyon finom ember volt, kiszolgált jól. A fűszert, azt ott szereztük be. Volt egy özvegyasszony és attól, azt a mészáros ajánlotta, és az is kiszolgált tisztességesen. Egy este meghívott vacsorára, volt egy jóképű lánya, ott is maradtam. Amikor vége volt a vacsorának, illedelmesen megköszöntem és elbúcsúztam, hogy menjek haza. Szalad a cselédleányka, hogy ne menjek, mert rudakkal várnak és agyonütnek. Egy olyan kicsi térség volt az üzlet előtt. A leánnyal kinéztünk az ablakon, villanyok égtek és jól lehetett látni mindent. A lánynak udvarolt a bíró fia, az szervezte meg a bandát. Én írtam egy cédulát, a cselédleánykától elküldöttem az őrségre, hogy 15 ember szuronyt szegezve siessenek. Három utca jut a törzsőrségre, hogy ott ne tudjanak megszökni. Egy félóra múlva meg is jelentek, mi lestük az ablakból, mikor megláttuk a szuronyok megvillanását az ablakból, mondom a leánynak, nyissa ki az ajtót. Semmiképp nem akarta, hogy agyonütnek, de az anyja kinyitotta, én deréksziját fogva a lépcsőnél egy rúddal úgy fejbe találtam, hogy elordította magát vájt kiáltva, de nem volt ki segítsen, mert a társak le voltak fülelve, így szépen közrefogtuk. Fel az őrsre.

Jól beleszedtünk a fenekükbe, úgy szokás szerint huszonötöt. Megérkezett a bíró. Éppen a fián volt a sor. Mondom a bírónak, mit csináljak a fiával, beküldjem Szebenbe a hadbírószákhoz? Kért, hogy ne küldjem be, csak neki is huszonötöt a fenekibe, így megmenekült a büntetéstől. A bíró még jól megpofozta a fiát.

Meglett a mozgósítás, bevonultak a tüzérek, minket felváltottak a népfelkelőkkel. A kocsmáros meghívott egy vacsorára, ott a pap, jegyző, bíró, a csendőrőrsről a járásőrmester, még három őrmester a tüzérektől, egy hadnagy, vagy hat tüzéraltisz. Elbúcsúztunk Orlától. Vacsora közben ment az ének. Énekeltük a magyar himnuszt, a románok nem állottak fel. A tüzéraltisztek mind szászok voltak, elénekelték a goterhallert [sic!] a német himnuszt, akkor sem álltak föl. No, még egyszer Isten, áldd meg a magyart, ha föl nem állnak, kidobjuk. A bíró felállott, de sem a jegyző, sem a pap nem állt föl. A járásőrmester parancsot adott a két őrmesternek, hogy dobják ki őket. Megfogták és kidobták.

Amíg ott voltam Orlaton, megüsmérkedtem egy román családal, jó gazdag család volt, volt két leányuk. A két leány az anyjukkal háromszor meglátogattak Orláton.

Orlatról és Guraróról két nap alatt a hadba vonulókat felraktuk a vonatra, másnap otthagytuk Orlatot, bémentünk a zászlóaljhoz. Mikor bémentünk, már a hadiruha öltözet és a fölszerelés le volt az ágyamra rakva. Még két nap a zászlóaljnál voltam és Nagyszébenből eljöttünk Brassóba az ezredhez. Itt összpontosítottak az ezreddel. Nem tudom, hány nap maradtam Brassóban.

1914. augusztus 3-án a mi zászlóaljunk elindult a harctérre Galíciába. Az utazás minden állomásán nagy ujjongás, éltették a háborút, virággal borították a vonatunkat. Kőrösmezőn a vonatunk állott 4 órát. Az őrnagyot kértem, hogy engedjen be a városba. Adott 2 órát. Egy uzoni fiúval, az is szakaszvezető volt, Tarcsi Ignácnak hívták, bementünk, de nem mentünk messze, csak egy kocsmáig, hogy igyunk meg egy fél liter bort. Kértünk is egy felet, de a kocsmáros egy egész litert adott, még ő is megivott egy pohárral. Visszamentünk az állomásra. Útközben utolértünk négy leányt, azok is mentek az állomásra. Megszólítottuk, bemutatkoztunk, együtt mentünk az állomásra. Ott a peronon sétáltunk, aztán jött a parancs hogy föl kel szállni a kocsiba. Elbúcsúztunk a leányoktól és felszálltunk a kocsiba. Egy kis idő múlva az egyik leányka hoz egy virágcsokrot, a csokor közt egy papíron a neve: Klempuszet Mariska. Kér, hogy írjak neki a harctérről. Én írtam is neki, amíg Kőrösmezőt az oroszok megszállták, akkor megszakadt az egész, amíg békerültem Brassóba a kórházba. Akkor újból írtam, és fölkeresett a kórházban 1916 tavaszán. Nagyon szép zsidó lány volt.

Kőrösmezőről Galíciába mentünk. Tismicán kiszálltunk, vagy két nap maradtunk, amíg az ezred megérkezett. Onnan megindultunk Sokal irányába. Egy nap meneteltünk, másnap délben ebéd közben napfogyatkozás lett. Jó gulyás volt az ebéd. A katonák nagyobb része mind óbégált [óbégatott - a szerk. megj.], hogy ez nem jó jel. Másnap megállás nélkül mentünk délig. Másnap, mikor ebéd ideje lett volna, jön a jelentés, hogy hátunk mögött egy faluban a kozákok bémentek és a civilektől mindent szednek össze. Hívtak a zászlóaljparancsnoksághoz, hogy állítsak össze 20-30 embert és visszamegyünk megnevezett faluba. A kozákokat vagy elfogjuk vagy pedig kikergetjük a faluból. Kaptam egy nagy autót. Mikor indulni akartunk, szalad egy hadnagy,

hogy ő is jön. A falu vagy 30 km-re volt tőlünk. Megérkeztünk. Az autó megáll a falu végén. Öt emberrel előre a községházáig. Még nem voltunk ütközetben, így mindenik óvakodott előremenni, így én mentem az út közepén. Kettő jobbról, a másikkal balról, így értünk a községházáig, de kozákot nem találtunk. Nem is volt persze. A hadnagy bejött az autóval, a civilek összegyűltek, sírtak, jajgattak. Volt kocsmá, a hadnagy mondta, hogy egy pohárral mindenki megihatik, még ő is megivott két pohárral. Én pediglen megvettem 4 üveg 3 decist, beléraktam a kenyérzsákba. A kocsmáros el nem vette a pénzt. Mire visszaértünk, már az ezredünk állást foglalt el. Engem béosztottak táborórsra. Úgy estefelé volt, mikor elfoglaltam az állást. Tőlünk balra egy magaslatért folyt a harc. Mi is vártuk, hogy reánk kerül a sor. Már be volt esteledve, jön egy szakaszvezető, hogy menjek az őrnagy úrhoz. Bemegyek, jelentkezem. Üljek le melléje, mondja. Neki volt egy fedezék csinálva gyepetglából. Leültem, hoztak egy acetilén lámpát, hogy keressek összeköttetést a túlsó oldallal. Amikor megkaptam és a jelentést leadtam, a lámpával egy nagy világot kellett megnyomni. A lámpa a lábam között volt. Úgy kilőtték, hogy pozdorjává tört. Az őrnagy úr megfogta a nyakamon a gallért és úgy húzott be a fedezékbe. Akkor ott éjjeleztünk. Másnap mentünk támadásra, úgy 10 óra tájban. Engem küldtek 1 szakasszal. Még orrossal nem talákoztunk, nem is láttam, csak fényképen. Elindultunk, 24-en voltunk. Egy bokros erdőn kellett a kitűzött cél felé menni. Jobbról is egy puskalövés, balról is. Én mentem középen, a katonák mind csak húzódtak mellőlem. Elévettem a pálinkát, jutott egy-egy pohárral, ez úgy meggyorsította, hogy már lett bátorság, már csak mentünk előre. Egy falu fölé értünk. Mi egy magaslaton voltunk, az erdő szélén szilváskertek. A szilva megérve hívogatott, de nem mertünk hozzányúlni. Az úton jött egy kozák, vágatva beért a faluba, ott lett nagy mozgolódás, pakoltak az oroszok. Visszaküldtem egy jelentést, hogy valami menekültek vannak a faluban, de bizony nem menekültek, hanem trénszekerek voltak. Hogy elküldtem a jelentést, úgy tíz percre az erdő szélén lefeküdtünk egy sándba a falu felé tüzelőállásba. Egyik katona elkiáltja magát, hogy itt vannak az oroszok. Jöttek is vágatva a kozákok, de minket nem vettek észre. Azt parancsoltam, hogy amikor jó közel érnek, mindenki pontosan célozzon, mert a kozákok többen vannak, mint mi. Az első sortűz eldőrdült, volt is hatása. Erre megérkezett a zászlóalj, megállás nem volt, előre a

falunak, de ott egy sortűz fogadott. A falu tornyába fel volt húzva egy gépfegyver, onnan lőttek reánk. A temető meg volt szállva az oroszról, és mi a falun keresztül nyomultunk előre a temető felé.

A századosommal egymás mellé kerültünk, egy kerten mentünk át. Volt a kertben egy gödör, annak nagy halom hányva, én annak mentem, a százados jobbra a gödörtől. A temető kerítésétől lőttek, ha ne legyen az a gödör, engem hasba talál. De az orosz még lő, csak nem ért el, mert hamarabb lőttem, ő meg a puskát eldobta és elvágódott. Mi meg a géppuskát lehozattuk az oroszokkal a toronyból. Egymás mellett mentünk a századossal. Volt egy téglakatlan, 12 lyuk és abból 12 puskacsőből lőttek reánk. A százados belefeküdt egy sáncba, én meg nekiszaladtam egy szénabuglyának. Ott kaptam egy bitai katonát, a neve Nagy Albert. A szénában megbújtunk, de az oroszok felfedeztek és löni kezdték a buglyát. Mi meg nekiszaladtunk a téglakatlannak. A lyukakból sortűz fogadott. Megkerültük a katlant és hátulról a téglalól kilőttük az oroszokat. És tovább szaladtunk, egy vályús út sáncába beleugrottunk. Mondom: előre, Nagy! A rajvonalkunk fel volt fejlődve, elöl egy 64. ezredből való százados kiabált erősen. Mi Naggyal a sáncból kiugrottunk, a százados belebújt a helyünkbe. Alig szaladtunk vagy 30 lépést, egy gránát becsapott és a századost a levegőbe dobta, mi meg előre. Belefeküdtünk egy darab pityókaföldbe. Az oroszok erősen tüzeltek. 500 lépésre voltunk egymástól. A 82. ezredből egy század a hátunk mögött volt egy sáncban, 20-30 lépésre hátulról lőttek. Addig kiabáltunk, hogy eléjöttek hozzánk, hanem hátulról lőttek volna agyon. Mellettem egy rétyi fiú, Márk Gyula. Minden katonának volt egy kicsi lapátja, hogy ki-ki magának csináljon fedezéket. Én lettem a bornyút a fejemhez, és ástam magamnak olyan lyukat, amelyen a puskagolyó nem megy át. Márknak is mondtam, hogy ásson ő is, de nem. De csakhamar jajgat, meglőtték, s hogy kössem be a sebjit. Nem volt súlyos, a vállán szakított egy darab húst. Mondom neki, gyere ide. Odamászott hozzám, bekötöttem, küldtem, hogy menjen az elsősegélyhelyre. Minket pedig 500 lépésről rohamra vittek. El lehet gondolni, hogy milyen távolság 500 lépés, milyen veszteség ér minket, ha bévárnak, de nem vártak. Kaptunk három sortüzet és elszaladtak, aki el tudott. Sokan meg voltak sebesülve, aki nem, az megadta magát. Ez volt az első ütközet, amelyben részt vettem. Itt megálltunk, az első zászlóaljából voltunk, első és második század összegyűltünk. A 16.

hadosztály teljes zárkózott menetben vonult előre. Az oroszok bal vonala kis csapat vagy járőr lehetett. A főúton menetelt 2 ezred gyalogság, akkor huszárok, tüzérek, utána megint gyalogság, aztán jöttek a törzstisztek. Az oroszok éppen a tisztekre lőttek, erre meg lett nagy fejtelenség. Az első gyalogság megállt, bele kétfelől a sáncba, kezdtek irtózatosan tüzelni, a hátulsó gyalogság nekiszaladt kétfelől az erdőnek. Egy tábori üteg lekapcsolt, az ütegparancsnok tüzet nyitott az erdőre. Egy főhadnagy kiabált, hogy szüntesse be a tüzet. Engem küldött, hogy mondjam meg az ütegparancsnoknak, az pedig browningot rántott reám. Én pedig kiabáltam, hogy a miénkek vannak az erdőben. A százados belátta, hogy a miénkek zúdulnak le a hegyről, így tüzet szüntetett. Volt ott mindenféle felszerelés elhagyva, telefon, bakancs, fegyver, bornyú. Mindenki úgy vélte, most már vége. Volt is ott nagy veszteség, pedig nem is volt semmi nagy harc, hisz a hadosztály nem is tudott felfejlődni. Ez volt 1914. augusztus 26-án. Innen visszavonultunk. Az ellenség nem üldözött. Jöttünk Lemberg felé, amikor egy-egy kozák csapattal akadtunk össze. Egész lejöttünk Dobromilig, ott beástuk magunkat. Egy falut teljesen elbontottunk, fedezéket csináltunk belőle. 1200 méterre voltunk egymástól, így készültünk a nagy ütközetre. Itt egy éjszaka kiküldtek négy emberrel, hogy nézzük meg, a muszkák alusznak-e vagy készülnek a támadásra. Kimentünk, az orosz állás előtt végigmásztunk, nem észleltünk semmit, mentünk vissza. Tőlünk valaki elkiáltja magát, hogy jónek az oroszok. Tőlünk löni kezdtek, úgyszintén az oroszok is. Így mi pedig bészorultunk a két tűz közé. Szerencsére mindkét részről magasan sípoltak a golyók a fejünk fölött és ép bőrrel visszaértünk az állásunkba.

1914. augusztus 30-án reggel nagy köd szállta meg a völgyet, ennek leple alatt támadtak az oroszok. Előttünk árok húzódott és egy szál drót volt a parton végighúzva. Ez volt, ami védett minket. Az oroszok annyian voltak, mint a hangya a hangyabolyban, nem kellett célozni, úgymint talált minden golyónk. Az oroszok kiabáltak magyarul, hogy tüzet szüntess, mert saját csapat. Nálunk pedig az volt a jelszó, hogy közel kell engedni őket, s mikor tüzet nyitottunk, ott alig maradt meg, amelyik vissza tudott menni. Így folyt 9 órától délután 3 óráig. Tizenegyszer vertük vissza, mégis alig tudtunk kibújni a tűzvonalból, erősen sokan voltak. Nekünk a falut, ami megmaradt belőle, azt reánk gyújtották, amikor jöttünk ki, a kerítések égtek és a teljes falu. Egy

Forbát nevű főorvost a gránát félig eltemetett. Azt kihúztam a föld alól, s szaladtunk tovább. Az égett házak között megint egy súlyos sebesült kért, ne hagyjuk, kössük bé. Én nekitérdeltem, amíg kötöztem, két orosz lőtt egyszerre reám. Mind a kettő a sebesültet érte, a hurkáját kivágta a golyó, ott kellett hagyni. Egy utcába összegyűltünk. Az oroszok a templom mellől lőttek minket. Jön egy hadnagy, hogy nézzem meg, a templomnál milyen erősek. Mondom, hadnagy úr, itt nem lehet. Olyan nincs, vagy menni, vagy meghalni, mondta. Jött velem egy aldobolyi Tót és egy nyújtódi Csiki nevezetű. Azt mondja Csiki, hát mi hárman haljunk meg. Hurrá, hadnagy úr, a kutya istenit! Az pedig kardot rántott, rohamra mentünk, és a templom mellől elvertük a muszkákat. Egy utat nyitottunk, hogy a faluból ki tudjunk jöni. Mi, akik összeverődünk, a falun kívül felfejlődünk rajvonalba. Akkora füst volt, hogy nem lehetett látni. Az oroszok oldalból lőttek. A sajkám a bornyúmon volt, egy barázdába befeküdtem, a sajkámat a hátamról lelőtték. Én a bornyúmat ledobtam, otthagytam, szaladtunk tovább. A jobb lábam keresztüllőtték, a bakancsom megtelt vérrel. Azt mondja a hadnagy, húzzam le. Dehogy húztam, én jól tudtam szaladni, a talpam szívét súrolta el, nem csinált nagy sebet. Az orosz gyűrűből kiértünk, rendes rajvonalba szaladtunk, hogy ne legyen nagy veszteségünk. Egyszer csak egy sortűz fogad minket. Mi is elkezdtük lőni őket. Eleget mondta a hadnagy, hogy ezek a miénkek. A szél elfújta a füstöt, mindjárt megtudtuk, hogy a miénkek. Amikor összeértünk, a nyolcvan-kettes ezred parancsnoka, Szende ezredes vette át a parancsot. Azt mondta: a 2-sek vissza az erdőig! Minket vagy négyet nem engedett, hogy maradjunk ott. Az oroszok jöttek utánunk. Az ezredes két géppuskát visszatartott, hogy fedezze a mi visszavonulásunkat. Addig lőttem, hogy a zárdugattyú és a csó úgy bémelegedett, hogy szabadkézzel nem lehetett megfogni. A két géppuska is visszajött épen. Visszaértünk az erdőbe. Ott mi volt, borzalom volt nézni! Mindenféle felszerelés széjjelhányva, hatalmas trénszekerek összetörve. Én az én bornyúmat eldobtam, itt az erdőben kaptam és felvettem. Minden volt benne, éppen úgy, mint az enyémben. Egy faluba értünk. Minden élelmiszer le volt öntve gázzal és meggyújtva. Itt egy éjjel mentünk által. A falun kívül volt egy hatalmas halom gyalogsági puskagolyó. Az ezredes, Szende, megfogott, hogy maradjak vagy húsz emberrel, vigyázzak a töltenyekre, amíg elhordják, de alig maradt 8 ember itt.

Felállítottam az őrséget. Három emberből állott az őrség. A többiek alig húsz lépésre lefeküdtünk. Mikor felébredtünk reggel, nem volt sem töltny, sem ember. Hogy a miénkek, vagy az oroszok vitték el, nem tudom. Két nap múlva utolértük a főcsapatot. Jelentettem, hogy elhordták a golyókat.

Nem tudom, hogy hányadika volt szeptemberben, amikor Lemberget kiürítettük. Mi egy éjjel jöttünk keresztül rajta. Lembergtől balra sokszor összeütköztünk egy kozák járőrrel, ami bizony mindig veszteséggel járt. Lemberget elhagytuk, egy nagy erdőn jöttünk át, irány Grodek volt. Itt lesz a gyülekezet. A csapat ment rendes menetben, de még mindig jöttek, akik lemaradtak. Én megint abba a helyzetbe jutottam, hogy egy zágoni születésű Gábor nevű alezredes megfogott, hogy maradjak az országuTON és irányítsam az embereket Grodeknek. Adott 30 embert. Ez egy reggel volt. Úgy elszökdöstek estig, hogy csak nyolcan maradtunk. Megígérte az ezredes, hogy fel fog váltani, de bizony 24 óra is eltelt, és még nem volt felváltás. Megindultunk a grodeki úton este, úgy naplementekor. Éjjel 12 óra körül elértünk egy falut. Ulánusok álltak őrséget, megállítottak és bevezettek a hadosztályparancsnok eleibe. Ott jelentkeztem. Útbaigazítottak, elláttak: 1 flaska rum, 1 sajka gulyás és egy fél liter bor. A rumtól s a bortól bizony megittasodtunk. Egy temető mellett mentünk el, oda leültünk és szépen elszunnyadtunk. A nap fel volt kelve, amikor felébredtünk és megindultunk Grodeknek. Aznap estére értünk oda. Megtaláltuk a mi csapatunkat. Már ki voltak egészítve. Indultunk Grodektől tovább. Volt egy hatalmas csereerdő. A tüzérség 12 ágyúval állást foglalt az erdő szélén. Engem odavezényeltek 14 emberrel ágyúfedezetre. Tőlünk jobbra volt egy bokros oldal, mi ott foglaltunk állást. Egyszer csak nagy csörömpölést hallunk. A bokrok felől támadtak. Mi eleget tüzeltünk, már-már elérték, mikor a tüzérszázados elkiáltotta magát: hátra, fiúk! Nekifordított 8 ágyút, kartáccsal seperte le őket. A kozákok visszavonultak, így a tüzérszázados megmentett minket, és magát is, az oldaltámadástól, de nem tudott megmenteni a másiktól. Előrementünk, szabályszerű harc fejlődött ki. Gyalogsági fegyvertűz mindkét részről. A törzstisztek elémentek egy mészégető katlan mellé, mi pedig egy sánca voltunk befeküdvé. Kiabáltak, egy altiszt menjen hozzink. Csak nemigen akart egy sem menni, mert bizony a golyók süvítettek. Semmi gondolkodás nélkül fölugrottam és odaszaladtam. Odaértem szerencsé-

sen, nem talált egy sem. Kaptam parancsot, hogy vegyek két embert magam mellé, és ezt a jelentést vigyem vissza Grodekbe, ami volt kb. 15-20 kilométer. De ennek estére oda kell érjen. Szóval is elmondták, és írásban is. Futólépés vissza megint a rajvonalig. Megint megjártam szerencsésen. Vettem két embert magamhoz, megint futólépés, míg a tűzvonalból kiértünk. Az erdőn mentünk, egy kis erdei lakot kaptunk. Abban volt négy orosz katona, főzték a teát. Mikor odaértünk, a puskákat a sarokba dobták és megadták magukat. Bementünk Grodekbe, a jelentést leadtuk, elláttak jól étellel. És visszaindultunk. Grodekből kiérve jött két huszártiszt kiabálva. Vége, visszavertek az oroszok. Mi is visszaszaladtunk a parancsnokságra. Ott egy tüzértiszt azt mondja: mi az, a legvitézesebb fegyvernemben lévők kiabálnak ilyeneket? Le kell fogni őket! Menekülni akartak, de lefogták őket. Be az irodába, levetkőztették. Kitűnt, hogy orosz tisztek felöltözve magyar huszárruhába. Bizony mind a kettőt felakasztották. Nem is akasztották, hanem lehúztak két sudár fát, reakótták a hegyire és felcsapatták. Ezzel úgy megbomlott a rend, hogy az egész csapat visszavonult a mocsarakon innen. Ott beástuk magunkat. Grodeket kiürítették. A mocsarakon innen két kilométerre húzódott a vonalunk. Engem kiküldtek összekötő ordonáncként a zászlóalj és az ezred közötti távolságra. Nem volt könnyű dolog, mert a golyók sípoltak a fejem mellett. Itt voltunk vagy négy nap. A mocsarak fölött a hidat aláaknázták. Jöttek az oroszok rengetegen, felfejlődtek velünk szemben. Sokat átengedtek a hídon, vagy két nap mindig jöttek, akkor a mieink a hidat felrobbantották. Ekkor megkezdődött az ütközet. Az oroszoknak meg kellett hátrálni, híd nem volt, nem tudtak visszamenni, sokan a mocsárba haltak bele, mások megadták magukat.

Ebben az ütközetben erős veszélyben voltam. Most ér, most ér el egy buta golyó, de a szerencse megóvott. Így mi vissza a hídra, ami fel volt robbantva, két szál deszkán mentünk át a gyalogsággal. Grodekon megint átmentünk, az oroszok visszavonultak, mi mentünk utánuk. Egy nagy csereerdőbe értünk, itt megint állást foglaltunk. Itt megint az ezredparancsnoksághoz osztottak be. Az éjjel nem került nagyobb ütközetre sor. Reggel kiküldtek az ezredtől, hogy hívjam össze a századparancsnokokat. Bizony, elég nehéz helyzetbe kerültem. Akkor még nem volt a telefonhálózat kiépítve. Bejöttek a századparancsnokok. Az ezredes kiadja a parancsot. Hat kilométerre volt egy tanya, azt az

egyik század el kell foglalja és felgyújtsa. Kérdi tőlünk, melyik vállalkozik. Néma csend, senki nem szól semmit. Végre, Kovács József főhadnagy, a hetedik század parancsnoka jelentkezett. Az ezredes kezét szoritott vele és szerencsét kívánt. A hetedik század felsorakozott és egy pap meggyóntatta őket. Felfejlődtek és elindultak. Mehettek vagy kétszáz métert, az orosz tüzéség löni kezdte, de mindig zárótüzet, biztosan el akarták fogni őket. A tűz megszűnt, hallatszott egy nagy hurrá kiáltás és utána egy nagy füstoszlop. A tanyát elfoglalták, fölgyújtották, a századot visszahívták egyik zászlóalj kürtössel. Persze lóval ment utánuk. A század visszajött, egyetlenegy sem sebesült meg. Innen támadtuk meg az orosz állásokat, amikor megindult az ezred. Az orosz tüzéség löni kezdett. Az én századom egy sík terepen támadott, két felől erdő. Minket kapott a sík terepen. A sík terepről húzódtak be az erdőbe. Akkor a tüzet levették rólunk és az erdőt kezdték löni. Úgy robbantak a srapnelek, mint égen a csillagok. Mi a közepén elértünk az ágyúig, 12 darabot hagytak ott a tüzerek. Az ágyúkat elfoglaltuk, egy tüzészázados reám lőtt. Egy bikfalvi cigány egy nagy tábori késsel úgy fejbe vágta, hogy szörnyet halt. Itt megnyertük a csatát, de már másnap úgy bekerítettek, hogy alig tudtunk kibújni a gyűrűből. Akkor vissza kellett vonuljunk. Visszavonulás közben hátrahagyták a századunkat utóvédnek. Parancsot kaptunk, hogy a hátrahagyott falut gyűjtsuk föl. Rajvonalba vonultunk a falu felé. Már közel voltunk. Jó a rajvonalon végig, hogy egy szakaszvezető 21 emberrel előremegy, hogy a falut gyűjtsa fel. Ki jelentkezik? Néma csend. Akkor jött a parancs, hogy Kovács László szakaszvezetőtől jobbra 21 ember előremegy a falut felgyújtani! Kaptunk 4-4 gyújtógránátot, de innen már csak hason csúszva mentünk. Három emberünk elesett. A falut félkörben felgyújtottuk. Az oroszok menekültek. Mi az utat elálltuk. Én a kertnek nekitámaszkodtam a bal karommal. Szaladtak az oroszok, kapok a puskám után, de nem bírom a bal karom. Egy srapnelszilánk a felső karomat szétroncsolta úgy, hogy csak a bőr tartotta. Leültem egy fa tövébe. Az ágat a fáról a srapnel mind leszaggatta, de több nem ért. Engem nem akart senki bekötni, mert úgy jöttek az ágyúlövedékek. Aztán mégis egy lemhényi tartalékos katona megállott és bekötözött, és a tűzvonalból kivezetett, és ott az elsősegélyt megkaptam. Jött az egyik főhadnagy, az is megsebesült, könnyebben. Így ketten mentünk. Az elsősegélyhelyen megkapott a

testvérem, aki tüzérmester volt. Báró Szentkereszti volt a századparancsnok, és ő adott egy fogatot. A testvérem elvitt kettőnket a legközelebbi vasútvonalig. Jött egy vonat és elvitt Semeszlibe. (Prsemils – N. L.) Az egy hatalmas vár volt, és éppen egy hatalmas orosz hadsereg készült körülkeríteni a várat, és így nem fogadtak minket. Irány Ungvár! Ott letettek. Itt már 40 fok lázam volt. Itt le akarták vágni a karomat, de nem engedtem. 2 vagy 3 hétig voltam itt. Mert közeledtek az oroszok, a kórházat kiürítették, és én bekerültem Nagyváradra. Itt jó kezelésbe kerültem. Valami szilánkokat kiszedtek belőlem. Innen be Brassóba, onnan Sepsiszentgyörgyre, és onnan újból vissza Brassóba. Itt egy Depner nevű ezredorvos, szász ember volt, de nagyon becsületes, jó doktor, aki szívén viselte a sebesült katonák gyógyítását. Engem addig vágott, amíg egy szilánkot kapott a karomban. Nagyváradon összekapcsolták a csontokat, de nem takarították le a szilánkarabocskákat. Brassóban Depner ezredorvos úr kitakarította, és a seb begyógyult egészen.

Ekkor kiküldtek Prágába. Ott volt a 2-es ezred pótzászlóaljja. Engem beosztottak a kiképzéshez, de jártam orvosi vizsgára, ahol háromheti betegszabadságot kaptam és hazajöttem. De nem tudtam letölteni, mert a románok betörték Erdélybe, és én is menekültem a menekülőkkal, addig, amig visszaértem Prágába. Ott megint beosztottak a kiképzéshez. Akkor jött a 24. menetzászlóalj összeállítása, amelyik jött Erdélybe a románokkal szembe. A pótzászlóaljba sokan jelentkeztek, köztük én is. Nem akart senki lemaradni, aki lábon tudott járni. Amikor kész volt a zászlóalj, levittek a placra, és a zászlóaljparancsnok tartott egy hatalmas lelkesítő beszédet, akkora lelkesedést teremtett, hogy fölcsapott az égig az éljen kiáltás. Másnap jött a bevagonírozás, olyan hatalmas szerelvény állt elé, hogy elől is, hátul is két mozdony állt. Irány Erdély! De mikor elértük Prága hoffot, a szerelvény megállt, és mindenki kapott 1/2 liter rumot, ugyanannyi kolbászt és egy fél komisz kenyeret. Amikor a vonat indult, nem Erdély volt az irány, hanem az olasz front. Megvolt a nagy zavargás. Puskatussal és gyalogsági csákányokkal mind verték a vagonok oldalát, amíg a leibaki állomásnál kiszállt az egész legénység. Nem tovább, vissza Erdélybe, Isztriát védje meg az osztrák! – hangzott a kiabálás. Beözönlött a városba a cseh 99-ik ezred 24. zászlóaljja. Éppen készenlétben voltak, gépfegyvertűzzel fogadtak. A miénkek, a tisztok kardot rántva, rajta fiúk, megrohamoz-

ták őket. A csehek a gépfegyvereket ott hagyták. Én is egy gépfegyverhez kerültem Zathureczki főhadnaggal. Egy gurblit utánukeresztettem. A cseheket a kaszárnyáig kergették. Azok elrendezték magukat. Jött egy tábornok, tartott egy nagy beszédet, hogy lemegyünk a frontig, ott az ezredet kiegészítik. És onnan el fognak vinni Erdélybe. A tisztjeink is rajta voltak, hogy ott fogunk az ezredünkkel egyesülni. A századunk parancsnoka, egy kézdivásárhelyi Bors nevű azt mondta, nem megyünk, a századját sorakoztatta, a sínre fektette, és ő feküdt elöl. Őrnagy úr, mehet a vonat, mi nem megyünk, itt maradunk. A legénység is kiabálta, hogy nem megyünk. De a tábornok kijött az állomásra, több törzstisztek megint nagy buzdító beszédet tartottak. Bors főhadnagyot közrefogták, úgy beszéltek neki, és ő is beleegyezett. Az összetört vagonokat kicserélték és újra bevagoníroztak. Elindult a szerelvényünk. Rakeknél a vasútvonal le volt bombázva, nem tudtunk továbbmenni. Engem küldtek el kvártélyt csinálni. Rakek egy mezőváros volt, ott tartózkodtunk három nap. Ekkor újra vonatra, és elvittek Apcsináig. Itt kivagoníroztattak. Innen általmentünk Herpelye Kozinára, itt vártuk, amíg beosztottak az ezredbe. Az ezredünknek nagy vesztesége volt az Isonzóban. Itt H. Kozinán voltunk 1 hónapot. Innen kétszer bejártam Triesztbe egy prázsmári szász fiúval. Ő jól beszélt németül.

Megnéztem a kikötőt. Nagyon szép város Trieszt. Zathureczki Álmos főhadnagy egy szép nap hívat magához és azt kérdi, nem akarok-e visszamenni, mert már úgy volt, hogy be fognak vetni az Isonzónál újra. Már bizony nem volt nagy kedvem meghalni. Mondom, dehogyanem, de hogyan lehet ezt elintézni. Ő el fog intézni mindent a doktorral. Úgy is lett. Még a doktornak volt egy kétkerekű kocsija, elküldött Obcsinára, ott felülvizsgáltak. A főhadnagyot vizsgálták meg, nem vették jónak, visszaküldték az ezredhez. Jöttem én, azt mondja az orvos németül: lenke oberoan zer tsarka czofort géhen zurik. Búsultunk mind a ketten, de itt nincs protekció. A 99-edik ezred 24. menetzászlóalját éppen vizsgálták, akkor készen voltak, és minket szépen beosztottak közibe. Ez a zászlóalj volt irányítva Trieszt mellé ágyú fedezésére, és mi is mentünk velük. Ez volt a parancs. Ott volt 12 partvédő ágyú bebetonozva, és itt kellett ügyelni. A főhadnagy volt a szakaszparancsnok, én a helyettese. Ott nagyon jól volt dolgunk a négy hónap alatt, mert csak addig voltunk ott. Ez alatt az idő alatt egyszerre támadtak

az olaszok hajóval, repülőgéppel, de az ágyúk nem engedték közel, így Triesztet nem tudták megsérteni, vissza kellett hogy vonuljanak. A mi repülőinkből is felszállt négy darab, üldözték őket. A Vipák-völgye közel volt, ott volt egy alagút, azon próbáltak vagy háromszor megtámadni. Minket is alarmáltak, rohamkés és kézigránát, de nem vártak meg az olaszok, visszaszaladtak. Így jártunk vagy kétszer, megint riadó, csak rohamkés és kézigránát. Éjjel volt, kérdem a főhadnagytól, hányan megyünk főhadnagy úr. Azt feleli, két zászlóalj. Itt bizony a cseh uramék nem jöttek, mi ketten mentünk. Azt mondja a főhadnagy, többet ne menjünk vissza a csehekhez, hanem menjünk a mi ezredünkhöz. Mondom a főhadnagy úrnak, menjünk vissza a csehekhez, hisz jól van dolgunk, de ő nem tágitott, ő megy egyedül is, így én is kénytelen voltam vele menni. Azon az éjen megtaláltuk az ezredünket, a Doberdón voltak állásban. Egy kavernára akadtunk. Egy Förner nevű őrnagy volt a zászlóaljparancsnok. Amikor meglátott, fölugrott, összevissza csókolt mindkettőnket egyformán. Itt a kavernában nagy bűdösség, szar, hűgyszag volt, az ember lebetegedett tőle. Egy pár napig ott voltunk a kavernában. Azt mondja az őrnagy úr: Kovács, menjen 30 emberrel fel az állásba, váltsa fel a másokat. Figyelmeztetett, hogy vigyázzunk, ha lő az olasz tüzérség, jöjjünk vissza a kavernába, hogy veszteség ne érjen. Úgy 4 óra hosszat lehettünk az állásban, lőni kezdtek, mi pedig vissza a kavernába. Én szégyelltem, hogy előreszaladjak, így hátul maradtam, és mire a kavernába értünk, egy 28-as gránát a kaverna tetején robbant. Hogy mi történt, nem tudom, én Obszinán ébredtem fel. A kórházban nem volt senki, egy nagy teremben égett a villany, egyedül voltam, amíg nem jött egy ápoló. Ő magyarázta meg, hogy mind a 30-an meghaltak, én pedig légnyomást kaptam. Jött egy törzsorvos, megvizsgált, azt mondta, nincs nagy baj, 14 nap múlva mehetek vissza a frontra. Én bizony búsulgattam, de a Jóisten hozott egy magyar asszonyt, aki megmentett, hogy ne menjek vissza a frontra. Az az asszony egy báróné volt, a nevit elfelejtettem, az orvossal megbeszélte és visszaküldtek a front közeléből. Kiállították az igazolványt, és egy őrmesterrel kiküldtek az állomásra. Triesztből jött egy katonai gyorsszerelvény, az őrmesternek fizettem egy korsó sört, hogy adja ide az igazolványt, hogy a gyorssal tudjak eljönni, mert a más szerelvény sokat és lassan haladt. Azt mondja egy katona, hogy éppen Bécsben állunk meg. Bizony örültem neki, ha igaz lenne. De mikor

elértük Leibakot, a teljes szerelvény kiürült. Bevittek egy nagy kórházba, amelyik lóistállóból volt kialakítva, két sor ágy, rengeteg beteg. Minden betegnek fejlapja volt: I. – római egyes, II. – római kettes és H betű. Tűnődtem, mik ezek, mit lehet érteni alattik. Jó egy szanitéc őrmester, érdeklődöm tőle és ő elmagyarázta: az I-es a nagybetegek kosztját jelenti, a II-es pedig jó kemény kosztot, de a kettesek 2 hétig maradnak, akkor küldik vissza az alakulatukhoz, a H betűsöket pedig hátra a Hinterlandra. Én pedig a II-es vagyok, megint bajba jutottam, mégiscsak vissza a frontra. Hanem az őrmesternél érdeklődtem, hogy nincs itt az ápolónők között vajegy magyar mágnásasszony? Ő elmondta, hogy van Budapestről egy grófnő. Kértem őt, mutassa meg nekem. Másnap jöttek vizitre, az őrmester előjött és megmutatta nekem a grófnőt. Nagyon szép, ügyes asszony. Amikor az ágyamig ért, felültem és megszólítottam: kezét csókolom, kegyelmes asszony. Odajött, a fejem megsimogatta, és megkérdezte, hogy mit kívánok. Én pedig mondom, kezét csókolom, kegyelmes asszony, nagyon szépen megkérem, hogy a kettest törölje le és írjon helyette egy H betűt. Megint megsimogatta a fejem, és azt felelte, nem lehet. Megint csak kezét csókolom, és mentek tovább az orvosokkal, én pedig ültem és néztem utánuk nagy bánan. A grófné az ötödik vagy hatodik ágytól visszanezett, én még mindig ültem, gondoltam, itt nincs szerencse. De amikor a második soron jöttek vissza, amikor velem szembe értek, a grófné odajött és kivette a krétát a fehér köpenyéből, a kettest letörölte, és írt egy H betűt, és a fejem megint megsimogatta. Én pedig nagyon szépen köszönöm, kegyelmes asszonyom, és meg voltam mentve a visszamenéstől.

Így három nap múlva jön a parancs, hogy a H betűsök öltözzenek fel és sorakozzanak az iroda előtt. Kivittek az állomásra és beraktak a vagonokba. Elindítottak, azt sem tudtuk, merre az irány. 14 nap hányódtunk egyik állomástól a másikig, míg végre megérkeztünk egy nagy állomásra. A feliratot olvasom: Varasdin. Mindjárt megtudtam, hogy hol vagyunk: Horvátországban. Innen bevittek egy nagy kórházba, ez is lóistállóból volt átalakítva. Mindjárt kaptunk ételmet, puliszkát és tarlórépát. Úgy nézett ki, mint a székely gulyás. Na, gondoltam, ez jó eledel. A puliszka, mint a kő, a tarlórépa szintén nem volt megehető. Így ment tovább a bört 14 nap után is. Szép tiszta ágynemű, tiszta fehér lepedő, mint a mennyből esett hó. Belefeküdtem. Úgy ment rajta

a tetű, mint a hangyák a bolyban. 2 nap múlva jön a törzsorvos, megkezdte a vizsgálást a sor jobb szárnyán. Mind hallgattam, milyen nyelven beszél, de magyar szót nem hallottam, sem németet, sem román. Mikor hozzám ért, egy ápolónő azt mondja: dize man nikt spréken dajcs, nikt ungar. Mondom neki, de igen, törzsorvos úr, én magyar vagyok. Azt mondja, fiam, hisz én is magyar vagyok Pozsonyból. Mindjárt leült az ágyamra, a szép tiszta fehér köpenyen úgy mentek fel a tetűk, mintha hangyabolyban ült volna. Megkérdezett, honnan jövök és mi bajom. Innen el akart küldeni Rózsahegyre. Kértem, ne küldjön oda, hanem a pótzászlóaljhoz. Az hol van? Megmondtam, hogy Prágában, és elküldött oda.

Nem tudom, hány óra lehetett, mikor elindultam Varasdinból, csak arra emlékszem, hogy 11 órakor Bécsben voltam a Ferencz József állomáson. Másnap reggel jelentkeztem a zászlóaljparancsnoknál. Ott mindjárt orvosi vizsgálatra. Adtak 30 napos szabadságot. Amikor letelt, visszamentem, azonnal beosztottak a kiképzőosztályhoz. Egy egész zászlóaljat bíztak rám. Parancsnokunk egy önkéntes zászlós volt, nem tudott szegény semmit. Az 50-55 éveseket képeztük ki. 1918 júniusában a kiképzéstől behívtak az irodába. Azt mondja az alezredes, Kacánder, ez volt a neve a pótzászlóalj parancsnokának, hogy egy százados át akart szökni az olaszokhoz, és nem sikerült, mert a tábori csendőrök elfogták. Ezt el kel vinni, jobban mondva elkísérni Brug-Királyhidára, ott székel a hadbíróóság. Vállalkozom-e, hogy elkísérem és átadom a hadbíróóságnál? Azt feleltem, ha parancs, azt teljesítem pontosan. Másnap indultam a századossal. Az meg volt bilincselve, a két keze összekötve, az pedig a bal lábához láncolva. A két kulcsot ideadták, és egy külön fülkébe ültünk, nem szabadott senkinek odajönni. Erősen kért, engedjem el legalább az egyik kezét, de nem mertem, mert olyan kemény ember volt, féltem, hogy fél kézzel is leüt és megszökik. Közöltem is vele, ő erősen fogadkozott, hogy nem, de én kijelentettem, hogy nem és nem. Szerencsésen megérkeztünk Királyhidára. Az állomáson várt egy katonaautó, egy főhadnagy és két katona. Felvittek a hadbíróósághoz, ott egy ezredes átvette, és én kaptam átvételi igazolványt. Visszamentem Prágába. Míg visszamentem, lementem Bécsbe, ott egy nap elcsavarogtam, találkoztam egy komollói fiúval, Benkő Sándorral, ő ott volt a 64. ezrednél. Így kettesben eltelt az a nap. Lementem a Ferencz József állomásra, ott szintén találkoztam

egy kőröspataki tanítóval, ő mint önkéntes hadapród ott volt az iskolában, a neve Kátai Endre. Evvel szintén eltöltöttem egy éjszakát. A szó szoros értelmében átmulattuk. Reggel indultam vissza, megérkeztem, jelentkeztem az ezredesnél, átadtam az átvevési igazolványt. Kaptam egy dicséretet és négy napi pihenőt. Júniusban, úgy pontosan nem tudom, mikor, az ezredes kijött a barakkhoz, hogy megvizsgálja a kiképzést. Amikor elment tőlünk, egy zászlós volt velünk, meghagyta neki, hogy 5 nap múlva küldjön be a zászlóaljhoz. Amikor jelentkeztem, azt mondja az ezredes, hogy elküld engem ideiglenes szabadságra, amikor szükség lesz, akkor visszahív. Én megköszöntem, ő pedig kezét nyújtott, jó egészséget és szerencsét kívánt, én pedig 1918. június 22-én megérkeztem a falumba. Az alezredesnek nem volt reám szüksége, mert szeptemberben kitört a forradalom, én így megmenekültem az izgalmas hazajöveteltől, mert bizony a csehek, úgyszintén az osztrákok is minden állomáson gépfegyverrel fogadták a magyarokat. De azok is fel voltak készülve, minden vagonban géppuska volt felállítva. Így érkeztek haza a magyar katonák. Én ettől megmenekültem.

Itthon, amikor a románok lettek az urak, és a rend is helyreállt, el akartam helyezkedni, de nem tudtam semmiképpen, mert nem tudtam románul. Így nekifogtam a földműveléshez, amit nagyon szerettem. 1918 őszén megnősültem, szeptember 20-án, akkor volt a születésem napja. Azután is próbálkoztam, de nem tudtam semmiképpen elhelyezkedni. Így tovább kellett folytatni a földművelést, egészen, amíg megalakult a kollektív gazdaság. Eddig az ideig bizony volt sok megpróbáltatás, jó és rossz. Kicsi földdel kezdtem, feles műveléssel, haszonbérrel. Ha valaki felesbe vagy haszonbérbe adott ki földet, vagy kaszálót, én mindjárt ott voltam, addig az ideig, amíg meg tudtam vásárolni 18 hold szántót és két hold kaszálót. Így azután jól tudtam gazdálkodni, egészen a kollektív gazdaság megalakulásáig. Így most már leöregedtem, ugyan még a kollektív gazdaságban is dolgoztam.

Itt leírom a társadalomban milyen posztokat töltöttem be. Elsősorban voltam községi bíró 7 évig. 14 évig a gazdakörnek elnöke. A református egyháznak 18 évig számadó gondnoka (megyebírája), egy évig bizalmija, 1 évig a Magyar Pártnak helyi elnöke.

Így az utam vége felé jár. A 85. évet tapodom.

Zsidó Ferenc

A FORDÍTÓ MAGÁNYA

Ha ez a könyv¹ húsz évvel ezelőtt jelent volna meg...!, ötlik fel bennem az önző gondolat, midőn a Báthori Csaba által fordított Rilke-leveleket olvasom. Akkor, amikor magyar-német szakos egyetemista voltam, és nemcsak német irodalomtörténetből foglalkoztunk Rilkével, hanem esszéisztikából is. Tanárunk szerint Rilke episztolái bőven kimerítik a jó esszé ismérveit, így „bemelegítő gyakorlatként” olvastatta velünk. Bevallom, németül iszonyú nehezen ment, magyar fordításban pedig csak párat találtunk. És most itt van Báthori Csaba jó húsz éves munkája. Az anyag, kétezeröttszáz oldal, négy vastkos, megjelenésében is impozáns kötetben jelent meg a Napkút Kiadónál. Esszét nemigen írok, de most már kezdem érteni, miért is mondta a tanárunk, hogy ezek a levelek esszészámba mennek. Rilke maga ugyan több ízben hangoztatja, hogy az írói toll és a levelezői toll különbözik egymástól, mégis azt láthatjuk, hogy e levelekben forma és tartalom olyan összhangjáról beszélhetünk, ami csakis a műalkotások sajátja.

Térjünk még vissza egy szó erejéig a terjedelemhez: a fordító az utószóban hangsúlyozza, hogy ugyan nagy mennyiségű levelet ad most közre magyar nyelven, de ez még mindig nem az egész, hanem válogatás – Báthori szavaival élve: „teljességgel felérő válogatás”. Vajon nem lehetett volna még szigorúbban szelektálni?, teszem fel az óvatos kérdést. Rácz Péter a *Népszabadság*ban megjelent méltatásában így ír e „problémáról”: „Az a véleményem ugyanis, hogy a forrásokat a lehető legszabadabban megismerhetővé kell tenni, még ha ez az olvasónak többlet fizikai megpróbáltatást jelent is.”

De vajon nem az-e a magyarázata annak, hogy viszonylag kevés recenzió, méltatás jelent meg a könyvről, hogy a kritikust is „elretten-tik” a méretek? Két recenzióra sikerült rábukkannom, szerencsére mindkettő alapos, mérvadó, a fordítói teljesítményt is elismerő. A már emlegetett Rácz Péteré, valamint a Kántor Zsolté a Literán, aki találóan

1 *Rainer Maria Rilke: Levelek I–IV. Válogatta, fordította, utószóval ellátta: Báthori Csaba, Napkút Kiadó, Budapest, 2014.*

„gigászi nyelvkontinensnek” nevezi a leveleket. A vállalkozás méretét tekintve talán nagyobb visszhangot érdemeltek volna ezek a kötetek. De ha józanabbak vagyunk, beláthatjuk: ez a négy kötet elsősorban filológusi csemege (na jó, csemegének kicsit túl dús, nevezzük főfogásnak), melyet elsősorban a szakterület kutatói fognak forgatni, végcélja tehát ebben keresendő.

Báthori Csaba így vall a fordítás nehézségeiről az utószóban: „Rilke levelezésének összkiadása a mai napig nem létezik, úgyhogy az anyag összeállításakor a szerkesztő-fordító jó hetven forráskiadványra (...) támaszkodott.” (A hetvenhez képest a négy nem sok: ezek szerint a fordító válogatása mégiscsak megfontolt volt). Miért ír egy költő ennyi levelet, tehetnénk fel a kérdést, a választ pedig Rilke hányatott életútját megismerve kaphatjuk meg. A fordító számos lábjegyzettel látta el a leveleket, megvilágítja az összefüggéseket, kiegészítő információkkal szolgál, ugyanakkor egy részletes utószóban alkot pályaképet, tehát nem csupán fordítja a leveleket, hanem gondozza is azokat.

Rilkét úgy mutatja be, mint akit „hontalanságából fakadó idegensége és gyökértelensége” határoz meg. Megjegyzendő, hogy az utószó találón *A peregrinus magánya* címet viseli. A fentebb idézettekét Báthori egy *Népszabadságnak* adott interjúbán így árnyalja: „Talán azt mondhatnám, Rilke hazája volt a levelezés”. (És akkor egy zárójel: beszélhetnénk a fordító magányáról is, arról, hogy Báthori Csaba hazája hűsz esztendőre e levelek fordítása volt. Hogy megérte-e, neki kell tudnia leginkább. Biztosan nem csupán szakmai elégtételért dolgozott, hanem azért, mert – alkati rokonság miatt? – azonosulni tudott e levelek világával. Másképpen elképzelhetetlen ekkora volumenű munka bevétele. Tény az, hogy végtelen szorgalommal és alázattal végezte el e hatalmas munkát, a végeredményt pedig az osztrák Kancellári Hivatal műfordítói díjra érdemesítette.)

Nézzük most a korpuszt magát! A levelek időrendben sorakoznak, de tematikus blokkokat is elkülöníthetünk. A levelek zöme életrajzi, poétikai, bölcséleti kérdésekhez szolgál adalékul, megvilágítja a szerző alkotói gondolkodásmódját. Vagyis, ahogy más világirodalmi példákban is láthatjuk, e levelek egyben ars poeticák is.

Hangsúlyosan kapott helyet az anyagban az a négy személy, akik a költő sorsának alakulásában, más-más értelemben, fontos szerepet játszottak. Lou Andreas-Salomé, Thurm und Taxis hercegné, Nanny

Wunderly-Volkart, valamint a kiadó, a nagylelkű barát és mecénás, Anton Kippenberg.

Rilke gondolkodó, vívódó alkat, akit túlérzékenység jellemez, aki vonzódik a magányhoz, akit félelmek, gondok emésztenek, kinek hétköznapijai a magány ellenére is viszontagságosak – főként érzelmi értelemben. Az utazások, a gyakori költözések szintén visszatérő motívumai életének, leveleinek, mint ahogy a halál is (melytől retteg, melyhez ugyanakkor vonzódik).

Rilke számos levelében foglalkozik a versírás technikai/esztétikai problémáival, megkezdett, torzóban maradt műveivel, versei értékével. Ugyanakkor képzőművészeti és történelmi kérdésfelvetései is vannak. Íme, így vall esztétikai elveiről, művészi törekvéséről: „...engem életben és munkámban egyre inkább már csak az a szándék vezérel, hogy mindenütt helyesbítsem azokat az ősi elfojtási hajlamainkat, amelyek elvonták és lassanként elidegenítették tőlünk a titkokat, amelyeknek tudatában – végtelen Teljességből merítkezve – leélhetnénk életünket. A szörnyűség megijesztette és elborzasztotta az embereket: de hát hol létezne valami olyan drága és felséges tapasztalat, amely olykor ne viselné *ezt* a maszkot, a szörnyűségek maszkját? Az élet maga – és nem ismerünk mást rajta kívül –, az élet maga talán nem szörnyűsége? (...) Aki az élet szörnyűségét valamikor, végleges érvényű döntéssel nem képes helyeselni, sőt azt dicsőíteni, az soha nem fogja elfogadni létünk elmondhatatlan, nagyszerű megbízásait, az csak a külső körön járkal, az – ha majd egyszer megszületik a döntés – ráébredhet: sem eleven nem volt, sem halott. A szörnyűségnek és boldogságnak *azonosságát* felmutatni, ezt a két arcot ugyanazon isteni fön, sőt ezt az *egyetlen* arcot megvilágítani, amely hol ilyennek, hol olyannak mutatkozik, mindenkori tapasztalati szemszögünk adottságai szerint...: ez a lényeges értelme és magva két utóbbi könyvemnek.”

E kiemelt levélrészlet megmutatja nekünk Rilket, a zsenit (annak minden pozitívumával és negatívumával), az eredetiség megszállottját, ugyanakkor azt is híven bizonyítja, amit a korábbiakban esszéisztikuságról és ars poeticáról mondtam.

Lehetne beszélni arról, hogy mennyire időszerű egy ilyen fordítás, s hogy kifordul-e az idő e levelek alól. Tény az, hogy az összefüggések egy része nehezen érthető, a magánéleti részletek pedig olykor parciálisak, összességében a kötet mégis fontos: életrajzi, művészetfilozófiai,

irodalomtörténeti szempontból. A művészi értelemben fontos episztolák között jól megférnek az írójuk esendőségéről árulkodó, „földhözragadt” levelek is, ezekkel együtt válik teljessé a kép, bízom benne, hogy sok Rilke-kutató fogja haszonnal forgatni e kiadványt, hogy az alkotás-lélektani háttérrel jobban megértve, a művészetelméleti koncepciókat elemezve teljesebb képet alkothasson költészetéről.

Ego, 2013 (fenyőágak, 180x48x43 cm)

Fekete J. József

„...NE SZÜLESSÉL SZEPTEMBERBEN”

– Szávai Géza: Makámaszútra –

A történelem nem az, amit a történelemlönyvekben olvashatunk a történelmi eseményekről, sokkal inkább az, amit minden egyén megélt a történésekből. Amit saját bőrén tapasztalt belőlük. Az, ahogyan a békés és viharos idők pörgetik az egyéneket, családokat, amelyek a népek és nemzetek kollektív sorsában osztoznak, de mégis egyéni és egyedi végzetű tagjai a közösségnek, létükkel, cselekedeteikkel formálói, vagy elszenvedői az általánosra kiterjedő cselekményeknek. Talán éppen e fölismerés mentén jött létre a történetírás mellett a (történelmi) regény műfaja.

Szávai Géza regénye¹, alcíme szerint *Kisregények és nagyregények az ideiglenes emberi érintkezések zónájából*, a történelem személyességének tapasztalatára épít, ám narratív építkezése kilép a történelmi regény keretein túlra.

Ám foglalkozunk előbb a mű két szót összevonó, egyben harmadik jelentést gerjesztő címével. A makámaszútra előtagja műfaji megjelölés, a makáma arab irodalmi műfaj. Tartalmilag alapvetően anekdotikus történetek előadására szolgált a X. századtól mindmáig, formailag rímes és ritmikus próza. Az utótag úgyszintén műfaji jelölő, de Indiában, szanszkrit nyelven. Eredetileg aforizmagyűjteményre utal, de elvont filozófiai szövegek továbbhagyományozására is alkalmas. A két műfaji elnevezés összeolvasása során középpont kibukkan a Káma-Szútra megnevezés, az indiai bölcs, Vátszjájana ókori, a szerelem művészetéről fogalmazott alkotása, ami elnevezésével ellentétben sokkal gazdagabb tudással igyekszik fölvértezni az életben eligazodni kívánó olvasót. A hinduk szexuális tekintetben nem voltak prúdek, jól ismerték isteneik szerelmi életét is, de családközpontú felfogásuk okán a nemiség rituáléját a közösségen belül tartották.

A címelemzésből úgy vélhető, hogy valamiféle parázna szövegre számíthat az olvasó, ám mégse. Tény, hogy a szerelmi együttlét

1 Budapest, 2016, Pont Kiadó.

óhajtott, kívánt, elfogadott vagy éppen elutasított nemeivel gyakran találkozunk a könyv mind az öt nagyfejezetében, a nemi szervekre nincsen megszépítő szava a szerzőnek, gyakoriak az író által szerelmi műalkotásoknak nevezett aktusok. Egyik legszebb ilyen epizód, amelyben az ígéretes borbélysegéd egy összehajtogatott *Népszavát* hord a zsebében, hogy kirándulásaik során a természetben a fűre teríthesse odaadó választottja feneke alá, ám amikor orális szexre kerül sor, az újság kiszakad a férfi előtt ügyködő hölgy térde alatt, így kénytelen a fűtől zöld térdekkal hazasétálni, vagyis a *Népszava* se volt mindenre megfelelő megoldás. Noha van a regényben intim együttlétekből kellő mennyiségben, mégsem az erotika Szávai Géza regényének témája, hanem a szerelem. Meg a történelem.

A választott, címbe helyezett műfajokból a rövid történetmondást, az aforisztikus fogalmazást használta föl terjedelmes művében, ami mozaikregényként viszi előre az olvasót, miközben a hosszabb-rövidebb (akár egyetlen könyvoldalnyi) fejezetek dinamikus lüktetése nem hagyja letenni a könyvet. A makámából átvett rím stilisztikai szerepe a szövegsorok közben különböző helyeken elhelyezett hangzás-egybe-csengések révén a szöveg ritmizálását szolgálja. Ebben a regényben viszont túlnyomórészt nem szövegszinten, hangzásként jelennek meg a rímek, hanem a sorsesemények összecsengését jelenítik meg több nemzedék életén, sors történetén, történelmi jelenlétén keresztül, az ismétlődések, a sorselemek visszatérése működik rímként a mozaikregényben.

Több nemzedék sors pillanatai bukkannak föl az elbeszélésben, kezdve az első világháborútól a Tanácsköztársaságon, a második világhégesen át a jelen fejező terrorizmusáig. Az egész évszázadon átívelő regény hősei hol közelebbi, hol távolabbi pozícióban állnak egymáshoz képest – a család egy biztos, vagy éppen bizonytalan pont az életükben – eltűnnek, föltűnnek, fókuszba kerülnek, majd perifériára sodródnak, jellemzően Budapest és Bukarest közti világukban, de szélesebb kivetüléssel. Váratlanul tűnnek föl, mint a rímek a makámában, és olykor olyan sommás gondolatokat közvetítenek, mint a szűtrák. Alaposan kifundálta ezeket a prózájában kiaknázható lehetőségeket a kiváló tollú Szávai Géza, élő szövetté fűzte a megjelenített alakok által szövevényes kapcsolatot mutató történetet. (A szűtra

alapjelentése – egymáshoz varrni, mármint a szanszkrit szövegeket tartalmazó pálmaleveleket volt szokás.)

A *Makámaszútra* ötödfélszáz oldala ilyen, egymáshoz varrott történetek mozaikregénye. Rendkívül összetett, ennek ellenére könnyen követhető, csapongó, mégis összefogott elbeszélés, állandó figurákkal, akiket a világesemények ugyanúgy hánytorgatnak, mint magán-történetük. Neveket szándékosan nem említek, mert a regény olvasása hiányában hiába keresnénk a szereplőket valamiféle virtuális tablón.

Az egyetemes kétségbeesés állapota telepszik rá a regényre, ám mindig van benne fölszabadító momentum. A háborús időszakok idején sokan megesnek, fölcsinálják a lányokat, harcba indulók, vagy onnét érkezők, van, aki párnát köt a hasára, hogy ez ne történhessék meg vele, van, aki élvez a hátsója alá terített *Népszavát*. Az óriási társadalmi mozgások közepette mindenki éli a maga kisvilágát, ami során hol ide, hol oda vetődik. A szerelmi műalkotás, a dugás, kevesebb eufémizmussal: a baszás, éltető eleme a szereplőknek, akik agg korukban egymást marcangolva is megalapozott szerelmükbe kapaszkodnak, a Konkukátor uralma alatt meg egyedül a kefézés jelentette az elkobozhatatlan szabadságot.

Végül az írásom címébe emelt idézet magyarázata. A kötet szereplői közt, tudván a koituszok szorgalommal üzésének gyakorlatáról, fölmerül a kérdés, vajon ők várt, tervezett gyerekként születtek-e, vagy egy mámoros légyott váratlan eredményeként jöttek világra. A legproblematikusabbak e tekintetben a szeptemberi születésűek, mert esetükben megtörténhet, hogy egy féktelen szilveszteri buli szexuális kicsapongása során fogantak, vagyis bolondériából, nem pedig gyermekvágyból.

Igen, vagy sem, egy évszázad tanúi a szereplők és az olvasók egyaránt.

Gáll Erwin

GYERGYÓSZENTMIKLÓS (IS) A RÉGÉSZETI TÉRKÉPEKEN

Már az elején szükséges leszögezni: kutatástörténeti jelentőségű könyvről¹ van szó, hiszen Gyergyószentmiklós első monografikus régészeti feldolgozását veheti kezébe az olvasó. A kötet mérete, az A4-es formátum lehetővé teszi az illusztrációk megfelelő nagyságban való közlését, ami lényeges a jobb megérthetőség szempontjából. Csergő Tibornak, a Tarisznyás Márton Múzeum igazgatójának előszavát a kötet szerkesztőjének, Demjén Andreának a felvezetője követi, amelyben a városról szóló középkori forrásokat elemzi. Ebből (is) az szűrhető le, hogy ha csak a királyi adminisztrációra utaló írott forrásokat vennénk alapul, sajnálatosan csak nagyon hézagos kép lenne megrajzolható Gyergyószentmiklósról, illetve általánosan Gyergyó-szék középkori történetéről (13–21. oldal).

E hézagos képből fakadó relativizmust szemlélteti az 1333/1334-es pápai tizedjegyzékben szereplő *Gyargio*, *Gorgioc* helynév esete. Mivel pontosan nem köthető egy településhez sem, Hegyi Géza ezt *Gyergyó-alfaluval* azonosította,² Benkő Elek *Szárhegygel*,³ míg a kötet szerkesztője/főszerzője, a kötet 16. oldalán, egyértelműen *Gyergyószentmiklós* mellett foglal állást. Demjén elmélete támogatására először topográfiai

- 1 *Gyergyószentmiklós a régészeti kutatások tükrében*. Szerkesztő: Demjén Andrea. Kolozsvár–Gyergyószentmiklós, 2016, Erdélyi Múzeum – Tarisznyás Márton Múzeum.
- 2 Hegyi Géza: A pápai tizedjegyzék tévesen azonosított székelyföldi helynevei. In *Tanulmányok a székelység középkori és fejedelemség kori történelméből*. Szerk.: Sófalvi András – Visy Zsolt. Enlaka–Székelyudvarhely, 2012, Pro Enlaka Alapítvány – Haáz Rezső Múzeum, 109.; Uő.: Egyházzervezet és egyházi élet. In *Székelyföld története I.* Szerk.: Benkő Elek – Oborni Teréz. Székelyudvarhely, 2016, MTA BTK – EME – HRM, 377. Demjén szerint (14. oldal) Hegyi ezen véleménye kapcsán elképzelhető Entz Géza hatása. Entz Géza: *Erdély építészete a 11–13. században*. Kolozsvár 1994, 64. Tény az, hogy Hegyi csak egy listán tünteti fel, kérdőjellel.
- 3 Benkő szerint Szárhegy lehetett a későbbi Gyergyószék központja, véleményét pedig egy párhuzammal (Torjavásárhely–Kézdivásárhely) húzza alá. Benkő Elek: *A középkori Székelyföld*. Budapest, 2012, MTA BTK Régészeti Intézet, 361.; Uő.: Székelyek a középkori Magyar királyságban. In *Székelyföld története I.* Szerk.: Benkő Elek – Oborni Teréz. Székelyudvarhely, 2016, MTA BTK – EME – HRM, 272–274.

adatokkal érvel, felhozva Gyergyószentmiklós kedvezőbb földrajzi fekvését, illetve a Görgényi-havasok irányából Gyergyó felé tartó sóutat. Régészeti adatok kapcsán a 13. századhoz köthető várat mint hatalmi centrumot értékeli, illetve ezzel kapcsolatban megemlíti a kötet 2. fejezetében bemutatandó gyergyói templomot és ennek temetőjét. Demjénhez hasonlóan mi is úgy gondoljuk, hogy már a korai időkben Gyergyószentmiklós lehetett a mikrorégió központja.

Az már más kérdés, hogy szerintünk ezen állítás mint következtetés a kötet végén, külön fejezetben kellett volna helyet kapjon.

A kötet gerincét három nagyobb rész alkotja, összesen 7 tanulmánnyal, amely három ásatás eredményeinek összegzése: *Both vára* (Demjén Andrea és Tugya Beáta tanulmányai, 25–54. oldal), *Szent Miklós-plebániatemplom* (Demjén Andrea, Radu Claudia, illetve Tóth Boglárka – Botár István – Grynaeus András elemzése, 61–128. oldal), valamint *a pricskei vesztegintézet* (Demjén Andrea és Tugya Beáta tanulmányai, 135–210. oldal).

A kitűnő földrajzi fekvésű Both váráról, és az ezzel kapcsolatos népi legendákról először Orbán Balázs írt, még a 19. században.⁴ Leírása, ahogy Demjén is megjegyzi (25. oldal), nélkülözhetetlen, ugyanis kővárra utaló nyom azóta nem maradt. A vár első régészeti kutatása Székely Zoltán és Tarisznyás Márton nevéhez fűződik, azonban az 1960-as ásatásuk közöletlen maradt. Az ásatást röviden bemutató előtanulmányban, illetve jelentésben a vár építésének idejét a 15–16.

4 „A nyugati sáncztól 100, a keleti belső sáncztól 60 lépésnyire, egy köridomu 100 lépés kerülettel bíró felső vár van, mely a kétoldali szárnyerődök csaknem középpontján a középkori várnál szokásos belső balliumot képezte. Ezen belső körerőd keleti és nyugati részén két hatalmas zómtorony (donjon) állott, melyek halomra vannak most omolva; de csak csekély ásásra is falomladványokra, nagymennyiségű ragacs (cement) töredékre és köre lehet akadni, mi e donjonok egykori lételét kétségtelenné teszi. Az ezeket összekötött köridomu várfalak az északi oldalon még 1–2 láb magasságban ma is állanak, a déli oldalon csak gátonya vehető ki. E csekély nyomok elégségesek arra, hogy e vár egykori lételét biztosan megállíthassuk. A hagyomány azt mondja, hogy az Hiripné vára volt. Ennek a Hiripnének pedig két fia volt, Ábrahám és Damokos, mindkettő vitéz levente, de mindkettő zsarnok, kik a vidéket e bevehetetlen sziklavárukból nyomorgatták, s főként kedvtelve rabolták el a vidék legszebb szüzeit. E boszúra hívta fel a sértett szeretőket, miért azok egyremásra (gyakran) jelentek meg a vár alatt, elégtételt követelni a leányrablóktól... Éz a vároldali romoknak regevilága, mi e várnak régi építését látszik jelölni. A romokat úgy látszik, később kiigazították, mert a XVII. század végén azt a Both-család birtokában látjuk, lakja pedig azon Both királybíró, ki a Rákóczi-fordalom alatt Gyergyó hős népét a nemzet ügye mellett vezérelte, kit hősiessége, s gyászos vége a gyergyóiak emlékében szent vértanúvá tett.” Orbán Balázs: Székelyföld leírása történelmi, régészeti, természetrajzi és népismei szempontból II. Pest, 1869, 109.

századra tették (l. Demjén tanulmányának 28. oldalon található 15. jegyzetét).

Demjén Andrea érdeme nemcsak az, hogy ezt a kérdést a városi múzeum régészeként ismét felvetette, hanem hogy a Székely- és Tarisznyás-ásatás dokumentációjának tanulmányozása után a vár területén két szakaszban is (2009 és 2013) geofizikai kutatásokat végeztetett, majd több éven át folytatott régészeti kutatásokat. Ezek lefolyásáról, eredményeiről részletesen beszámol a kötet 28–30. oldalán (l. még a 29–30. oldalon 4–6. ábrát), majd ezt követően az öt évadban (2009–2010, 2012–2013, 2016) folytatott régészeti ásatások jó minőségű leírása következik (30–33. oldal). Helyszíni megfigyelése alapján a 8,75×8,0 m-es külső, illetve 6,70×3,80 belső alapterületű toronyvár keleti és északi részét övező kerítőfalat tárták fel. Terepmegfigyelés eredménye az is, hogy a kerítőfal keleti és északi részét nem egyszerre építették fel, illetve kérdéses a kerítőfal és a torony kapcsolata is. A 34. oldalon ezen ásatásokból származó következtetések teljesen új távlatba helyezik a vár építésének idejét: Székellyel és Tarisznyással ellentétben, Demjén ásatásainak eredményeképpen egyértelművé vált, hogy a Both (torony)vár nem késő középkori, hanem késő Árpád-kori. E megállapítást a kötet szerzője részben a torony tövében *in situ* talált 13. századra keltezhető leletek alapján tehette (vasborotva és kerámia), részben pedig a habarcskifolyásból gyűjtött egyik állatcsont szénizotópos (¹⁴C) vizsgálata alapján, ami az 1270–1300 évek közé keltezte ezen *régészeti állattani* (archeozoológiai) leletet. Mindez azt jelenti, hogy a várat a 13. századra keltezhetjük, ez pedig egészen más összefüggésbe helyezi Gyergyószentmiklós középkori történetét, illetve a székelyek betelepülésének/honfoglalásának kora utáni időszakot.

Ugyanakkor a kötet szerkesztője és a tanulmány szerzője – teljes joggal – a rendkívül csekély leletanyag (összesen 42 kerámiatöredék és egy vasborotva) és a *régészeti állattani* anyag alapján (54 darab állatcsont), illetve a várban megfigyelhető járószint hiánya miatt azt valószínűsíti, hogy a várat csak alkalmilag használták. Demjén észrevételét mintegy alátámasztja a következő tanulmány (*Both vára állatcsontleletei*), Tugya Beáta tollából (49–54. oldal). Tugya megállapítása szerint a fogyasztásra szánt húsmennyiséget a vár használói magukkal vitték, nem a várban állították elő. Mindezt egyértelműsíti az a tény, hogy többségben jó minőségű és nagyobb mennyiségű húst tartalmazó

csontok kerültek elő (50–51. oldal, 1–2. ábra). A leletanyag szegényesége miatt azonban nem tudunk teljes mértékben egyetérteni Demjénnek a vár használati idejére utaló következtetéseivel. Ha a várat a 13. században építették fel (amivel teljes mértékben egyetértünk), és csak a 17. század első felében rombolták le/hagyták el, megmagyarázhatatlan az egészen jelentéktelen régészeti leletanyag, hiszen egyrészt a legalább 350 éven át tartó használat során sokkal több leletanyag kellett volna maradjon, másrészt lehetetlen, hogy ne történtek volna tatarozások, átépítések több évszázadon át. Igaz: maga a szerző sem gondolja véglegesnek a véleményét, hiszen a végén megjegyzi: „...A vár építési idejét (...) és pusztulását az elkövetkező évek kutatásai tovább finomíthatják” (34. oldal).

Demjén székelyföldi környezetben négy várat említ Both vára közeli analógiaként: Kézdialmás – Álmos vára,⁵ Felsőköhér – Vityal vára,⁶ Sepsibükszád – Vápvár,⁷ illetve Alsórákos – Mihály vára⁸. E négy esetből azonban a 12–13. századra csak Alsórákos – Mihály várat keltezték, azonban ez a keltezés feltételes. Sófalvi elemzése során Felsőköhér – Vityal és Kézdialmás – Álmos várait nem tudja keltezni, míg Sepsibükszád – Vápvár kapcsán 14–15. századi keltezést javasol.⁹

Következésképpen, ezzel összefüggésben megszívlelendők Sófalvi András szavai: „A kor (A 20. század 50–70-es éveiről van szó – G. E.) szintjén alkalmazott ásatási technikáknak és módszereknek köszönhetően, valamint a szűkszavú középkori írott forrásoknak tulajdoníthatóan, a várak területéről előkerült szegényes régészeti leletanyag értékelése és interpretálása igencsak nehéz volt, és számos esetben ellentmondásos eredményeket és véleményeket eredményezett, amelyet sűrűn behálóztak különféle történelmi mítoszok és toposzok.”¹⁰

5 Székely Zoltán: *Ásatások a lemhényi (Kovászna megye) és a csúkrákosi várban*. Sepsiszentgyörgy, 1980, Acta Hargitensia, 39–43.

6 Sófalvi András: A székelység középkori várai. Kísérlet egy székelyföldi vártipológia kidolgozására. In *Várak nyomában. Tanulmányok a 60 éves Feld István tiszteletére*. Szerk.: Terei György – Kovács Gyöngyi – Domokos György – Miklós Zsuzsa – Mordovin Maxim. Budapest, 2011, Castrum Bene Egyesület, 246: 1. táblázat.

7 Székely Zoltán: Contribuții la problema fortificațiilor și formelor de locuire din sud-estul Transilvaniei. In *Aluta*, 8–9., 1976–1977, 61.

8 Sófalvi András: Székelyföld középkori várai és a keleti határvédelem. A székelyföldi várak kutatása és problematikája. In *Castrum*, 3., 2006, 6.: térképmelléklet, 7.

9 Sófalvi András: *A székelység középkori várai*. 246–247: 1. táblázat.

10 Sófalvi András: *Székelyföld középkori várai*. 7.

Szkeptikusak vagyunk a vár birtokosának meghatározása kapcsán is. Demjén is megemlíti (l. a 34. oldal 31. számú jegyzetét): „...*építőik kilétére, valamint a várak területének birtokjogi hovatartozására nincsen adat*” (34. oldal). Következésképpen mérete és jellegzetessége alapján¹¹ a Sófalvi-féle vártípológia 2. típusához sorolható, azonban arra a kérdésre, hogy magánvár volt-e vagy sem, egyértelmű adataink nincsenek és gyaníthatóan nem is lesznek. Az is egyértelműsíthető, hogy birtokjogi kérdésekhez a régészet semmilyen adatot nem tud szolgáltatni. Az viszont tény, hogy a 13. századi Gyergyó területén lévő vár e terület társadalmi rétegződésére egyértelmű régészeti bizonyítékokat szolgáltatott.¹² Az ásatások eredményeit szemléletessé teszi a vár elméleti rekonstrukciója, amely Gyöngyössy János nevéhez fűződik (39. oldal, 14. ábra, 1.).

A kötet második része a Szent Miklós-plebániatemplom kutatását mutatja be. A régészeti kutatás összegzése Demjén Andrea nevéhez kapcsolódik (*A gyergyószentmiklósi plebániatemplom régészeti feltárása* (61–95. oldal), az antropológiai anyagot Claudia Radu dolgozta fel (*A humán csontanyag embertani elemzése*, 97–106. oldal), illetve a plebániatemplom tornyának és tetőszerkezetének faévgyűrű vizsgálatát (dendrokronológiai¹³ vizsgálatát) Tóth Boglárka, Botár István és Grynaeus András végezte el (*A gyergyószentmiklósi római katolikus plebániatemplom tornyának és tetőszerkezetének dendrokronológiai vizsgálata*).

11 „A központi toronyépületből és általában külső védelmi vonalból álló várak (toronyvárak) típusát a kis alapterület jellemzi” In Sófalvi András: *A székelység középkori várai*, 247.

12 E kérdés kapcsán l. Benkő Elek – Székely Attila: *Középkori udvarház és nemesség a Székelyföldön*. Budapest, 2008, Nap Kiadó.

13 A dendrokronológia mint sajátos tudományág története visszamegy már Leonardo da Vinci-ig. Jóval később Charles Babbage rájött, hogy a fákon található évgyűrűk alkalmasak lehetnek kormeghatározásra. Észrevételeit azonban nem ültette gyakorlatba. A dendrokronológia alkalmazási lehetősége azon a felismerésen alapszik, hogy a különféle famintákból vett évgyűrűsor átfedésekbe hozható, és ezzel folytonos, nagyon messzire mutató sorozatot lehet alkotni. Ez a *cross-dating*, vagy *overlapping*, amelyet magyarul „átlapolás”-nak fordítanak. Részletesebben l. pl.: Grynaeus András: *Dendrokronológia*. In *Régészeti Kézikönyv*. Főszerk.: Müller Róbert. Szerk.: Gróf Péter, Horváth Ferenc, Kulcsár Valéria, F. Romhányi Beatrix, Tari Edit, T. Biró Katalin. Budapest, 2011, kiadja a Magyar Régész Szövetség, 525–531.; *Fába zárt történelem*. Múlt kor történelmi portál, 2006. dec. 14. <http://mult-kor.hu/cikk.php?id=15835&pIdx=3&print=1> (2016.12.17); Botár István – Grynaeus András – Tóth Boglárka: „Új” módszerek a történelmi faszerkezetek keltezéséhez. A dendrokronológiai kutatások kezdetei Erdélyben. In *Transylvania Nostra*, II/4., 2008, 10–14.

Ez a fejezet a gyergyószentmiklósi templom építésére vonatkozó adatokat mutatja be részletesen (62–66. oldal). Kronológiai sorrendben részletesen kitér a templommal kapcsolatos különféle írásos adatokra, kezdődően a javítási és bővítési munkálatoktól egészen olyan fontos adatokig, mint a *cinterem*¹⁴ bővítése, ugyanis a pestisjárvány miatt 1633-ban mintegy 700 ember halt meg. Fontos információkkal szolgálnak az úgynevezett *vizitációs jegyzőkönyvek* is (1717–1755). Például az 1717. április 1-i egyházlátogatási jegyzőkönyv Szentmiklós filiájaként írja le Tekerőpatakot, Keresztelő Szent János tiszteletére emelt kápolnával (63. oldal). Ennél is részletesebbek az 1731-es vizitáció során gyűjtött adatok, ahol említést tesznek a tekerőpataki Gáborffi család kriptájáról, a hívek lélekszámáról, a templomi földekről, bevételekről, a plébánosról, a templom kerítésén kívül levő hat sírkőről, a kántorról és az iskoláról (64. oldal). Hasonlóan gazdag leírást tartalmaz az 1732., 1733., illetve 1735. évi egyházlátogatás (64–65. oldal).

A ma is álló gyergyószentmiklósi templom nem középkori, ugyanis ezt 1756 és a 1773 között Fogarassy György építtette Szent Miklós püspök tiszteletére (65–66. oldal). A kötet következő lapjain a szerkesztő-főszerző a mostani és az ezt megelőző középkori templom kutatását mutatja be. A régészeti kutatásokat ebben az esetben is földradaros (georadaros) felmérések, kutatások előzték meg (erről lásd a 67. oldalon a 4. ábrát), amelyek egyértelműen jelezték a középkori kőtemplom alapjait. A kutatásnak azonban volt előzménye: 1964-ben Molnár István, a Székelykeresztúri Múzeum akkori régésze és Tarisznyás Márton végeztek régészeti kutatásokat, azonban ásatásuk eredményét nem közölték (lásd a 68. oldalon). Nagyon sok kérdést megoldott és természetesen újakat eredményezett a 2013-as ásatás. Erről Demjén a 69–86. oldalakon számol be nagyon részletesen, a kutatás eredményeit pedig a 6–21. ábrákon szemlélteti. A kutatás három szelvényen zajlott, melynek során néhány fontos kérdésre sikerült választ találni, kezdve a középkori templom keletkezésével, illetve a 18. század második felében épített kriptával kapcsolatban. A jó

14 A középkori templom melletti temetőt *cinteremnek* nevezték, amely a görög *koiméthrion*, 'nyugvóhely, fekvőhely' szóból ered. A templom körüli temetők kialakulásának elemzését l. Bollók Ádám: A keresztények temetkezései és a keresztény temető a késő ókor és a kora középkor évszázadaiban. In *Szent Márton és Pannónia. A kereszténység a római világ határán*. Szerk.: Tóth Endre, Vida Tivadar, Takács Imre. Pannonhalma–Szombathely, 2016, Pannonhalmi Apátsági Múzeum, 113–122.

minőségű dokumentáció révén elég egyértelmű képet nyerünk a középkorban épített templom különféle építésfázisairól, legyen az a szöveg vagy a szemléltető anyag (fényképek és a kutatási szelvények felszínrajzai, lásd elsősorban a 6-7., 11-12. ábrát).

Demjénnek e feltárás fényében tett megállapításai, vagyis hogy két templomról beszélhetünk (az első egy Árpád-kori templom, a második egy középkori templom, amely a gótika idején egy toronnyal bővült, illetve a templom támpillérei), nemcsak építészettörténeti, illetve régészeti fontosságúak, hanem történeti jelentőségűek, ugyanis mind-egyik nem volt tudomásunk Árpád-kori templomról Gyergyószentmiklóson. Ezen ásatás eredményeként azt a következtetést vonhatjuk le, hogy Gyergyószéken mind a középkori királyi adminisztrációval, mind az ezzel szorosan kapcsolódó egyházi szervezettel már a 13. században egyértelműen számolnunk kell.

E kutatásokat - időrendi szempontból is - a templom körüli temetőből¹⁵ előkerülő csontvázakból vett szénizotópos minták csak megerősítették. Rétegtani szempontok alapján, valamint a sírok szuperpozíciója és a ¹⁴C-os vizsgálati eredmények alapján Demjén a feltárt 27 sírt három temetkezési fázisra osztotta:

1. az I. középkori időrendi réteghez két sírt sorolt;
2. a II. középkori időrendi réteghez sorolható (a gótikus templomhoz kapcsolható) temetkezések;
3. újkori temetkezések.

A halottak fekvése nyugat-kelet tájolású a keresztény síroknál, azonban a példák hosszú sorát lehet sorolni Eurázsia területeiről (Belső-Ázsiától Kazahsztánig és onnan a Kaukázusig, illetve a Kárpát-medencéig), ahol a kereszténységtől eltérő kultúrkörök, civilizációk esetében is ismert ez a tájolási mód.¹⁶ Nyugat és kelet a két uralkodó égtáj, a burjátok dualista világszemléletében is az istenek lakóhelye.¹⁷ Kisebb mértékben ellentmondásba keveredik a szerző a 81-82. oldalon,

15 L. a 13. jegyzetet.

16 Tomka Péter: Adatok a Kisalföld avar kori népességének temetkezési szokásaihoz II. A tájolás. In *Arrabona*. 17., 1975, 5-90.; Kruglov, Evgenii V.: Pogrebal'nyj obrjad oguzov Severnogo Priaspija 2-j pol. IX-1-j pol. XI v. In *Stepi Evropy v epohu srednevekov'ja. Hazarskoe vremja*. 2. Doneck, 2001, 395-403.; Kruglov, Evgenii V.: Pešenegi i oguzy: Nekotorye problem arheologičeskih istočnikov. In *Stepi Evropy v epohu srednevekov'ja. Polovecko-zolotoorдынское vremja*. Vol. 3. Doneck, 2003, 13.

17 Lőrincz L. László: *Mongol mitológia*. Körösi Csoma Kiskönyvtár 14, Budapest, 1975, Akadémiai Kiadó.

amikor azt írja – amúgy helyesen – hogy a koporsó már a 12. században megjelenik a petőfalvi és a zabolai temetőkben, ezzel szemben néhány sorral alább, a 82. oldalon, azzal folytatja: „*Koporsós temetkezések létére Székelyföldön a 14–15. századtól vannak adataink*”. Székelyföldet kevésbé ismerő olvasók számára: Petőfalva és Zabola a Székelyföldhöz tartozik. Kelet-Erdélyből régészetileg innen vannak adatolva – illetve talán Segesvár-Szölös¹⁸ temetőjéből – a legkorábbi koporsós temetkezések.

Hasonlóképpen nagyon érdekes a 6. sírból előkerült *párta*, melynek székelyföldi párhuzamait (Szentábrahám, Csíkszenttamás, Máréfalva) a 16. századra keltezve a 84. oldalon említi. Mivel egy nagyon érdekes fejdíszről van szó, mi magunk is megfogalmazzunk erről néhány gondolatot.

Először is a szó etimológiája kapcsán. A *párta* kifejezést a kutatás hosszú ideig szláv eredetűnek tartotta, és a bolgár *párta* (arannyal hímzett kendő) szóhoz kapcsolta. Kniezsa István, majd Gunda Béla kutatásai alapján végül úgy vélték, hogy a korábbi véleményekkel ellentétben a szláv népek vették át a magyar nyelvből. A szó eredetije nem szláv, hanem a szalag, szegély jelentésű *borte*, *parten* kifejezésekből került a magyar nyelvbe a 14. század folyamán.¹⁹ A *párta* szavunk jelentheti valaminek a szegélyét, peremét, karimáját, de *párta* szóval jelölik a virágos növények virágszirmainak egy részét, a patás állatok patájának vagy körmének felső szegélyét, a hajótest felső fedélzet részét körülölelő bordázatot is.²⁰

A középkorban különösen fontosnak találták viseletükben is jól láthatóan elkülöníteni a nők két csoportját: a hajadonokat és a már férjezett nőket. Mindezt a szociálpszichológiai jellegű jelképrendszerhez köthető, anyagi kultúrához tartozó fejviselet által is jelezték. A hajadonoknak tilos a konty, ami az asszonyoktól különböztette meg őket, illetve a másik végét, a teljesen kibontott haj. Ellentétben az

18 Harhoiu, Radu – Gáll, Erwin: Necropola din secolul XII de la Sighișoara-Dealul Viilor, punctul „Necropolă”. Contribuții privind habitatul epocii medievale timpurii în Transilvania estică. In *Analele Banatului*, 22., 2014, 203–204., 211.

19 A szó eredetéről, bővebben l. Zay Orsolya: Tegnep még lány vala, most immár kontya vagyon. Női haj- és fejviseletek a kora újkorban. In *Fiatal Középkoros Régészek VI. Konferenciájának Tanulmánykötete*. Székesfehérvár, 2016, Szent István Királyi Múzeum, 207–208.

20 Tóth M.: *XVII. századi párták restaurálása a nagylózsi ásatásból*. Kézirat, MNM Restaurátor és Műtárgyvédelmi Főosztály Könyvtára, Budapest 1979. Idézi: Edőcs Judit: Középkori párták a jáki templom mellől. In *Savaria. A Vas Megyei Múzeumok Értesítője*, 28., 2004, 359.

angol, német és olasz területekkel, ahol a fiatal nők hordhattak kibontott haját, mert ez arrafelé a szüzességet, az ártatlanságot jelképezte,²¹ a Kárpát-medencében kifejezetten csak egy társadalmi csoportra, a prostituáltakra vonatkoztatták a teljesen kibontott haját, hiszen az akkori idők érvelése szerint a kibontott haj vonzóvá, kívánatosá tesz egy nőt. Emiatt, a hajadonok nem viselték kibontva a hajukat a mindennapokban, legkevesebb az volt, hogy fonatba rendezték hajkoronájukat. Példások voltak az ezzel kapcsolatos áthágások büntetései is.²² Az ásatásokon tett pontos megfigyelések a leányok fejét a szüzesség jelképeként övező pántokról nagyon jelentősek. Hiszen míg a nemesség körében a pártaviseletre vonatkozóan korabeli ábrázolások, hagyatékleltárak, hozományjegyzékek is fennmaradtak,²³ addig a középkori falusi lakosság körében használt pártákról jórészt csak az ásatásokon előkerült maradványok alapján alkothatunk képet. Ezért jelentős a gyergyószentmiklósi lelet is. Az egyszerű párták megtalálhatók ugyan a felnőtteken is, de nagyobb számban fordulnak elő a gyermekeknél (a gyergyószentmiklósi 6. sírban is egy 6–7 éves kislány nyugodott). A párták ugyanakkor nemcsak viselőjük életkora, hanem vagyoni helyzetükből következően is különbözőséget mutatnak.

A falusi templomok temetőiből előkerült szegényesebb pártáknál legtöbbször vászon fedte a pártakoszorút. De több olyan párta is fennmaradt, amelyek módosabb egyénekre utalnak.²⁴ A 17. századi adatok szerint a párta pl. a debreceni közrend leányainak is ékessége volt, paraszti divatja azonban csak a 18. századtól ismert. Ebből a szempontból is kivételes leletnek tűnik a gyergyószentmiklósi 6. (gyermek)sírból előkerült lelet.

E néhány adat kapcsán az is elmondható, hogy több mint bizonyos, egy, a középkori pártákról szóló erdélyi-medencei szintézis jellegű elemzés a jövőben nagyon sok érdekes, régészeti és más, kultúr-antropológiai, etnográfiai tanulsággal szolgálhat.

21 Zay Orsolya: *i. m.* 205. 5. jegyzet.

22 Pl. Debrecenben a város egy perben a következő döntést hozta: egy leányt, mert keszkenővel kötötte be a fejét és a Bikaháznál arcátlanul viselkedett, 36 pálcával büntetett a tanács, azután csengős szarvat tétetvén a fejére, hóhérral hajtatta végig az utcákon és úgy üzte ki a városból. Idézi: Zay Orsolya *i. m.* 207. 10. jegyzet.

23 *Magyar Néprajzi Lexikon*. Főszerk.: Ortutay Gyula., Budapest, 1977, Akadémiai Kiadó, IV. kötet. <http://mek.oszk.hu/02100/02115/html/4491.html>. (2016. 12. 18)

24 Gábor Gabriella: Középkori párták Békés megyében. In *Studia Archaeologica* 2, a Móra Ferenc Múzeum Évkönyve, 1996, 388–389.

A. Leány gyöngyös pártában
(Magyarvalkó, Kolozs vármegye,
1894) ([http://mek.oszk.hu/
02100/02115/html/img/4-](http://mek.oszk.hu/02100/02115/html/img/4-)

B. Leányok gyöngyös pártában,
templomból jövő asszonyok között
(Vista, Kolozs megye, 1970-es évek) ([http://
mek.oszk.hu/02100/02115/html/img/4-160r.jpg](http://mek.oszk.hu/02100/02115/html/img/4-160r.jpg))

A fejezet második részében Radu Claudia az antropológiai leletanyag elemzését végezte el (*A humán csontanyag embertani elemzése*, 97–106. oldal). Csak sajnálni lehet, hogy eredményeit nem hasonlította össze a Benkő Elek által vezetett csoport eredményeivel.²⁵ Ennek a résznek tudománytörténeti vetülete is van, ugyanis az Erdélyi-medencében Botár István, Tóth Boglárka és Grynaeus András munkásságára méltán vonatkoztatható a jó értelemben vett úttörő jelző. (107–128. oldal)

Összességében tehát elmondhatjuk, hogy Árpád-kori templom alapjairól volt ugyan tudomásunk korábban is Gyergyószékről, Szárhegyről,²⁶ azonban a Demjén által szerkesztett kötet szakszerűen közli az ásatás eredményeit is. A gyergyószentmiklósi ásatás során először kerültek elő templom körüli temető sírjai Gyergyószék területéről. Ez

25 Benkő Elek: *A középkori Székelyföld*. Budapest, 2012, II. kötet.

26 Darvas Lóránd ásatása, 2007. Benkő Elek: *A középkori Székelyföld*. Budapest, 2012, I. kötet, 225., 31. jegyzet; Uő.: A középkori székelyek. In *A középkor és a kora újkor régészete Magyarországon/Archaeology of the Middle Age and the Early Modern Period in Hungary*. Szerk.: Benkő Elek, Gy. Kovács Gyöngyi. MTA Régészeti Intézete, Budapest, 2010, 1. ábra 8. szám; Uő.: Középkori templomok. In *Székelyföld története I*. Szerk.: Benkő Elek, Oborni Teréz. MTA BTK-EME-HRM. Székelyudvarhely, 2016, 400. Kép.

egyrészt önmagában is kutatástörténeti eredmény, másrészt azért is jelentős, mert egyértelműbbé teszi a királyi adminisztráció jelenlétét a Gergyói-medencében, már a 13. században. Ebben a fejezetben is a templom virtuális rekonstrukciója szemléletessé teszi az ásatások eredményeit, ami a 14. ábrán látható (78. oldal).

A kötet harmadik része az időben későbbre datálható régészeti lelőhely feltárásának eredményeit ismerteti. A pricskei vesztegintézet régészeti összegzése Demjén Andrea munkája (*A pricskei erőd és vesztegintézet régészeti kutatása*, 135–194. oldal). Ennek állatcsontanyagát Tugya Beáta dolgozta fel (*Állatcsontleletek a pricskei veszteglőhely területéről*, 195–210. oldal). Széleskörű elemzést olvashatunk mind a pricskei erőd, mind a vesztegintézet régészeti kutatásainak bemutatása kapcsán. A szorosokon és a hegyeken áthaladó utak létre az okleveleken kívül számos régészeti leletanyag hívja fel a figyelmet. Így északról a Kis-Beszterce-völgyéből vezető úton, a Tölgyesi-szoroson keresztül Pricske irányába lehetett eljutni a Gyergyói-medencébe. Ezen út középkori meglétére egy középkori pallos, illetve egy 16. századi köpüs, levél alakú vasnyílcsúcs utal (l. 135. oldal: 1–2. ábra).

Az Oakeshott-féle kardtipológiai elemzést felhasználva megállapíthatjuk, hogy a szálfegyverünk markolatgombja az úgynevezett „K” típus-hoz tartozik (ezt elsősorban 1290–1350 közé keltezte, de ritkán tovább is használták, egészen 1480-ig), keresztvasának típusa – a nem a legjobb fénykép alapján – pedig úgy tűnik, hogy az Oakeshott 2. keresztvas-stílus. Összességében a szálfegyvert az Oakeshott összesített tipológiája XIII. típus-példányai közé sorolhatjuk, amelyeket az angol fegyverszakértő elsősorban a 13. század vége – 14. század elejére keltezett.²⁷ A kontextus nélküli fegyvert – tekintetbe véve a lehetséges használati időeltolódásokat – a 14–15. századra datálhatjuk.

A következő oldalakon (136–137. oldal) a szerző a *vesztegintézet* fogalmát tisztázza, ennek előzményét, kialakulását tárgyalja, s amelynek demográfiai, politika-adminisztrációs történeti jellege mellett orvostörténeti jelentősége sem hagyható figyelmen kívül. A vesztegintézetek léte, ahogyan megtudhatjuk a 138. oldalon, a 18. századig megy vissza. Természetesen mindez kapcsolatban áll a modern kori Erdély *nyugatosodási, nyugatosítási* jelenségeivel. A Habsburg állam apparátu-

27 Oakeshott, Ewart: *The sword in the Age of the Chivalry*. Woodbridge, 1997, The Boydell Press, 41–51., 96., 114.

sa által hozott rendelkezések a nyugat-európai intézményrendszerek erdélyi meghonosítási kísérletei voltak. Ilyen közülük az említett *vesztegintézet* is.

A 139–141. oldalakon a Luigi Ferdinandi Marsigli által 1690 telén tervezett pricskei erőd területén végzett régészeti ásatások eredményei kerülnek bemutatásra. A régészeti kutatásokat 2013-ban kezdték el, melyek során feltárták az erőd délkeleti részét. Egy kutatóárok segítségével átvágták az erőd árkát, illetve szintén kutatóárokkal kutatták az erőd belsejét, ezt később a közepén szelvénné szélesítették. Sikerült feltárni az 1747-es írott forrásban említett őrházat is. Az érdekes régészeti eredményekről a szerző a 141–143. oldalakon számol be, az ásatások eredményeit a 144. oldalon található alaprajz (10. ábra) szemlélteti. A feltárt leletanyag az erődöt a 18. század első felére keltezi.

A *vesztegintézet* régészeti kutatásának tárgyalása előtt a szerző a vonatkozó írott források sokrétű és sok helyen végzett levéltári kutatásairól ejt szót (145–150. oldal). Topográfiai szempontból a *vesztegintézet* – amelynek helyzetét az erőddel együtt a szerző a 13. ábrán szemlélteti – a *Kőházak* elnevezésű ponton került elő, ami az erőddel szemben, de annál alacsonyabb tengerszint feletti magasságon fekszik. (140. oldal: 4–5. ábra). A geofizikai felméréseket követő régészeti kutatások (2009–2013, 2015) részletes bemutatására a 154–175. közötti oldalakon kerül sor. A feltárt 6 épület részletes leírása, alaprajzon való szemléltetését a 42. ábra tartalmazza. A 26., 30., 35. ábrákon a feltárt épületek rekonstrukciója közelebb visz a régletűnt korok felidézéséhez.

Amint említettük, az állatcsontanyagot a nagykanizsai múzeum régészeti állattani szakembere, Tugya Beáta dolgozta fel (*Állatcsontleletek a pricskei veszteglőhely területéről*, 195–210. oldal). Észrevételei és újszerű eredményei fontos előrelépést jelentenek a 18. századi székelyföldi realitások – a mindennapok – megismeréséhez.

A magyar nyelvet nem ismerők számára a kötet fejezetei végén található angol és román nyelvű rezümék nyújtanak egyértelmű tájékozódást.

Ismertetőnk végén azt mondhatjuk el, hogy a gyergyói régészet most már monografikus formában is *megszületett*. Hogy hogyan növekedik, fejlődik, az a jövő titka.

OLVASÓLÁMPA

A HEGYI FÜZET

A legtöbb embernek van egy elképzelt élete, talán egy elképzelt ideje, kora is, ahová visszavágjuk, amelyikben élni szeretne. Nem mindig ott. Időnként. Elmenni, átruccanni, elruccanni odáig, és ott lenni valameddig, egy rövid ideig mindenképpen. Hallgatni a fák suhogását, a szél mozgását, és lehetőleg legyen egy fedél is a fejünk fölött, kályha, asztal, szék, fekvőhely, az eresz alatt egy hordó esővíznek, mosakodni, és egy füzet is kéznél, amibe írni. És ilyenkor csak figyelni, átadni magunkat ennek a figyelő állapotnak, és közben lejegyezni ebbe a füzetbe mindazt, amit érzékelünk. Mindazt, amit közben tapasztal az ember, maga körül is, de főleg ami történik nem is kívül-belül, leginkább benne, belül.

Gyerekkorában ki ne szeretett volna kiköltözni a rengeteg erdő közepébe, de legalább a kert végébe, mondjuk, egy kalyibába, sátorba, kuckóba, és ott egyedül, mint egy hajótörött a saját szigetén, egymagában, szülők, emberek stb. nélkül élni, eléldegélni. Hogy hogyan, miképpen, azt nem tudtuk, de a vágy megvolt bennünk. És ezt a vágyat továbbgörgetjük, továbbörökítjük, hozzuk magunkkal a gyermekkorból, és felnőttként benépesítjük mindenfélével, flórával és faunával, faluval és erdővel, fákkal és füvekkel, és ha tehetjük, rögtön megteremtjük magunknak egykori vágyunk tárgyát. Illetve annak valamilyen változatát próbáljuk meg mindennapjainkba varázsolni. Falu, erdő, fák, hegyek, füvek, csend, egyedüllét, elmélkedés, háborítatlan hely, vidék, pompázatos környék stb. Nekem is van ilyen helyem, és fogalmam sincs, hogy honnan hozom; nyilván a gyermekkorból, nyilván a faluból, és nyilván nemcsak onnan, hanem sokkal korábról, a génekből, a látásban, a hallásban, az érzékelésben, az évszázadokon át is visszhangzó üzenetekben, amit az apák, nagyapák, szépek és ükök átörökítettek rám.

Visszaemlékszem, hogyan olvastam gyermekkoromban azt, ami a két világháború közötti erdélyi magyar irodalomnak is alapvető, meghatározó toposza volt: kamasz, erdő, egyedül, vadak, fák, füvek, túlélés stb. Tamásira gondolok, Nyirő-történetekre, és *A funtinelli boszorkány* kis hősnőjére. Igen, rá is. No meg apám, nagyapám történeteire. Nekik még természetes volt az, hogy az egész nyarakat ott töltsék a rengetegben, egy kalyibában, ott éljenek hónapokon

keresztül az állatokkal együtt, a természettel teljes, abszolút összhangban. (Pár éve felkerestem ezt a helyet, teljesen benőtte az erdő, családodtan kellett hazajönnöm, valami más kép élt bennem erről, valami, ami már csak azokban a mesékben, a gyermekkorom történeteiben, apám, nagyapám, nagyanyám hangjában maradt meg csupán.)

Győrffy Ákos új könyvében valami ilyen helyet talált meg, a nagyapák helyét, az apákét, a bennük (is) őrzött-hordozott belső tájat. Valami ilyesmire lelt, és noha rokon az említettekkel, nagyon messze van tőlük. Közelebb inkább Lénárd Sándorhoz, Hamvashoz, Máraihoz, Pilinszkyhez, hogy csak pár lehetséges elődöt említsek. Mert ez a könyv¹ elejétől végéig belső monológ, és a tájak is többnyire belső tájak, a feltört hétvégi házikó, az üres füzettel, asztallal, székkal, földre terített matracral csak a megfelelő helyszín, a megtalált megfelelő helyszín a kontemplációra, emlékezésre, az emlékek, a bensőnk vizsgálatára. Ami kint van, az itt többnyire bent is van, a kinti a bentiek előidézője, elővárásolója, a jelen a múltnak a kulcsa, tükre, visszavetítődése. Tisztaság és gyarlóság, való és fiktív élet, a tér intenzív átélése, a kiterjedés ebben a térben, a gyerekkori evidenciák korszaka, az álmok, a látás felnőttkorra elveszített képessége, a ki nem mondott szavak és meg nem tett tettek súlyos következményei, az irracionális, az irgalom, a szent, a vallási kérdések, Isten léte („Isten léte nem hit kérdése”), a leszületés („Hogy milyen stációkat jár végig a lélek a túlvilágon, amíg egy újabb anyaöl be nem fogadja, hogy testet adjon neki”), a kereszténység, a saját szavak („Keserves út vezet a saját szavakig”), az írás („El innen, ezt viszont csak írás közben, nagyon ritkán sikerült elérni”), a transzcendencia mélyebb tartományai, a zene („...Aminek köze van ehhez a mélyvilági hömpölygéshez”), a csend, a belső csend, a teremtés („...teremteni csak az önfelszámolás áldozata árán lehetséges”), a szegénység mint eredendő, természetes létállapot, a lelki szegénység („A lelki szegény az, aki birtokolja a legszükségesebbet, és tudja, hogy minden más felesleges és jelentéktelen”, „A szegénység nem nélkülözés, hanem annak a belátása, hogy végső soron csak egyvalami kell. Mindig csak egyvalami. Ha ez az egyvalami nincs többé, nem léphet más a helyébe, csak a semmi”) és megint csak az írás („...az egyetlen csatorna, amelyen keresztül elérhetővé válok a másik számára”) stb. a témái Győrffy Ákosnak ebben a nem túl vastag, inkább vékonyka

1 Győrffy Ákos: *A hegyi füzet*. Budapest, 2016, Magvető.

könyvben, hegyi füzetben. És persze, nemcsak ezek, hanem még sok minden, áhítatok, meditációk, elmélkedések, már-már szinte imák, gondolkodás magunkról, a természetről, magyarul: folyamatos önmagunk vizsgálata, analízise. Túlélő könyv. Élni segítő. Inspiratív, nyugtató. (Fekete Vince)

BOLDOGOK, AKIK VENDELINEK

„A kisasszony oly szép volt, mint egy régi, nemes acélmetszet, és leginkább solymászó hercegnőhöz hasonlított.”

Hát valahogy így kell kezdeni egy novellát, de ez tulajdonképpen annyira szép, hogy akár elég is lenne ennyit írni, ez már önmagában egy történet.

Hála istennek Krúdy Gyula nem hagyta annyiba ezt a történetet, és szép, veretes vonalvezetéssel gyönyörűen mesél a kisasszonyokról, a kisvárosi zenetanárokról, kalandorokról és szomorú özvegyekről. Szinte látjuk, ahogyan violaszín téntával, kerek, a felvidéki patinás iskolákban tanult betűkkel veti papírra hősei kalandjait, és a sorok mögül valahogy mindig kinéz egy borvirágos orrú Vendelin vagy egy solymászó hercegnő. És érezzük a lengyelországi hideget, a Poprád melléki ködöt, évszázados kisvárosok macskakövein lépked mellettünk a szerző, ezüstfejes sétabottal kezében.

És néha beülünk vele egy palack borra valamely vidéki söntésbe, ahol a tulajdonost régi bánat emészti, s ezért mindig sóhajt egyet, amikor kitölti a vendégeknek a bort, sőt olyankor is sóhajt, amikor a fizetséget kéri.

Az csak természetes, hogy Szindbád is velünk tart ezeken az utakon, ahogyan Nagybotos Viola, Navarrai Margit vagy éppen a tunya Zathureczky is.

Remek novellahősök, jó társaság sorakozik ebben a novellagyűjteményben²: talán Krúdy legjobb novellái, pedig erős a mezőny. Vannak ismertek, mint az *Utolsó szivar az Arabs Szürkénél*, és vannak (legalábbis számomra) olyan ismeretlen mestermunkák is, mint például *Az ecetfák pirulása* vagy az *Asszony a nagybőgőben*.

Nem sok tanulság van ezekben a novellákban – ahogyan rendszerint egy jól megélt emberi életben sem. „Csupán” történnek a dolgok, az élet „csak” szerelemről, pénzről, barátságról szól, és Krúdy ennél többet nem is akar mondani. Untig elég ez is.

2 Krúdy Gyula: *Isten veletek, ti boldog Vendelinek*. Budapest, 2010, Osiris.

S ha télidőben, egy doromboló kályha mellett, kötögető, ábrándos tekintetű feleséggel az ablak mellett, és macskával a hintaszékben olvassuk ezt a könyvet: a világ nagyon rendben van. És többek között, mások mellett Krúdy Gyula tette azzá. Az ilyen könyvekkel. (*György Attila*)

EGY 3. KÖNYV A 2. KÖNYVRŐL

A 3. könyv³ tényleg Temesi Ferenc harmadik kötete (a *Látom, nekem kell lemennem*, illetve a *Por* után), és – a fülszöveg szerint – afféle „kollázstechnikájú regény, ha úgy tetszik, »kiegészítő kötet« a szótár formájú, nagy port kavart *Por* c. műhöz. Napló, írói és emberi vallomás, de felfoghatjuk laza és rendkívül színes bibliográfiának is, amelyben Temesi Ferenc megkapó személyes hitellel szól a *Por* születésének és utóéletének történetéről...”

Hadd szögezzem le már az elején, hogy maximálisan egyetértek Temesi Ferenc önértékelésével, mely szerint a *Por* „a [XX.] század második felének egyik legnagyobb magyar regénye” (179. oldal): annyira véglegesen kiaknázza a magyar irodalom egyik legszebb hagyományában, az anekdotában rejlő (irodalmi) lehetőségeket, hogy a *Por* után már nem is érdemes anekdotikus regényt írni.

Elképesztő (és megtanulandó!) az a tudatosság, ahogy Temesi „rákészül” a *Porra*, mondván, hogy „A második könyvnek robbannia kell, különben besorolnak a szürkék közé” (185. oldal). Kezdődik minden 1976. szeptember 11-én (figyelem: ekkor még az első kötet sem jelent meg!), amikor Temesi a következőket írja egy nagy alakú, kékesszürke fedelű füzetbe: „Mao halálának harmadnapján, Bélatelepen fogok nagy munkámba. Az Sz-i tájszótár v. Átértelmező szótár, PONTOS SZÓTÁRFORMA (a »Kutya« modelljéből kiindulva”) (10. oldal). (A *Kutya* című „szócikk” amúgy itt, a 3. könyvben is szerepel a 89–93. oldalakon.) Persze, sok minden történik még 1983 tavaszáig, amikor Temesi rendesen nekifekszik a *Por* megírásának (például elviszi a regény színopszísát és az első fejezetet Kardos Györgyhöz, a Magvető Kiadó igazgatójához: „Átfutotta az első fejezetet és a színopszist. Mennyit kér? mondta végül, amikor befejezte” – 193. oldal), de a lényeg mégiscsak az, hogy amikor nekifog az írásnak, tényleg nincs megállás: „A Kardosból áradó bizalom megerősítette munkakedvemet. Június

3 Budapest, 1989, Magvető Kiadó.

30-án (...) már anyámék tanyáján voltam. Örömöm fokozta, hogy a városban megpillantottam a kirakatban a Simon és Garfunkel Central Park-i koncertjéről készült dupla albumot. A kezdetektől az ő számaikat használtam munkadalként. Ha a regény volt Pavlov, az ő számaik voltak a csöngő, én meg persze a kutya. Öt címszó/nap sebességgel haladtam, szinte önkívületben. (...) Napi 8-10 órát dolgoztam. Esténként, mire befejeztem, kezem-lábam reszketett.” (199. oldal) Csoda-e, hogy ilyen munkatempónak végül idegösszeomlás lesz a vége? Változtatni kell tehát a ritmuson és az életvitelen is: „A reggel mindennap az íróasztalomnál talált. Lassan kialakult, hogy délig be kell fejezni a napi-t, utána egy vonással sem többet” (206. oldal); „Napi két címszó délig elég egy olyan embernek, akit a rendszeres munkára és az italozás teljes kizárására ez a könyv tanított meg. Átlag 3-4 vagy 5-6 oldal a déli harangszóig – nekem nem volt három kiházásítandó lányom, mint Móricznak, aki napi tíz flekket írt” (213. oldal) stb.

Tanulságos a kötet végén *Portörölők írták* címmel közölt „kisantológia” is a *Porról* megjelent negatív kritikákból. Tanulságos (és szomorú) főleg azért, mert tisztán és világosan kiolvasható ezekből a kritika-részletekből is a „szakma” bizonytalankodása, ahogy se lenyelni, se kiköpni nem tudja Temesi posztmodern szótárregényét. Ma már tudjuk (vagy legalábbis én határozottan állítom), hogy bármit írtak is anno a kánoncsinálók, Temesi Ferenc *Por* című regénye megfellebbezhetetlenül a XX. századi magyar irodalom egyik csúcsteljesítménye. (*Lövétei Lázár László*)

UTAZÁSOK A MÁSIK EURÓPÁBAN

Andrzej Stasiuk könyve⁴ 2005-ben elnyerte a legfontosabb lengyel irodalmi díjat. Nem könnyű meghatározni a könyv műfaját. Néhol különleges útirajz, máshol furcsa következtetéseket megfogalmazó esszé, olykor szellemes történelemfilozófia, máskor mulattató vagy elgondolkodtató történetecskék sora. Kicsit Tamási Áron *Szülőföldemjére* hajaz, azzal a különbséggel, hogy a szerző nem a szülőföldjére tér haza, épp ellenkezőleg, számára addig ismeretlen országokat, idegen helyeket keres fel, mondja el benyomásait, tapasztalatait róluk.

Stasiuk a kilencvenes években jónéhány kelet-európai és balkáni országot járt be. Lengyelország, Szlovákia, Magyarország, Románia, Moldávia, Ukrajna, Szerbia, Albánia, Görögország határállomásainak

4 Andrzej Stasiuk: *Útban Babadagba*. Budapest, 2006, Magvető.

pecsétjei tarkították útlevelét. Bizonyos helyekre többször is visszatért. De soha nem a nagyvárosokat, vagy a felkapott, kiglancolt üdülőtelepeket kereste. Stasiukot mindig az elhagyatott települések, a félig vagy egészen elfeledett vidékek érdekelték, ahol az emberek olyanok, mintha megviselt díszlettologató munkások pihennék ki fáradalmaikat valamilyen hosszú előadás után. Az előadások a nagyvárosokban és a kiglancolt helyeken folynak, de ezek a helyek Kelet-Európában is olyanok, mint Nyugat-Európában. Vagy legalábbis igyekeznek utánozni. Az elfeledett helyeken található azok a sajátosságok, amelyek Stasiukot igazán érdeklik. Az elfeledett helyek lehetnek sivárak vagy furcsák, visszataszítóak vagy ámulatosak, de valahogy mindig valószínűsábnak, hitelesebbnek hatnak a szerző számára, mint a nagyvárosok álomszerű, csillogó kavalkádja. A nagyvárosokban és felkapott helyeken a proscéniumlámpák fénye alatt gyakran hamis, giccses előadás zajlik.

Stasiuk kalandozásai nem nevezhetők egyszerű turizmusnak. Van, amikor irodalmi zarándoklat, van, amikor véletlenszerű csavargás. Máramarosi tájakon járva idéz Bodor Ádám *Sinistra körzetéből*, a dél-erdélyi Resinár falut Emil Cioran önéletrajzának olvasása után keresi fel, s tölt ott több napot, próbálva átítatódni a hely szellemével. És van, amikor egyszerűen csak a véletlenre bízta, merre tovább.

Országúti buszmegállóiban várja a nem is biztos, hogy érkező autóbust, jelentéktelen, kis határállomásokon rostokol basáskodó vámtisztek önkényének kitéve, falusi vegyeskereskedések lépcsőin issza az olcsó sört, bort, pálinkát a helybéliekkel, elhagyott gyártelep tövében a szemétkben turkáló disznókonda mellett autóra stoppol. Néha megpróbálják átverni, néha a legönzletlenebb segítőkészséget tapasztalja. Ha az ember kilép a komfortzónájából, érdekes, sokszor meghökkentő dolgok adhatják elő magukat. Jobban megismerhető így egy hely, mint útikalauzokból.

Emlékezetes mondatai vannak Stasiuknak a világnak ezekről a helyeiről. Íme, néhány: „...az ünnepet mímelő hétköznapiság és a cifra szegénység egyre korcsabb változatai (...), vásári ócskaság, sokszorosított szemét, műanyag, ami rögtön elromlik, de hulladékként, szemétkupacként szinte örökké tart, amíg csak el nem nyeli a tűz, más elem nem bír vele. Ez járt a fejemben, amíg Leordinán, Alsóvisón és Felsővisón keresztül a Priszlop-hágó felé autóztunk”.

„Éjszaka Gura Humorului főutcáján tizenöt éves fiúk német rendszámablát akartak eladni nekünk. Bizonygatták, hogy BMW-ről szed-

ték le őket. (...) Igen, az első napon Romániában rám szakadt a kontinens minden bánata. Mindenfelé hanyatlást láttam, el sem tudtam képzelni az újjászületést.”

„Bodor Ádám és Sinistra átlátszó bevonatban rakódik rá a valóságos Máramarosra és Bukovinára, egyikhez is, másikhoz is gondolataim, szeretetem, félelmem átfénylő, eleven matériája tapad. Egyszerűen nem hagy aludni Sinistra.”

„...miközben a kerítés mögött elnémetesedett lengyelek, elrománosodott németek, ellengyelesedett ukránok leskelődnek, ez az egész határszéli keverék, a multikulti híveinek legédesebb álma...”

„A segédországok, másodvonalbeli nemzetek, tartalékos népek specialitása ez. Ez az a csillámlás, megkettőzött, megháromszorozódott fikció, görbe tükör, varázlámpás, délibáb, fantasztikum és ábrándkép, amely kegyesen becsúszik aközé, ahogy van, és ahogy lennie kellene. Ez az önirónia, amely lehetővé teszi, hogy játsszunk saját sorsunkkal, csúfot úzzünk belőle, kifaragjuk, a kudarcból hősi-komikus legendát csináljunk, a fikcióból meg valamiféle megváltást.”

„...rozsdás biciklin karikáznak a dimbes-dombos táj települései között, amelyek nevei legalább három nyelven mondhatók...”

„Semmi sem olyan, amilyennek első pillantásra látszik, mindenféle jelentésszilánkok rejlenek, amelyen fennakad a gondolat, mint gatyája a szögesdróton.”

„Úgy döntöttünk, nem csinálunk semmit, hagyjuk működni a világot. Jól tettük: egy óra múlva szinte asztalunkhoz jött a Tokaj feliratú, üres busz.”

„...Virágosvölgy és Ploszkos között újra elhittem, hogy sárból gyúrták az embert.”

„Pusztán arról van szó, hogy az utazás egyfajta, viszonylag egészséges kábítószer.”

„Hajnali négykor az ember vagy leül és elbőgi magát, vagy utazik tovább.”

„És van, aki csodálkozik, mint az a korfui görög, aki nem tudta elhinni, hogy merő szórakozásból két hetet töltöttünk Albániában, és a koszos gatyáinkat nézegette a fényben, a felfoghatatlan rejtély megoldását keresve.”

„A történelem, az események, a következmény, a gondolat, a terv sorra feloldódik a tájban, e jóval régebbi és nagyobb valamiben, mint az összes erőfeszítés együttvéve.”

„Aminek jönnie kell, az sosem ér ide, mivel útközben elhasználódik és elenyészik, mint távoli lámpás fénye. Örök alkony uralkodik itt, a gyerekek fáradtan születnek.”

„Így van Kisszebenben, Gorlicében, Göncön, Karánsebesen, a Fekete- és a Balti-tenger közti, egész híres-neves vidéken. Állnak és számolgatják a cigarettát a dobozban és az aprót a zsebükben. Az idő messziről jön, és idegen levegőre emlékeztet, amit már szívott valaki.”

„Jó dolog kérdőjeles országban élni, mivel több teret zárnak közre a határai, mint ahogy a földrajz alapján gondolná az ember.”

Lehet, hogy utazásai elején még idegen helyek voltak ezek Stasiuk számára, de ismétlődő látogatásai közben valami nagyon megváltozott: „Szeretném, ha mindazokon a helyeken el lehetnék temetve, ahol jártam és valaha jární fogok. A fejem a Zemplén zöldellő dombjai között, a szívem valahol Erdélyben, a jobb kezem Montenegróban, a bal Szepesbélában, a szemem Bukovinában, az orrom Resinárban, a gondolataim talán mifelénk...” (*Molnár Vilmos*)

Magma, 2012 (fa, kő, 17x20x15 cm)

A Székelyföld előfizetőinek és állandó támogatóinak névsora

Románia

MAGÁNSZEMÉLYEK

- Dr. Ábrám Zoltán - Marosvásárhely
Abrán Tünde - Székelyudvarhely
Albert Ernő - Sepsiszentgyörgy
Albert Géza - Székelyudvarhely
Andorkó Attila - Kénos
Andrási Ilona - Alsósófalva
András Pál - Bukarest
Antal Dénes - Csikmadaras
Dr. Antal Erzsébet - Csíkszentdomokos
Antal István - Székelyudvarhely
Br. Apor Csaba - Marosvásárhely
Dr. Aross Imre-Levente - Székely-
udvarhely
Árvay Katalin - Sepsiszentgyörgy
Asztalos István - Székelyudvarhely
Bács Károly - Csikszereda
Bajkó István - Csíkszentmárton
Bajna György - Gyergyószentmiklós
Bakk-Dávid Enikő - Kézdivásárhely
Bakk Pál - Szentkatolna
Balázs Dénes - Csíkrákos
Dr. Balázs Lajos - Csikszereda
Balácsi-Pál Etel - Csikszereda
Bán Kata - Székelyudvarhely
Barabás Imre - Gyergyóremete
Bara Béla - Csikszereda
Baracsi Levente - Arad
Bárányi Ferenc - Temesvár
Baricz Lajos - Marosszentgyörgy
Bartha Árpád - Kászonújfalva
Bartha György - Csikszereda
Bartha Imre - Székelyudvarhely
Bartók Melinda - Kézdivásárhely
Bartos Jenő - Jászvásár
Bege Károly - Gyergyócsomafalva
Benkő Levente - Magyaryvista
Bernád Ilona - Marosvásárhely
Berszán Lajos - Gyimesfelsőlok
Berze Imre - Székelyudvarhely
Bethlen Anikó - Marosvásárhely
Bíró Ambrus Lenke - Székelyudvarhely
Bíró Gábor - Csikmadaras
Dr. Bíró Gábor - Kézdivásárhely
Bíró Géza - Gyergyószentmiklós
Bíró László - Kalotaszentkirály
Bíró Levente-Tibor - Kézdivásárhely
Bíró Réka - Barót
Bocskay Vince - Szováta
Bodó István - Csikszereda
Bodor Attila - Sepsiszentgyörgy
Bogdán László - Sepsiszentgyörgy
Bogdán Zsolt - Kolozsvár
Bojtor Attila - Gyulafehérvár
Bokor Katalin - Bukarest
Borbáth Erzsébet - Csikszereda
Borbáth Katalin - Csikszereda
Borbély László - Csikszereda
Borbély Tamás - Marosvásárhely
Borbély Zsolt Attila - Arad
Borboly Csaba - Csikszereda
Dr. Borboly István - Gyergyócsoma-
falva
Dr. Borcsa János - Kézdivásárhely
Borcsa Julianna - Csikszereda
Borsa István - Csikszereda
Botár István - Csikszereda
Bölöni Domokos - Marosvásárhely
Burus János Botond - Csikszereda
Czellecz Jenő - Marosvásárhely
Czikó László - Búzásbesenyő
Czoppelt Julianna - Kovászna
Császár Vilmos - Csíkrákos
Csatlós Mihály Levente - Kézdi-
vásárhely

- Ft. Msgr. Csíki Dénes – Nyárádköszvényes
 Csíki Zoltán – Parajd
 Dr. Csiszár Anna – Marosvásárhely
 Csiszer Imre Csaba – Csíkszereda
 Csúcs Mária – Csíkszereda
 Daczó Katalin – Csíkszépvíz
 Dánél Sándor – Csíkszereda
 Damó Csaba – Kézdivásárhely
 Darkó Béla – Marosvásárhely
 Daróczi Béla – Marosvásárhely
 Ft. Darvas-Kozma József – Csíkszereda
 Darvas Mária – Gyergyóalfalu
 Dávid Gyula – Kolozsvár
 Dávid Katalin – Székelyudvarhely
 Dávid Zoltán – Kolozsvár
 Deák Ferenc – Csernáton
 Deme László – Csernáton
 Demeter Edit – Kézdiszentlélek
 Dénes Emőke – Homoródalmás
 Dénes Erzsébet – Homoródszentpál
 Dénes László – Nagyvárad
 Dézsi Zoltán – Gyergyószentmiklós
 Diénes Gábor – Nagybánya
 Dimény Attila – Kézdivásárhely
 Dimény Haszmann Orsolya – Csernáton
 Dobos Sándor – Nagyvárad
 Dr. Dóczy Annamária – Marosvásárhely
 Dr. Dombi Csaba Ábel – Felsőbánya
 Domokos Éva – Arad
 Ft. Drócsa László – Nyárádszereda
 Duma András – Klézse
 Egyed Emese – Kolozsvár
 Eigel Tibor – Csíkszereda
 Dr. Elek Sándor – Csíkszereda
 Elekes András – Csíkpálfalva
 Elekes Antal – Temesvár
 Elekes István – Gyergyóújfalu
 Elekes Károly – Sepsiszentgyörgy
 Farkas Ambrus – Sepsiszentgyörgy
 Farkas Antal – Székelyudvarhely
 Farkas László – Gyergyócsomafalva
 Farkas Miklós – Segesvár
 Farkas Réka – Sepsiszentgyörgy
 Dr. Fehér István – Székelyudvarhely
 Fekete Albert – Csíkszereda
 Ferencz Éva – Kézdivásárhely
 Ferencz Gizella – Kézdivásárhely
 Dr. Ferencz László – Marosvásárhely
 Fischer Alfréd – Székelyudvarhely
 Fodor György – Székelyudvarhely
 Fodor Levente – Csíkszögöd
 Dr. Fodor István – Csíkszereda
 Fodor István – Sepsiszentgyörgy
 Fodor Pál – Sepsiszentgyörgy
 Forró László – Bukarest
 Fuják Gyula – Csíkszereda (2 darab egyéves előfizetés)
 Funariu Éva – Szeben
 Fülöp Géza – Marosvásárhely
 Fülöp Lajos – Székelykeresztúr
 Fülöp Sándor – Gyergyóalfalu
 Fülöp-Török Réka – Kézdivásárhely
 Gajdó Albert – Csernáton
 Gál Attila – Székelyudvarhely
 Gáldi György – Bukarest
 Gál Katalin – Gyergyóújfalu
 Gáll Levente – Csíkmadaras
 Gálfalvi György – Marosvásárhely
 Gálfalvi Zsolt – Marosvásárhely
 Dr. Garda Dezső – Gyergyószentmiklós
 Gáspár Sándor – Marosvásárhely
 Gazda József – Kovászna
 Geréd Gábor – Székelyudvarhely
 Gergely Borbála – Csíkszereda
 Gergely Zoltán – Kolozsvár
 Dr. Germán Salló Márta – Marosvásárhely
 Györfi Jenő – Nyárádmagyaros
 Dr. Györfi Sándor – Csíkcicsó
 Haáz Sándor – Székelyudvarhely
 Hadnagy Géza – Farkaslaka
 Hantz András – Kolozsvár
 Hegedűs Enikő – Csíkszereda

- Hegyi Sándor – Székelyudvarhely
Hertza Mikola – Csíkszereda
Dr. Holló Attila – Csíkszereda
Dr. Horváth Anna és Dr. Horváth István – Kolozsvár
Horváth Kovács Ádám – Marosvásárhely
Hubert Sándor – Bukarest
Illyés Ferenc – Székelykeresztúr
Imecs Márton – Kolozsvár
Imre Jolán – Csíkszereda
István Adrian – Székelyderzs
Istvánffy Katalin – Torda
Izsák Balázs Árpád – Marosvásárhely
Jakab Attila Árpád – Székelyudvarhely
Jancsó Miklós – Kolozsvár
János Ágnes – Csíkszereda
János Julianna – Csíkszereda
Jánosi Bertalan – Csíkszereda
Jánosi Csaba – Csíkszereda
Joikits Attila – Szilágysomlyó
József Álmos – Sepsiszentgyörgy
Juhász B. Tünde – Csíkszereda
Kakas Zoltán – Sepsiszentgyörgy
Káli Király István – Marosvásárhely
Gróf Kálnoky Tibor – Sepsikőröspatak
Kánya József – Csíkszereda
Kassay Vilmos – Csíkszereda
Katona Lajos – Kolozsvár
Kedei Mózes – Székelyudvarhely
Kedves Béla – Gyimesközélpok
Kémenes Bernadette – Gyergyószentmiklós
Kerekes Ágnes – Nagyvárád
Dr. Kerekes Jenő – Maksa
Keresztes Enikő – Kézdivásárhely
Keresztes Péter és Kedves Emőke – Temesvár
Dr. Kikeli Pál István – Marosvásárhely
Király László és Edit – Nagyenyed
Király Zoltán – Kolozsvár
Dr. Kiss András – Nagyvárád
Kiss Jenő – Sepsiszentgyörgy
Kiss Lázárné Éva – Kézdivásárhely
Kocsis László – Marosvásárhely
Kolbert Tünde – Borszék
Kolumbán-Antal József – Zetelaka
Kolumbán Gábor – Énlaka
Kolumbán László – Székelyudvarhely
Komán Zsombor – Brassó
Koncsag László – Gyulafehérvár
Kónya-Hamar Sándor – Kolozsvár
Kosztai Gabriella – Marosvásárhely
Dr. Kovács Albert – Bukarest
Kovács Barna – Marosvásárhely
Kovács Béla – Érmihályfalva
Kovács Emil Lajos – Szatmárnémeti
Kovács Katalin – Csíkszereda
Kovács Mária – Székelyudvarhely
Kovács Piroska – Márafalva
Kovács Zsuzsanna – Bukarest
Dr. Kozma Dezső – Kolozsvár
Kozma-Péter Dénes – Zetelaka
Köllő Félix – Csíkszereda
Közzei Enikő – Csíkszereda
Dr. Kuna Tibor – Csíkszereda
Dr. Kurkó János – Székelyudvarhely
Kristó Boróka – Csíkszereda
Kürti Miklós – Kolozsvár
Laczkó-Albert Elemér – Gyergyóremete
Laczkó Anita – Gyergyóremete
Laczkó György – Székelyudvarhely
Laczkó Szentmiklósi Endre – Gyergyóremete
László Attila – Jászvásár
Lászlófy Pál István – Csíkszereda
László György – Maroskeresztúr
Dr. László Ilona – Marosvásárhely
Lázár Lilla – Csíkszereda
Lehoczky Ferenc – Arad
Léstyán Dénes – Csíkszereda
Léstyán Sándor – Kézdivásárhely
Lőrentz Éva-Noémi – Brassó
Lőrincz Ágnes – Marosvásárhely
Lőrincz József – Székelyudvarhely
Madaras Lázár – Brassó

- Mag István - Lövéte
 Dr. Major Zoltán Zsigmond - Kolozsvár
 Dr. Makai Magoss Csaba -
 Felsőbánya
 Markó Béla - Marosszentkirály
 Dr. Marton József - Gyulafehérvár
 Márton Ferenc - Temesvár
 Márton Károly - Marosvásárhely
 Dr. Máthé Dénes - Kolozsvár
 Mátyás Endre - Szováta
 Dr. Mátyus Gyula - Székelyudvarhely
 Menyhárt Edit - Székelyudvarhely
 Mester Zoltán - Szováta
 Dr. Mészáros Gergely - Csíkszereda
 Mihály András - Csíkszereda
 Mihály Csaba - Csíkszentdomokos
 Mihály János - Lövéte
 Mihály Orsolya - Kolozsvár
 Mikes Borbála - Uzon
 Miklós Imre - Csíkszereda
 Miklós Levente-József - Székely-
 udvarhely
 Miklós Sándor - Csíkszentlélek
 Miklós Tamás - Marosvásárhely
 Mikó Júlia - Brassó
 Mincsor Erzsébet - Gyergyóremete
 Mirk László - Csíkszereda
 Molnár Endre - Marosvásárhely
 Molnár Lea - Csíkszereda
 Murádin László - Kolozsvár
 Murányi János - Székelyudvarhely
 Müller Dezső - Vámfalu
 Nádudvary György - Brassó
 Nagy Árpád - Csíkszentdomokos
 Dr. Nagy Attila - Marosvásárhely
 Dr. Nagy Béla - Székelyudvarhely
 Nagy Benedek - Csíkszereda
 Nagy József - Gyergyóremete
 Nagy Sándor - Székelyudvarhely
 Németh Irén - Vulkán
 Nete Mariana - Csíkszereda
 Novák Sándor - Marosvásárhely
 Oláh Sándor - Csíkszereda
 Olti Kálmán - Csíkszereda
 Orbók Ilona - Csíkszereda
 Orendi István - Székelyudvarhely
 Dr. Ozsváth Imola - Székelyudvarhely
 Pál Zoltán - Csíkdánfalva
 Papp Mihály - Gyergyóremete
 Papp Zoltán - Zilah
 Péntek János - Kolozsvár
 Péter Éva - Csíkszereda
 Péter Gergely - Csíkszereda
 Péter Péter - Székelyudvarhely
 Pethő Ilona - Csíkszereda
 Petres Sándor - Csíkszereda
 Dr. Piros György - Csíkszereda
 Portik Bakai Ádám - Gyergyóremete
 (6 darab egyéves előfizetés)
 Dr. Puskás Attila - Marosvásárhely
 Dr. Rácz Katalin - Marosvásárhely
 Ráduly János - Kibéd
 Rákosi Eszter Katalin - Sepsiszent-
 györgy
 Rancz Árpád - Csíkszereda
 Rancz Gyárfás Zsuzsanna -
 Kézdivásárhely
 Rokaly József - Gyergyószentmiklós
 Russu Bors Tibor - Csíkszentkirály
 Sata Lóránd - Voluntari
 Sántha Emese - Marosvásárhely
 Sata Kinga Koretta - Magyarvista
 Sata Klára - Csíkszereda
 Ft. Sebestyén Péter - Marosvásár-
 hely
 Sebestyén Rita - Kézdiszentlélek
 Seprődi József - Dicsőszentmárton
 Silye Béla - Székelyudvarhely
 Siklódi Olga - Székelyudvarhely
 Sipos László - Felvinc
 Sóbester Klára - Marosvásárhely
 Sófalvi László - Székelyudvarhely
 Sógor Árpád - Kolozsvár
 Sógor Csaba - Csíkvacsárcsi
 Sógor Géza - Kányád
 Sógor Gyula - Aranyosgyéres
 Somogyi László - Bukarest
 Dr. Soós Szabó Klára - Csíkszereda

- Straub Etelka - Borosjenő
 Szabados Béla - Csíkszereda
 Szabó Andor - Bukarest
 Szabó Attila - Nagyalambfalva
 Szabó Ferenc - Gyergyóditró
 Szabó Judit - Kézdivásárhely
 Szabó Magdolna - Csikcsicsó
 Szabó M. Barna - Székelyudvarhely
 Szabó Nándor - Marosvásárhely
 Szabó Noémi - Csíkszereda
 Szabó Piroska - Nagyvárad
 Szabó Sándor - Homoródalmás
 Dr. Szabó Sándor - Székelyudvarhely
 Szász-Bertalan Anna - Csíkszereda
 Dr. Szász Éva - Gyergyóalfalu
 Szász Katalin - Bukarest
 Szász Kinga - Kézdivásárhely
 Szász Zoltán - Székelyudvarhely
 Szathmáry János - Gyergyószentmiklós
 Szatmáry Margit - Gyergyószentmiklós
 Dr. Szatmári Sebestyén - Csíkszereda
 Dr. Szatmári Szabolcs - Marosvásárhely
 Szávai Márton - Énlaka
 Szekeres Adorján - Csíkszereda
 Székely Ágnes - Balánbánya
 Székely Levente - Csíkszereda
 Székely Szabó Zoltán - Marosvásárhely
 Széll (Horváth) Anna - Kolozsvár
 Szén Olga - Datk
 Szén Sándor - Siménfalva
 Szentannai Ágota - Bukarest
 Dr. Szentannai Dénes - Székely-
 udvarhely
 Szilágyi Németh Éva - Kolozsvár
 Dr. Szilveszter László Szilárd -
 Sáromberke
 Szócs István - Szentegyháza
 Szócs Viktor - Kovászna
 Tamás Béla - Csíkszereda
 Tamás Géza - Székelyudvarhely
 Tamás Huba - Homoródkarácsonyfalva
 Tamás Klára - Csíkszereda
 Tamás József - Csíkszereda
 Tánzos Vilmos - Kolozsvár
 Tankó Gyula - Gyimesközéplek
 Tapodi Zsuzsa - Sepsiszentgyörgy
 Tiboldi István - Csíkszereda
 Tódor Béla - Kézdiálbis
 Tódor Gábor - Homoródalmás
 Tófalvi Zoltán - Marosvásárhely
 Tóth Mária - Arad
 Tőke Mária Magdolna - Csíkszereda
 Tötös Katalin - Zilah
 Török Áron - Sepsiszentgyörgy
 Török József - Lővéte
 Török István - Koronka
 Dr. Török Sándor - Kovászna
 Tövissi Zsolt - Csíkszereda
 Tulit Ferenc - Csíkszereda
 Vajda József - Csíkszereda
 Vántsá László - Marosvásárhely
 Ványolós A. István - Székely-
 udvarhely
 Varga Edit - Gyergyóremete
 Vass Mária - Csíktaploca
 Veres István - Szatmárnémeti
 Dr. Veress István - Szilágysomlyó
 Veress János - Kovászna
 Vetró András - Kézdivásárhely
 Vitályos Réka - Marosvásárhely
 Vitos László - Csíkszereda
 Vorzsák János - Csíkszereda
 Vorzsák Margit - Csíkszereda
 Dr. Waczel Attila - Csíkkarcfalva
 Zágoni Elemér - Karcfalva
 Zonda Csaba - Csíkszereda
 Zöld János - Salamás
 Zsigmond Margit - Székelyudvarhely
 Zsók László - Sepsiszentgyörgy
- INTÉZMÉNYEK**
- Általános Iskola - Bélafalva
 Általános Iskola - Csomortán
 Általános Iskola - Csíkmenaság
 Általános Iskola - Csíkrákos
 Általános Iskola - Dálnok
 Általános Iskola - Esztelnek

- Általános Iskola - Felsőrákos
 Általános Iskola - Futásfalva
 Általános Iskola - Gyergyószárhegy
 Általános Iskola - Gyergyóremete
 Általános Iskola - Imecsfalva
 Általános Iskola - Kézdiabíbis
 Általános Iskola - Kézdialmás
 Általános Iskola - Kézdikővár
 Általános Iskola - Középpajta
 Általános Iskola - Málnás
 Általános Iskola - Nagyalambfalva
 Általános Iskola - Nyárádmagyarós
 Általános Iskola - Nyujtód
 Általános Iskola - Ozsdola
 Általános Iskola - Sepsibükszád
 Általános Iskola - Szentkatolna
 Általános Iskola - Torja
 Általános Iskola - Uzon
 Általános Iskola - Vargyas
 Általános Iskola - Zabola
 Általános Iskola - Zágón
 Apáczai Csere János Pedagógusok
 Háza - Csíkszereda
 Dr. Balás Gábor Községi Könyvtár
 - Gyergyóremete
 Baróti Szabó Dávid Líceum - Barót
 Benedek Elek Tanítóképző Líceum
 - Székelyudvarhely
 Bernády Közművelődési Egylet -
 Szováta
 Cristo Consult Kft. - Csíkszereda
 Csíki Székely Múzeum - Csíkszereda
 Csíkszépvízi Öregotthon - Csíkszépvíz
 Derex Com Kft. - Bukarest
 Dokumentációs Könyvtár -
 Székelyudvarhely
 Exa-Trade Kft. - Székelyudvarhely
 Gyulafehérvári Római Katolikus Érsek-
 ség Csíkszeredai Segédpüspöksége
 Hargita Megyei Tanfelügyelőség -
 Csíkszereda
 Hargita Megyei Szociális és Gyerekvé-
 delmi Igazgatóság - Csíkszereda
 Iskolai Könyvtár - Szárazajta
 Iskolai Könyvtár - Székelyszáldobos
 Kájoni János Megyei Könyvtár -
 Csíkszereda (2 db. egyéves előfi-
 zetés)
 Keramika Kft. - Csíkszereda
 Kézdivásárhelyi Múzeum -
 Kézdivásárhely
 Kontur Kft. - Csíkszereda (5 db.
 egyéves előfizetés)
 Kovászna Megyei Alkotóközpont -
 Sepsiszentgyörgy
 Kovászna Megyei Könyvtár - Sepsi-
 szentgyörgy (2 db. egyéves előfi-
 zetés)
 Kovászna Megyei Tanács - Sepsi-
 szentgyörgy
 Kőrösi Csoma Sándor Líceum -
 Kovászna
 Községi Könyvtár - Balánbánya
 Községi Könyvtár - Barátos
 Községi Könyvtár - Bardoc
 Községi Könyvtár - Bereck
 Községi Könyvtár - Bögöz
 Községi Könyvtár - Bölön
 Községi Könyvtár - Csernáton
 Községi Könyvtár - Csíkdánfalva
 Községi Könyvtár - Csíkkozmás
 Községi Könyvtár - Csíkmadéfalva
 Községi Könyvtár - Csíkpálfalva
 Községi Könyvtár - Csíkszentdomokos
 Községi Könyvtár - Csíkszentgyörgy
 Községi Könyvtár - Csíkszentmárton
 Községi Könyvtár - Csíkszentmihály
 Községi Könyvtár - Csíkszentsimon
 Községi Könyvtár - Csíkszépvíz
 Községi Könyvtár - Etéd
 Községi Könyvtár - Felsőboldogfalva
 Községi Könyvtár - Fenyéd
 Községi Könyvtár - Galócás
 Községi Könyvtár - Gelence
 Községi Könyvtár - Gidófalva
 Községi Könyvtár - Gyergyóalfalu
 Községi Könyvtár - Gyergyócsomafalva
 Községi Könyvtár - Gyergyóditró

- Községi Könyvtár – Gyergyószárhegy
 Községi Könyvtár – Gyergyóremete
 Községi Könyvtár – Gyergyóújfalu
 Községi Könyvtár – Gyimesfelsőlok
 Községi Könyvtár – Gyimesközéplek
 Községi Könyvtár – Hídvég
 Községi Könyvtár – Homoródalmás
 Községi Könyvtár – Homoródszentmárton
 Községi Könyvtár – Kányád
 Községi Könyvtár – Kápolnásfalu
 Községi Könyvtár – Karcfalva
 Községi Könyvtár – Kászón
 Községi Könyvtár – Kézdiipolyán
 Községi Könyvtár – Kézdiszentlélek
 Községi Könyvtár – Kommandó
 Községi Könyvtár – Korond
 Községi Könyvtár – Kökös
 Községi Könyvtár – Lemhány
 Községi Könyvtár – Lövete
 Községi Könyvtár – Maksa
 Községi Könyvtár – Mikóújfalu
 Községi Könyvtár – Nagyajta
 Községi Könyvtár – Nagybacon
 Községi Könyvtár – Nyárád-magyarós
 Községi Könyvtár – Oklánd
 Községi Könyvtár – Oroszhegy
 Községi Könyvtár – Ozsdola
 Községi Könyvtár – Parajd
 Községi Könyvtár – Réty
 Községi Könyvtár – Románandrásfalva
 Községi Könyvtár – Sepsibodok
 Községi Könyvtár – Sepsikőröspatak
 Községi Könyvtár – Siménfalva
 Községi Könyvtár – Székelyderzs
 Községi Könyvtár – Székelyvarság
 Községi Könyvtár – Szentábrahám
 Községi Könyvtár – Szenterzsébet
 Községi Könyvtár – Torja
 Községi Könyvtár – Újszékely
 Községi Könyvtár – Uzon
 Községi Könyvtár – Váralja
 Községi Könyvtár – Vargyas
 Községi Könyvtár – Zabola
 Községi Könyvtár – Zágón
 Községi Könyvtár – Zetelaka
 Kulturális Központ – Gyergyószentmiklós
 Magyarország Főkonzulátusa – Csíkszereda
 Mix KFT – Csíkszereda
 Nagy István Művészeti Líceum – Csíkszereda
 Németh Géza Egyesület – Csíkszereda
 Nemzeti Kisebbségkutató Intézet – Kolozsvár
 Nemzeti Színház – Marosvásárhely
 Orbán Balázs Általános Iskola – Székelyudvarhely
 Orbán Balázs Gimnázium – Székelykeresztúr
 Petőfi Sándor Általános Iskola – Székelykeresztúr
 Polgármesteri Hivatal – Csíkdánfalva
 Polgármesteri Hivatal – Csíkszereda (5 db. egyéves előfizetés)
 Polgármesteri Hivatal – Gyergyószárhegy
 Polgármesteri Hivatal – Illyefalva
 Polgármesteri Hivatal – Ozsdola
 Református Parókia – Angyalos
 Református Parókia – Árkos
 Református Parókia – Bikfalva
 Református Parókia – Erdőfüle
 Református Parókia – Felsőcsernáton
 Református Parókia – Ikafalva
 Református Parókia – Karatna
 Református Parókia – Kiskászón
 Református Parókia – Kézdimartonfalva
 Református Parókia – Kézdimárkosfalva
 Református Parókia – Kisbacon
 Református Parókia – Komolló

- Református Parókia – Lisznyó
 Református Parókia – Magyarhermány
 Református Parókia – Nagybacon
 Református Parókia – Olasztelek
 Református Parókia – Oltszem
 Református Parókia – Orbaitelek
 Református Parókia – Páké
 Református Parókia – Papolc
 Református Parókia – Sepsimagyarós
 Református Parókia – Székelyszáldobos
 Református Parókia – Szotyor
 Református Parókia – Szörcese
 Református Parókia – Zabola
 Református Parókia – Zalán
 RMDSZ – Elnöki Kabinet – Marosvásárhely
 Római Katolikus Plébánia – Alsótorja
 Római Katolikus Plébánia – Csíkdelne
 Római Katolikus Plébánia – Kézdi-kővár
 Római Katolikus Plébánia – Majláthfalva
 Római Katolikus Plébánia – Ozsdola
 Római Katolikus Plébánia – Szentivánlaborfalva
 Római Katolikus Plébánia – Szentkatolna
 Római Katolikus Plébánia – Túr
 Romániai Magyar Pedagógusok Szövetsége – Csíkszereda
 Salamon Ernő Líceum – Gyergyószentmiklós
 Sapientia Alapítvány – Kolozsvár
 Sapientia Egyetem Könyvtára – Csíkszereda
 Simó Megsegítő Egyesület – Zetelaka
 Székely Károly Szakközépiskola – Csíkszereda
 Székely Nemzeti Múzeum – Sepsiszentgyörgy
 Szent Erzsébet Öregotthon – Gyergyószentmiklós
 Tamási Áron Gimnázium – Székelyudvarhely
 Tamási Áron Színház – Sepsiszentgyörgy
 Tarisznyás Márton Múzeum – Gyergyószentmiklós
 Tortoma Kft. – Barót
 Unitárius Parókia – Árkos
 Unitárius Parókia – Firtosmartonos
 Unitárius Parókia – Homoródalmás
 Unitárius Parókia – Kálnok
 Unitárius Parókia – Marosvásárhely
 Unitárius Parókia – Sepsiszentkirály
 Unitárius Parókia – Vargyas
 Városi Könyvtár – Barót
 Városi Könyvtár – Borszék
 Városi Könyvtár – Gyergyószentmiklós
 Városi Könyvtár – Kézdivásárhely
 Városi Könyvtár – Kovászna
 Városi Könyvtár – Maroshévíz
 Városi Könyvtár – Székelyudvarhely
 Városi Könyvtár – Szentegyháza
 Városi Könyvtár – Tusnádfürdő
 Városi Művelődési Ház – Barót
 Br. Wesselényi Miklós Városi Könyvtár – Kézdivásárhely

Magyarország

MAGÁNSZEMÉLYEK

- Ágh István – Budapest
 Dr. Antal Balázs – Budapest
 Bakos József – Budapest
 Dr. Balássy Péter – Szombathely
 Bálint Gábor – Dabas
 Barta László – Budapest
 Dr. Bartók Gergely – Budapest
 Báthori Csaba – Budapest
 Beke Mihály András – Budapest
 Bereczky Gábor – Budapest
 Bertha Zoltán – Debrecen

- Bíró Miklós - Budapest
 Birtalan Ferenc - Budapest
 Dr. Botz Lajos - Pécs
 Bodor Ádám - Budapest
 Borbás János - Veszprém
 Dr. Borboly István - Budapest
 Bozó Zoltán - Szentes
 Böjte-Petneházy Réka - Győr
 Burján Pál - Pécs
 Czakó Gábor - Budapest
 Császár Zoltán - Budapest
 Csenger Levente - Üröm
 Csontó Lajos - Pilisborosjenő
 Dávid Ferenc - Szentes
 Dávid Gyula - Szigetszentmiklós
 Dr. Demeter Béla - Kemece
 Dr. Dobos László - Budapest
 Dobozi Eszter - Kecskemét
 Dömötör Zoltán - Csömör
 Dr. Erdei Antal - Gyöngyössolymos
 Farkas Zoltán - Veszprém
 Fazekas Edit - Cegléd
 Dr. Fázsy Szabolcs - Budapest
 Fejér Istvánné - Szentes
 Fekete Béláné - Budapest
 Fekete Miklós - Szeged
 Ferencz Ernő - Páty
 Dr. Ferenczi Tibor - Budapest
 Dr. Ferencz Csaba - Budapest
 Ferencz I. Szabolcs - Budapest
 Dr. Füleky György - Budapest
 Fűrjesi Csaba - Budapest
 Fúzi Michael Stephan - Budapest
 Dr. Gál József - Budapest
 Gátay István - Devecser
 Dr. Gottwald Péter - Győr
 Guba Pál - Miskolc
 György Tünde - Budapest
 Hankó Zoltán - Kistarcsa
 Hayek Ibolya - Budapest
 Herman Levente - Budapest
 Horváth Zoltán és Imecs Emese -
 Budapest
- Ilia Mihály - Szeged
 Dr. Iszlai Sándor - Berettyóújfalu
 Grófné Jancsó Zsuzsanna - Kalocsa
 Jancsó Gyula - Dunapataj
 Jancsó Klára Katalin - Biatorbágy
 Dr. Jánosi Ildikó Kinga - Szeged
 Kántor József - Baja
 Kányádi Sándor - Budapest
 Kádár Tibor - Veszprém
 Karap Ágnes - Budapest
 Dr. Kata Mihály - Szeged
 Keppel Gyula - Budapest
 Keresztes Éva - Brassó
 Király István - Mezőkovácsháza
 Dr. Kiss András - Budapest
 Kiss Anna - Budapest
 Kiss Bálint - Budapest
 Dr. Kiss Ferenc - Cserszegtomaj
 Kis Krisztián Bálint - Szolnok
 Kisslaki László - Kéthely
 Kósa Csaba - Budapest
 Kósa Lajos - Debrecen
 Kovács Árpád - Ugod
 Dr. Kovács Klára - Császár
 Kökényessy Szilárd - Budapest
 Kófalvi Magdolna - Budapest
 Dr. Kőrös Erzsébet - Győr
 Dr. Kukorelly Pál - Keszthely
 Kulcsár Júlia - Budapest
 Dr. Kussinszky Péter - Budapest
 Láng Gusztáv - Táplánszentkereszt
 László János - Debrecen
 Lezsák Sándor - Budapest
 Lezsák Tibor - Budapest
 Dr. Lukács Csaba - Fonyód
 Dr. Lukácsy József - Székesfehérvár
 Makai Judit - Budapest
 Márkus Béla - Debrecen
 Máriás József - Nyíregyháza
 Márton Lajos - Érd
 Dr. Medgyessy István - Debrecen
 Mészáros János - Gödöllő
 Miklós András - Keszthely

- Dr. Milován Orsolya - Budapest
 Dr. Molnár Jenő - Budapest
 Molnár Sándor - Balatonfüred
 Murányi Sándor Olivér - Budapest
 Németh Zsolt - Budapest
 Dr. Obrusánszky Borbála - Mende
 Dr. Oszoly Tamás - Budapest
 Pálfi Sándorné - Berettyóújfalu
 Pappné Németh Andrea - Eger
 Pappné Pongrácz Csilla -
 Dunabogdány
 Papp Péter - Budapest
 Pataki Gábor Zsolt - Budapest
 Paulovics Tamás - Szentés (4 darab
 egyéves előfizetés)
 Péterfy Lajos - Bakonyszücs
 Péter László - Szeged
 Dr. Pocsay Gábor - Gyula
 Pomogáts Béla - Budapest
 Dr. Porcza Antal - Mosonmagyaró-
 vár
 Prohászka Géza - Balatonfüred
 Dr. Sándor Pál - Simontornya
 Serdült Benke Éva - Paks
 Silay Ferenc - Szeged
 Simai László - Veszprém
 Sokoray László - Pápa
 Dr. Szabó Béla - Göd
 Dr. Szabó László - Pécs
 Szakolczay Lajos - Budapest
 Szarka Gábor - Pomáz
 Szarvas László - Tura
 Szathmári István - Zsadány
 Szász-Fejér István és Katalin - Mo-
 sonmagyaróvár
 Dr. Székely András Bertalan -
 Isaszeg
 Székely László - Budapest
 Szeles András - Encs
 Szepesi Attila - Budapest
 Szepessy Béla - Nyíregyháza
 Szigeti Lajos - Budapest
 Dr. Tekes Kornélia - Budapest
 Térey János - Budapest
 Tiffán Zsolt - Villány
 Tomán Sándor - Szegvár
 Tóth Erzsébet - Budapest
 Tóth Wessely László - Budapest
 Tornai József - Érd
 Tótk János - Kecskemét
 Dr. Varga István - Orosháza
 Dr. Varga Péter Pál - Budapest
 Vargha György - Tápióbiicske
 Dr. Várszegi László - Pécs
 Vásárhelyi Péter - Budapest
 Dr. Vass Ágnes - Budapest
 Vass Szabolcs - Parád
 Dr. Veress Gábor - Balatonfüred
 Vincze Gábor - Deszk
 Vitályos Ágnes - Budapest
 Vörös István - Budapest
 Zsolnai József - Hernád
 Zsigmond Aranka - Budapest
- INTÉZMÉNYEK**
- Algyői Faluház és Könyvtár
 - Algyő
 Baka István Alapítvány - Szeged
 Bouchal Kft. - Budapest
 Erdély Barátainak Köre Kulturális
 Egyesület - Szolnok
 Írók Boltja (8 db. egyéves előfizetés)
 - Budapest
 Jóbarát '92 Bt. - Budapest (4 db.
 egyéves előfizetés)
 Könyvtárellátó Kht. - Budapest
 Magyar Katolikus Rádió ZRT - Bu-
 dapest
 MTA Társadalomtudományi Köz-
 pont - Budapest
 Mogyoróssy János Városi Könyvtár
 - Gyula
 Móra Ferenc Népszínház Közhasznú
 Egyesület - Algyő
 Országgyűlés Hivatala - Budapest
 - 2 db. egyéves előfizetés
 Ötágú Síp Kulturális Egyesület -
 Szeged

Paksi Közművelődési Nonprofit Kft.
- Paks

Páholy Irodalmi Egyesület - Pécs
Páterház Panzió - Szentes
Révai Miklós Gimnázium - Győr
Robinson Tours Kft. - Balatonfüred
Szegedi Tudományegyetem Egyete-
mi Könyvtára - Szeged

Dr. Varga Péter Pál Országos Gerinc-
gyógyászati Központ - Budapest

Amerikai Egyesült Államok

Borbély Melinda - Laguna Beach
Farkas Szabolcs - Milwaukee
Fodor Albert - New York
Kirják Attila - New York
Kiss István - Hawley
Kovács Árpád - Maryland

Anglia

Sárközi Mátyás - London

Ausztrália

Leontine von Rheinberg - Mel-
bourne

Ausztria

Bede Sándor - Bécs
Dr. Bartók Miklós - Leopoldsdorf
Csipkó László - Bécs
Csutak Magda - Bécs
Dr. Forbáth Klára - Bécs
Gellérd Andor - Bécs

Finnország

Petteri Laihonon - Jyväskylä

Franciaország

Nagy Pál - Montrouge
Párizsi Magyar Intézet - Párizs

Hollandia

Hollandiai Mikes Kelemen Kör

Kanada

Füzéry Géza - Oshawa
Gábor Zsófia - Ottawa

Németország

Dr. Dobó Attila - Rheine

Dr. Dobó Tibor - Demmin
Juliana Johrend - Buchen
Kisslaki László - Steinbach
Dr. Wieser Györgyi - Starnberg

Svájc

Molnár Attila - Frick

Svédország

Antal Imre - Ljungby
Csata Attila - Västra Frölunda
Jordáky Béla - Källered
Molnár-Veress Pál & Szilágyi Enikő
- Tangagärde
Szentkirályi Csaga - Vällingby
Török Ernő - Vällingby

Szerbia

Bolyai Tehetséggondozó Gimnázium
és Kollégium - Zenta
Fekete J. József - Zombor
Jovan Jovanovic Zmaj Általános Is-
kola - Magyararkanizsa
Kosztolányi Dezső Tehetséggondozó
Nyelvi Gimnázium - Szabadka
Nagybecskereki Gimnázium -
Nagybecskerek
Rancz Károly - Pancsova
Tari István - Óbecse

Szingapúr

Marosi Gábor - Szingapúr

Szlovákia

Fehér István - Komárom
Kiss Mónika - Óros
Pallér Péter - Komárom
Selye János Gimnázium - Komárom

Olaszország

György Alfréd - Róma
Kovács Gergely - Róma

Oroszország

Dr. Fazekas Márta - Moszkva

Ukrajna

Vári Fábrián László - Mezővári

SZÉKELY KÖNYVTÁR

111MD30 0301

1. Székely népballadák	35,00 lej
2. Mikes Kelemen: <i>Törökországi levelek</i>	35,00 lej
3. Tamási Áron: <i>Abel a rengetegben</i>	35,00 lej
4. Bözödi György: <i>Székely bánja</i>	35,00 lej
5. Kányádi Sándor: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
6. Apor Péter: <i>Metamorphosis Transylvaniae</i>	35,00 lej
7. Benedek Elek: <i>Székely népmesék</i>	35,00 lej
8. Tamási Áron: <i>Abel az országban</i>	35,00 lej
9. Zsögödi Nagy Imre: <i>Följegyzések</i>	35,00 lej
10. Farkas Árpád: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
11. Hermányi Dienes József: <i>Nagyenyei Demokritus</i>	35,00 lej
12. Tomcsa Sándor: <i>Válogatott írások</i>	35,00 lej
13. Tamási Áron: <i>Abel Amerikában</i>	35,00 lej
14. Balázs Ferenc: <i>A rög alatt</i>	35,00 lej
15. Király László: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
16. Székely népdalok	35,00 lej
17. Kóváry László: <i>Székelyhonról</i>	35,00 lej
18. Márton Áron: <i>Válogatott írások és beszédek</i>	35,00 lej
19. Szabó Gyula: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
20. Páll Lajos: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
21. Cserei Mihály: <i>Erdély története I.</i>	35,00 lej
22. Cserei Mihály: <i>Erdély története II.</i>	35,00 lej
23. Tompa László: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
24. Tamási Áron: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
25. Vári Attila: <i>Volt egyszer egy város</i>	35,00 lej
26. Régi székely költők	35,00 lej
27. Kriza János: <i>Székely népmesék</i>	35,00 lej
28. Petelei István: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
29. Tamási Áron: <i>Hazai tükrök</i>	35,00 lej
30. Ferenczes István: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
31. Bod Péter: <i>Szent Hilárius</i>	35,00 lej
32. Jancsó Benedek: <i>Válogatott írások</i>	35,00 lej
33. Szabédi László: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
34. Cseres Tibor: <i>Foksányi szoros</i>	35,00 lej
35. Csiki László: <i>Tithos fegyverek</i>	35,00 lej
36. Székely népi imádságok	35,00 lej
37. Tamási Áron: <i>Publicisztikai írások</i>	35,00 lej
38. Horváth István: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
39. Kurkó Gyárfás: <i>Nehéz kenyér</i>	35,00 lej
40. Bogdán László: <i>Az ördög Háromszéken</i>	35,00 lej
41. Bölöni Farkas Sándor: <i>Utazás Észak-Amerikában</i>	35,00 lej
42. Sánta Ferenc: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
43. Fodor Sándor: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
44. Székely János: <i>A nyugati hadtest</i>	35,00 lej
45. Szócs Géza: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
46. Tivai Nagy Imre: <i>Cirkalások szeredai emlékeimből</i>	35,00 lej
47. Tamási Áron: <i>Szülőföldem</i>	35,00 lej
48. Kemény János: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
49. Ignác Rózsa: <i>Torockói gyász</i>	35,00 lej
50. Markó Béla: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej

A könyvek megvásárolhatók vagy megrendelhetők
a Székelyföld szerkesztőségében. Címünk: 530170 Csíkszereda,
Tudor Vladimirescu u. 5. Telefon: 0266-311026, Mobil: 0746-195413

Folyóiratunk a következő könyvesüzletekben, illetve újságosstandokon vásárolható meg:

Romániában:

Corvina Könyvesház (Csíkszereda, Székelyudvarhely);
Gutenberg Books (Csíkszereda, Marosvásárhely); *KeleKönyvVár* (Csíkszereda);
Háromszék Press (Sepsiszentgyörgy); *Kubi Kft.* (Székelykeresztúr);
Charta (Sepsiszentgyörgy); *Árnika Libri* (Székelyudvarhely).

Magyarországon:

A Lapker Zrt. következő áruhelyein: *Ajka* (Szabadság tér 14.); *Békéscsaba* (Szent István tér 1.);
Budaörs (Nefelejcs u. 1-3.); *Budapest* (Campona, Auchan Soroksár, Déli pu. 1.,
Keleti pu., Népliget Volán pince, Budapest Sport Aréna, Petőfi S. u. 2., XIII. Hegedűs Gy. u. 24.,
V. Szabad Sajtó u., XIV. Rákosszalva park); *Cegléd* (Szabadság tér 1.); *Csongrád* (Fő u. 2-4.);
Debrecen (Cora, Kishatár u. 7, Plaza, Péterfia út 18., Füredi út 78., MÁV Állomás Indulási
oldal, MÁV Állomás Érkezési oldal); *Dombóvár* (Inmedió); *Dunakeszi* (Auchan);
Eger (Széchenyi u. 20., Kossuth út 5.); *Esztergom* (Simor J. u. 24.); *Fehérgyarmat* (Kossuth tér 3.);
Gyöngyös (Páter Kiss Szaléz út 1.); *Győr* (Hermann O. u., Vásárcsarnok); *Hajdúböszörmény*
(Kálvin tér 3.); *Hatvan* (Horváth M. út 5.); *Hódmezővásárhely* (Andrássy út 10-12.);
Jászberény (Lehel Vezér tér 31.); *Kaposvár* (Plaza, Ady E. u. 5.); *Kapuvár* (Fő tér 26.);
Kazincbarcika (Egressy u. 54.); *Kecskemét* (Petőfi S. u. 2., Nagykőrösi u.);
Kiskunhalas (Hősök tere); *Mezőkövesd* (Mátyás király u. 101.); *Miskolc* (Bajcsy-Zs. út 2-4.,
Szemere u. 2., Cora); *Mór* (Szent I. u. 7.); *Nagykanizsa* (Plaza, Fő u. 1.);
Nagykőrös (Szabadság tér 8.); *Nyírbátor* (Szabadság tér); *Nyíregyháza* (Dózsa Gy. út 5.,
Nyír-Plaza, Szegfű út 75.); *Pápa* (Fő tér); *Pécs* (Király u., Kossuth tér 1., Búza tér 1., Rákóczi út);
Salgótarján (Erzsébet tér, Centrum Áruház); *Sárospatak* (Rákóczi u. 29.); *Sopron* (Busz pu.,
Várkerület 8., Magyar u.); *Szarvas* (Szabadság út 35.); *Szeged* (Cora, Dugonits tér,
Kossuth sgt. 10-12., Ortutay u.); *Székesfehérvár* (Berényi u. 88., Auchan, Sarló u. 25/a.);
Szekszárd (Mártírok tere, Széchenyi út 11-13.); *Szenes* (Kossuth tér); *Szolnok* (Kossuth út 18.,
MÁV pu.); *Tata* (Volán pu., Május 1. u., Piac tér); *Tatabánya* (Ságvári E. u. 4, Győri u.,
MÁV pu.); *Tiszafüred* (Fő út 35.); *Törökbálint* (Cora); *Törökszentmiklós* (Kossuth út 18.);
Vác (Széchenyi u.); *Veszprém* (Kossuth L. u.); *Zalaegerszeg* (Plaza, Kossuth u. 32.).

Magyarországon a *Székelyföld* folyóirat a *Magyar Napló* szerkesztőségében rendelhető meg:
1092 Budapest, Ferenc krt. 14 sz., postán: 1450 Budapest, Pf. 77.
Lapunk Budapesten megvásárolható az *Írók Boltjában* és a *Líra és Lant* boltjaiban is.

SZÉKELY KÖNYVTÁR

1111MD.30 0201

NAGY KOPPÁNY ZSOLT AJÁNlja SZÉKELY JÁNOS A NYUGATI HADTEST CÍMŰ KÖTETÉT

„Van a szellemnek bizonyos ökonómiája: ami egyszer már megvan, azt nem kell még egyszer megcsinálni. Mihelyt a hanyatt heverő állatetem képét valaki egyszer már tökéletesen megfogalmazta, minekünk nem kell újra vesződnünk ezzel, egyszerűen ellophatjuk tőle – erre való az idézet”, írja Székely János *A nyugati hadtest* című könyvének Pálinkásról, a (nem ok nélkül) makrancos lórol szóló elbeszélésében, majd idézi is Baudelaire *Egy dög* című versét, hogy ennek segítségével mutassa be az elpusztult állatot. Olyan könnyedén hívja ki a táblához, iskolázza le, majd pofozza fel a posztmodern t ezzel a gesztusával, hogy az embernek könny szökik a szemébe a meghatottságtól.

Én nem győzöm elégszer ismételni érdeklődő körökben ennek a gesztusnak a jelentőségét, mint ahogy volt néhány másik gesztusa is Székely Jánosnak, amely megérdemli a figyelmet – sőt a mostaninál is nagyobbat érdemelne. De a könyvhöz visszatérve: *A nyugati hadtest* nem klasszikus háborús regény, jóllehet van itt minden, aminek egy klasszikus háborús regényben lennie kell, olyan kitekintéssel is, például az összezárt fiutársaságok egymással kegyetlenkedő szokásaira, amely *A város és a kutyák* vagy az *Iskola a határon* „legszebb” pillanatait idézi.

Mégsem háborús regény, hanem filozofikus mű: Székely János mondatai és megfigyelései egyfelől pontosak, mint egy lézerszike (sokszor csupán egy-egy jól elhelyezett szóval képes mögöttes tartalmak egész halmazát érzékeltetni; például a skót származású Glen vezérőrnagyról szólva említi annak „fehér, ösztövé” lábát, amely „pikánsan és esendően villant ki olykor a szoknya alól”, vagy szintén a hadifogyótábor t őrző skótokat így jellemzi: „ezek a nemzeti látszatfüggetlenségüket fitogtató operettkatonák”), másfelől soha nem rettennek meg attól, hogy minden egyszerű történe sből erőködés nélkül eljussanak a teljes mértékben és következetesen végigvitt filozófiai végkövetkeztetésekig. *Okos* könyv *A nyugati hadtest*, amely a filozófia, a lét és a sors alapvető kérdéseinek megválaszolására tesz érvényes kísérletet; legtöbbször talán a szabad akarat, a szabad választás kérdéseit tisztázza.

De minek is magyarázok itt? Hiszen „van a szellemnek bizonyos ökonómiája: ami egyszer már megvan, azt nem kell még egyszer megcsinálni. Mihelyt a...” konzekvenciát „...valaki egyszer már tökéletesen megfogalmazta, minekünk nem kell újra vesződnünk ezzel, egyszerűen ellophatjuk tőle – erre való az idézet”. Idézzük hát (az *Amikor nyakon öntöttek* című elbeszélésből) az egyik legfontosabb végkövetkeztetést: „Két tűz között állasz, két út áll előtted, mindössze kettő, s hogy kedvedre választhatsz a rossz meg a rosszabb között – ez épp a szabadság.”

